

РАВНОПОСТОЛНОМЕ У ЧАСТ
(зборник светосавских беседа Гимназије у Чачку)

Свети Савва

По УП (Урошу Предићу), како је наведено уз иницијални потпис
П. Л. (Петар Лазаревић) на самој платненој икони

(Петар Лазаревић је предавао цртање и краснопис у чачанској Гимназији од 1924. до 1926, а ова икона је настала највероватније 1925/1926. године)

Издавач

Гимназија, Чачак

За издавача

Иван Ружичић, директор

Приредио

Слободан Р. Николић (1970 -)

Уредник

Михаило Вујичић

Решење корица

Марко Каровић

Прелом и штампа

Лио, Горњи Милановац

Тираж

200 примерака

Чачак, 2022.

ISBN 978-86-910661-2-3

РАВНОПОСТОЛНОМЕ У ЧАСТ

(ЗБОРНИК СВЕТОСАВСКИХ БЕСЕДА
ГИМНАЗИЈЕ У ЧАЧКУ)

Гимназија у Чачку

2022.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

821.163.41-5(082.2)

РАВНОАПОСТОЛНОМЕ у част : (зборник светосавских
беседа Гимназије у Чачку)

/ приредио Слободан Р. Николић. - 1. изд. - Чачак :

Гимназија, 2022 (Горњи Милановац

: Лио). - 224 стр. : илустр. ; 24 cm

Тираж 200. - Стр. 5-13: Предговор / Слободан Николић.

- Стр. 201-219: Вероучитељи

Гимназије у Чачку / Милош Живановић. - Списак аутора

беседа заступљених у овој књизи (хронолошки поредак):

стр. 220-221. - Стр. 222-223: Поговор / Слободан Николић.

ISBN 978-86-910661-2-3

1. Николић, Слободан, 1970- [приређивач, сакупљач]

[аутор додатног текста]

COBISS.SR-ID 69057289

ПРЕДГОВОР

РАВНОАПОСТОЛНОМЕ У ЧАСТ

(зборник светосавских беседа Гимназије у Чачку)

ПѸТНѢ ВОДАЦАГѢ ВЪ ЖИЗНЬ, НАСТАВНИКЪ И ПЕРВОПРЕСТОЛНИКЪ
И ОУЧИТЕЛЬ БЫЛЪ СѢИ ПЕРВѢЕ БО ПРИШЕДЪ СВАТѢИТЕЛЮ СЌВКО ОТЕ-
ЧЕСТВО ТВОЕ ПРОСВѢТИЛЪ СѢИ И ПОРОДИВЪ ТѢЕ ДѸХОМЪ СВАТѢИМЪ,
ГЌКѢ ДРЕВЌ МЌСЛИННАѢ, ВЪ МЫСЛЕННѢМЪ РАИ НАСЛАДИЛЪ СѢИ ВСЕ
ШЕВЌЩЕННАѢ ТѢѢѢ ЧЌДА: ТѢѢМЪ ГЌКѢ АПОСТОЛМЪ И СВАТѢИТЕ-
ЛЕМЪ СОПРЕСТОЛНА, ЧТѢЩЕТАѢ МОЛНМЪ, МОЛИ ХРИСТА БОГА ДАРѢ-
ВАТИ НАМЪ ВЕЌИЮ МИЛОСТѢ.

Наставник, првопрестолник и учитељ пута који води у живот био јеси, јер чим си дошао, светитељу Саво, просветио си одмах своју отаѢбину и препородивши је Духом Светим, засадио си своју освећену децу као дрва маслинова у мисаоном рају. Зато Те поштујемо као сапрестолног апостолима и светитељима и молимо: Моли Христа Бога да нам дарује велику милост.

Ко је Свети СЌвва? Увек већи и шири од онога што о њему можемо да кажемо или помислимо или што већ јесмо помислили или рекли. Зашто? Јер се у њему настанио цео Првобитни, Свудаприсутни и Неизговориви Једини, који је увек већи и шири од онога што о њему можемо да кажемо или помислимо или што већ јесмо помислили или рекли. Свети СЌвва Га је добровољно угостио у једином дому достојном Несместивог Господа – срцу човечијем. То је онај образ којим нас Творац обдари с почетка, оно божанско, неишчезиво семе у природи људској. Растко (СЌвва) се обожио. И зато је необухватив нашим помислима и речима као, уосталом, и сваки подвижник у правди и истининетелесне љубави.

Чији је Свети СЌвва? Син небески Светог Оца и земаљски

светог родитеља. Сваки је свети понајпре Божији, па онда човечији. Стога је он васељенски, односно свачији. А ми Срби благодарни смо што је благоизвољењем свише своје тело добио у нашем роду и што је потоњу народну лозу обременио мноштвом богоугодних изданака, коју је узводио и још увек узводи на дар у наручје Очево.

*Бура недоумице збуњује ми ум
Како да достојно опевам
Благородство корена твојег
И славна дела твоја,
Светитељу Саво,
Јер нико не може да те успоје
Макар и многе језике имао,
Но ми се усуђујемо
Да Богу дивно у теби прослављеном
Узвикујемо: Алилуја.¹*

Путовао је Свети Савва много, и због државотворности и због богословије, а све зарад добра свог отечества. Уподобљавао је тако своју душу и свој народ Смислу. То уподобљавање започео је као младић 1191. године одласком у Солун и недуго потом на Свету Гору Атоску. Године 1198. путује у Цариград византијском цару Алексеју III Анђелу и добија запуштени манастир Хиландар да се обнови и да служи „за примање људи од српског народа”. Први српски монаси на Светој Гори постале су оне велможе које је са собом довео Стефан Немања, потоњи Симеон Мироточиви. Дакле, први христијански подвижници у Срба беху људи господског рода. У Никеји се, код васељенског патријарха Германа II, који се ту склонио после најезде Латина и заузећа Цариграда, Свети обрео 1219. године. Уз вешто и у правом тренутку издејствован благослов патријархов постаје први српски архиепископ. Хиротонисан је 15. августа, на дан Успења Пресвете Богородице, и тада је, по Теодосијевом извештају, на византијском двору у Саввину част било приређено „велико утешно тржанство свима”.

Оно што је започето крајем IX века тада је довршено – створена је независна српска црква, а средиште архиеписко-

пије је из Раса премештено у (будућу) седмоврату Жичу. Нe-
слагања са охридским архиепископом Димитријем Хома-
тијаном усмериће га на поновно путовање у Никеју 1229.
године када добија дозволу да се архиепископ српски бира на
домаћем сабору и да га нико изван Србије не мора
потврђивати. Из Жиче одлази у Апулију, одатле плови преко
Медитерана до Свете Земље, посећује Синај и Александрију,
преко Антиохије и Јерменије долази поново у Никејско
царство, затим у Цариград, па преко Црног мора у
Месемврију. Теодосије помиње да је на том путу од
египатског султана добио на дар балсамовог уља, лековитог
мирисног дрвета и урме.

На повратку из Свете Земље, Господ ће га узети Себи у
бугарском Трнову, јануара 1236. године.

*Ко да се не диви,
ко да не блажи,
ко да не слави,
пречисто тиживљење, свети,
у бесмртни живот кроз смрт си прешао,
светлости што осветљаваш све призиватеље
твоје
и славитеље светог твога спомена,
од скрби и беда и напасти нас спаси
и освештај стадо своје увек молитвама ти.*

*Творац Бог
тебе заступника нам даде
и ми те сад зовемо:
Похитај, Саво свети,
и од пакости избави нас,
јер скрби велике и ратне
обрвале су рабе твоје
телесне и душевне,
од којих нас избави, јерарше Христов.²*

Писао је Свети Савва из истих оних разлога због којих је
и путовао. Прва његова дела посвећена су испосничком и
манастирском животу. То су **Карејски** и **Хиландарски**

типик, оба из 1199. године. **Карејски типик** садржи прописе који обавезују оне који обитавају у Карејској испосници на Светој Гори. Њу је подигао одмах након изградње Хиландара, а ради духовно плодног осамљивања, и посветио ју је свом монашком патрону, преподобном Савви Јерусалимском. **Хиландарски типик** установљава односе у општежитељним монашким насеобинама. У исто време саставља и **Устав за држање псалтира** који је превео са грчког. Савва упућује онога који хоће да „држи овај псалтир” да га се не оставља када га узме и да све псалме и молитве треба да прочита за један дан и ноћ.

Црквеноправним делима припада и његова кодификација државног документа – **Номоканона, Крмчија**, односно **Законоправило**. То је зборник грађанских закона и црквених правила са тумачењима византијских канониста. У средњовековној српској држави то је био правни извор првог реда, нешто као „божанско право”. Саввин **Номоканон** је настао његовим трудом 1220. године у Солуну, када се враћао из Никеје у Србију, а ради организовања аутокефалне српске архиепископије. Избор овог **Законоправила** је јединствен – нема га сачуваног у грчкој рукописној традицији. Дакле, ово је, у неку руку, његово оригинално дело које су касније од Срба преузели Руси и Бугари.

Књижевности се потпуно приближило Саввино **Писмо игуману студеничком Спиридону**, писано 1233. године. То је прво дело епистоларног жанра у нашој књижевности. У њему Свети извештава игумана Спиридона о себи и својој пратњи, како су се поклонили светим местима, куда намерава још да путује. Уз писмо шаље и малене дарове: крстић, појас, убрусац и камичак.

У **Хиландарском типик**у се налази **Кратко житије Светог Симеона Немање**. Текст је састављен одмах после смрти Светог Симеона, 1199. или 1200. године. По своме жанру ово је само једна житијна белешка којом се утврђује дан „светог спомена”. Развијено житије Свети Савва пише у уводном делу **Студеничког типика** насталом у задужбини Стефана Немање 1208. године. Ова хагиографија нам, као уосталом и било која друга, открива и описује вечни, а не земаљски лик човеков.

Смисао Саввиног житијног стварања потврђује се и допуњује **Службом Светом Симеону**, литургијском саставу начињеном од стихира, тропара, канона, кондака и икоса. То је прво српско дело ове врсте и састављена је у свом коначном облику негде око 1207. године. По свим својим поетским обележјима, она је прави почетак српског песништва.

*Ујасни ми језик, Спасе мој,
и уста моја отвори,
да могу достојну похвалу принети
своме преподобном оцу отаца, Сави,
што на свршетку векова просија чудесима,
чији труд и подвизавања
ко би од људи испричати могао.
Но, очепреблаги, моли се за стадо своје,
чувајући отачаство твоје.³*

Савва Немањић сматра се и утемељитељем српске научне медицине и фармакологије. Са многобројним ученицима-сарадницима у Хиландару и Студеници превео је са грчког и посрбио, осим осталих, и класична медицинска дела. Наш народ на тај начин, захваљујући трудољубовој мудрости Саввиној, већ у XII веку упознаје Хипократова, Диоскоридова, Галенова и Авиценина дела. Убрзо настаје и **Хиландарски медицински кодекс**, зборник који садржи списе европске научне медицине од XII до XV века. У манастиру Хиландару основао је прву српску болницу 1191. године. Након тога и Студеница добија своје лечилиште за потребите 1209. године. Обе болнице подигнуте су по угледу на ону из Евергетидског манастира у Цариграду.

*Ум преподобан
што на Бога увек мисли,
слободан и самосвојан,
страстима незаробљен,
душу чисту надгледањем,
срце милостиво и сузама скрушено,
а тело, молитвама, Богу послушно,
Саво блажени, стекао јеси,*

*сав од младости благочаићу,
Христу, оче, усвојио си се,
од кога просветитељ, као апостол
људима својим дарова се достојно
што их јеванђељем родио јеси,
и сада предстојећи Христу Богу
од сваких беда моли да их избави
и спаси душе наше.⁴*

Када је почетком XIII века Свети Савва састављао **Законоправило**, на уму је имао превасходно то да своје сународнике учврсти у правоверју. Ради тога је на почетку те обимне књиге, одмах после *Слова о васељенским и помесним саборима*, у другој уводној глави, дао тумачење молитве *Господе Исусе Христе, Сине Божији, помилуј нас*. У тумачењу те кратке молитве садржана је главнина правоверног учења хришћанског.

*Таланат што од Бога прими
удвостручио јеси,
и дуг, све што си стекао
Господу са слободом принео јеси, говорећи:
„Ево мене и људи твојих
које уручио ми јеси“,
стога и небеског гласа удостоји се,
што уводи добре и верне рабе у радост вечну,
које и ми, оче Саво, моли да се удостојимо...⁵*

Био је Свети Савва и непојмљиво велики задужбинар. Своју ктиторско-градитељску делатност започео је у светогорском манастиру Ватопеду 1197. године, када је подигао три нова параклиса и снабдео их свим потребним стварима. Заједно са оцем, Светим Симеоном, постаје други ктитор грузијског манастира Ивирон, грчког Велика Лавра, као и Саборне цркве у Кареји. Током 1199. године наречен је ктитором још три светогорска манастира – Каракала, Ксиропотама и Филотеја.

У Цариграду је учинио велики прилог манастиру Богородице Евергетиде грађевинским радовима и земљишним добрима. И ту су отац и син уписани као други

ктитори. У Солуну је за његово име везано и подизање манастира Филокала негде око 1201. године. Под Саввиним руководством живописана је Богородичина црква у Студеници 1209. године.

После манастира Студеница, најзначајније његово дело било је подизање Дома Спасовог, званог Жича, првог седишта архиепископије, на чијој је изградњи радио заједно са братом, великим жупаном Стефаном, потоњим Стефаном Првовенчаним. Познато је да је Стефан Немањић крунисан 1217. или 1218. године круном добијеном од папе Хонорија III, па се верује да је тај обред обављен у Жичи. На великом црквено-државном Сабору, одржаном на Спасовдан 1221. Године, архиепископ Савва I одржао је чувену беседу са поукама о истинитој вери и јеретицима и обзнанио српску редакцију **Синодика православља**.

У Пећи подиже цркву Светих Апостола између 1230. и 1234. године. И манастир Милешева краља Владислава зидан је под благословом српског архиепископа у периоду од 1234. до 1236. године. Ту ће му, више од три и по века, бити земно почивалиште.

Али, Саввина задужбинарска и делатна свест се ни овде није зауставила. Тако је 1229. године, боравећи у Палестини, дао велики прилог у злату манастиру Св. Савве Јерусалимског, обновио га и тако постао братственик те Лавре. Ктиторско право стекао је и у витлејемској цркви посвећеној Христовом рођењу, али и у Лазаревој цркви у Витанији, као и александријској цркви коју је посетио 1234. године.

*Радуј се, Саво, оче богомудри,
равноапостолни, учитељу наш,
благовесниче Јеванђеља,
проповедниче Христових божанствених светих
тајни,
што као првосвештеник освећивати научи се!*

*Ви, дакле, као два светила
на своду небесном, мисленом,
јависте се,
која су од мисленог истока*

*истоком Христа изашла,
и на западу непознања истине,
тамом јереси земљу људи својих помрачену
светлошћу Речи озаривши
просветлите!
И сада на небесима
у светлости, Духом Свете Тројице
са њима усељени веселите се,
али и на срцима нашим вером сте исписани.⁶*

Савва је био и остао христолико сунце србског рода. Мошти његове, над којима су и верујући и неверујући, хришћани и иноверци, налазили себи лека и утехе, почивале су у манастиру Милешеви где их је, по упокојењу, похранио синовац му, краљ Владислав, све до 27. априла 1594. године, када их је на Врачару спалио Синан-паша. Али, пламен није прогутао целокупну светињу пројављену кроз тело - само ју је развејао у част и вечну славу. Чак је, дословно, судећи према неким изворима, део светог тела сачуван до данас.⁷ Можда је то најмудрије и најсмисленије спаљивање које је Господ икада дозволио, јер је, по речима патријарха србског Пајсија Јањевца (1542-1647), посреди посмртно мучеништво које је сам Свети од Бога измолио.

Најмлађе чедо великог жупана Стефана, најстарији је наш заступник, заједно са Светим кнезом Јованом Владимиром, пред Лицем Господњим. Некадашњи телесни син постаје духовни отац који своју новорођену децу збира око Смисла.

Никада није касно да се постане учитељ./Идемо, оче мој./Ниједну ствар на свету не можеш уништити, јер/све чега се дотакнеш, претвараће се у/живот. (Мирослав Антић, Хороскоп)

Нека ова књига буде мали дар Светитељу, као и служитељима Речи Ваплоћеној који су радили на ораници Господњој у чачанској Гимназији, да би се, њоме подстакнути, заузели за нас пред престолом Непостижне и Надумне Тројице.

Фусноте

¹ *Акатист Светоме Сави, кондак други, непознати писац, у: Србљак, књига трећа /Службе – Канони - Акатисти/, библиотека Стара српска књижевност, СКЗ, Београд, 1970, 215.*

² *Одломци из Службе преноса моштију Светога Саве, непознати Савин ученик, XIII век, у: Србљак, књига прва /Службе - Канони - Акатисти/, библиотека Стара српска књижевност, СКЗ, Београд, 1970, 49; 81.*

³ *Одломак из Службе уснућу Светог Саве, непознати Милешевац, XIII век, у: Србљак, књига прва /Службе - Канони - Акатисти/, библиотека Стара српска књижевност, СКЗ, Београд, 1970, 111.*

⁴ *Одломак из Службе Светом Сави, Теодосије Хиландарац, XIII век, у: Србљак, књига прва /Службе - Канони - Акатисти/, библиотека Стара српска књижевност, СКЗ, Београд, 1970, 231-232.*

⁵ *Одломци из Заједничког канона Светом Симеону и Светом Сави на осам гласова, Теодосије Хиландарац, XIII век, у: Србљак, књига прва /Службе - Канони - Акатисти/, библиотека Стара српска књижевност, СКЗ, Београд, 1970, 347.*

⁶ *Одломци из Похвале Теодосија монаха светим и преподобним оцима нашим Симеону и Сави, учитељима српским, Теодосије Хиландарац, XIII век, у: Теодосије, Службе, канони и Похвала /библиотека Стара српска књижевност у 24 књиге, књига пета, свеска друга/, Просвета – СКЗ, Београд, 1988, 249; 251; 256.*

⁷ *За детаљније податке видети омањи зборник радова поводом тога: Данило Виназитић, О спаљивању моштију Светог Саве, ЛИО, Горњи Милановац, 2014.*

На Покров Пресвете Богородице 2021. године

Слободан Николић, проф.

Господар Јован Обреновић*

рођ. 1787. †1850. год.

(одломци)

Ваше Преосвеиштенство!

Поштовани гости!

Драги ученици!

Дан по дан, година по година, па ево се наврши равно шест стотина шесет и четири године, од како је преминуо онај, кога се данас сећамо и чији спомен прослављамо.

Данас милијуни Срба славе онога просвећеног човека, каквог по важности и заслугама ретко и који други народи имају. Данас се слави син великог српског владоаца, Стефана Немање; слави се онај, кога су пре 300 и неколико година, као свеца, спалили Турци на Врачару, и чији је дух за све време, па и данас – загревао и одушевљавао свакога Србина, и крепио наду за ослобођење и уједињење још растројеног племена српског.

Понос нам испуњава груди кад год поменемо име Св. Саве, који је оставио владалачки дом свога оца Немање; круну мануо; презрео светску славу и уживање, па обукао ризу црну, и у руху апостолском по Српству се виноу, те крепио српска срца и учио народ српски. У добу нашег тешког робовања он нас је светитељски штитио и крепио, да истрајемо у борби против непријатеља, а и сад нам даје моралне снаге и поуздања за успешан рад и напредак.

Велика су дела његова: он је потпуно утврдио православу веру у срп. народу, створио независну српску цркву, са својим оцем подизао цркве и уз њих школе, завађену браћу мирио, штитио државу од непријатеља, створио прво независно признато краљевствосрпско, писао књиге ит. д.

Српски се народ неће бојати за своју будућност, докле год буде имао оваквих синова, и докле их буде славио трајно.

Слава ти и хвала ти Светитељу Саво!

Драги гости!

У овоме крају, у коме се сад налази ова гимназија, владао је пре 700 година стриц Св. Саве, Страцимир, брат Немањин; а пре 58 година управљао је истим овим крајем, као главни нахијски кнез, брат кнеза Милоша Великог, Господар Јован Обреновић.

Наша гимназија има част по милости нашег узвишеног Господара и Краља Александра I звати се: „Гимназија Господара Јована Обреновића.”

О том духовном заштитнику ове гимназије, о Господару Јовану, који је управљао овим округом, где је некад владао и стриц Светог Саве, хоћу данас да вам кажем коју реч, да вас упознам са његовим животом, радом и заслугама за наш народ.

Господар Јован родио се 1787. год., пре 113 година, у оно бурно и несретно за нас време, када су Турци били господари већег дела српског народа. По месту рођења припада ужичком округу. Син је честитог, асиромашног сељака Тодора и његове жене Вишње.[...]

Кад оно несретне 1813. године, после деветогодишње успешне борбе, услед неслоге и спољних догађаја, Турци узеше Србију, а многе војводе са Карађорђем пређоше у Аустрију, осташе у народу: Милош са братом господар-Јованом и Јевремом, да се нађу народу у помоћи.

Тешки су тад били дани по народ српски! Никакве власти не беше у рукама Срба. Турци, жељни освете, зађоше по народу, те плачкаше и убијаше. Насиља беху превршила сваку меру. На сам дан Св. Саве 1814. год. беху многи Срби посечени, па повешани на градским капијама или на коље нацигани.

Људи бољи и виђенији који осташе у народу, као Милош, Јован, Јеврем, М. Дринчић, Л. Мутап, Никола Луњевица и др. дођоше до тврдог уверења, да се зулум турски не може трпети, и да је боље и славније у отвореној борби с душманима погинути, него чекати бесног Турчина, да их на грозан начин са душом раставља. Тајно беше договор извршен, а на збору у Такову на Цвети 1815. год. и јавно одлучише о рату са Турцима. На овом Таковском збору налазимо и Господара Јована где се са свима знатнијим људима Јевремом, Дринчи-

ћем, Ломом, Луњевицом, Паштрмцем, поп Павлом и др. заве-
рава да ће суделовати у борби са Турцима и радити на осло-
бођењу Србије. И од тог доба, а и пре, господар Јован био је
искрен сарадник и помагач Милошев у стварању нове државе
српске. Још у очи Таковског збора, на Лазареву суботу, нала-
зимо господара Јована са Симом Паштрмцем у Грузи, где
растерује турске порезнике, новац им отима и Милошу
даје.[...]

Међутим беше стигао глас, да се Ћаја паша кренуо из
Београдског Округа са големом војском. Милош похита с јед-
ним делом војске у сусрет Ћаја паши, не би ли га потукао, или
бар сузбио Београду. Како Ћаја пашина војска беше много-
бројна, Милош мораде уступити и вратити се на Љубић, где
са братом Господаром Јованом сагради још један шанец и
боље се утврди. Турци сиђу у Чачак и око џамије, данашње
цркве, саграде утврђења, где се смести војска турска. Одмах
сутра дан ударе Турци на Србе на Љубићу, али их Милош и
господар Јован са осталим војводама из опкопа и заседа ван
опкопа дочекају плотунима из пушака и одбију неколико тур-
ских доста јаких и смелих напада, при чему је пало доста
мртвих и рањених Турака; и кад је при овоме и сам вођа Ту-
рака, врањски паша, рањен, Турци су одступили Чачку, го-
њени од Срба до саме Мораве. После овога првога сукоба с
Турцима, стигне на Љубић Србима у помоћ кнез грузански,
Јован Добрача са 500 својих Грузана.[...]

После две недеље врати се Милош на Љубић са доста ва-
љевске и београдске војске и доста добровољаца, које је пред-
водио Павле Цукић, и са два топа и двоја кола муниције.
Дошав на Љубић, Милош позове свога брата Господара Јована
са војском и да му команду над коњицом.

Цукићеви добровољци одмах сутра дан, без ичије доз-
воле, почну пуцати на Турке. Отвори се прави бој. Разјарени
Турци на својим бесним хатовима прегазе Мораву и нападну
Србе; али их Срби, сакривени по врбацама, џбуновима и за-
седама, тако дочекају из пушака и топова, да је турска коњица
јакно страдала и брзо се повукла на другу страну Мораве, гра-
бећи Чачку.

Срби преко ноћ саграде 2 шанца (по предлогу Николе Лу-
њевице и Цукићевом) на левој обали моравској, па у један

сместе оба топа, којима је командовао чувени јунак и барјактар из Карађорђева устанка, Танаско Рајић. А у другом са грудобраном испод батерије, дуж обале моравске, сместе се Рудничани, Ваљевци и Цукићеве добровољци. И Добрача са Гружанима сиђе са Љубића доле Морави и сагради четвртаст опкоп. Милош је са војводама Дринчићем и Мутапом стајао на подножју љубићског виси, у средини између војске горе на брду и оне доле у моравској низини.

Турцима је било зазорно гледати како се Срби развијају и утврђују. Турака је тада било у Чачку око 10.000, добро спремних и наоружаних, а већи део са најбољим турским хатовима.

Милош је био спреман. Држећи да Турци могу прећи код Трбушанског брода, пошаље свога брата Господара Јована са коњицом, да пази да Турци не ударе са те стране.

Међутим, Турци преко ноћ саграде мост преко Мораве испод Чачка на Треваричином броду, и преведу своју многобројну војску, сакривје по врбацама, па сутрадан ударе на Добрачино утврђење. Добрача и његови Гружани били су изненађени овим неочекиваним нападом, али опет дочекају Турке слошки јаком ватром из својих пушака, и одбију напад, начинив Турцима доста штете. Турци по други пут ударе на шанац Добрачин, али их Добрача са својим Гружанима опет одбије. Још су неколико пута ударали на Добрачу и његове Гружане, али су увек били одбијени са осетним губицима. Сад Турци напусте напад на Добрачу, па ударе с леђа на друго утврђење и срп. војску ту јако поразе. Турци за тим ударе и на батерију. Узалуд је Рајић храбрио своје другове и довикивао да не остављају топове, али све узалуд. Он једини оста код топова, бранећи их сабљом и пиштољем, док није пао код њих искомадан турским сабљама. Милош је био потекао у помоћ, а тако исто и Господар Јован са коњицом и доста пешака, али нису могли ништа помоћи, јер су Турци са својом многобројном коњицом прекрили били сву моравску долину. Тако су Срби крајем месеца маја изгубили, сем Добрачиног, оба своја утврђења, оба топа и неколико стотина људи које погинулих које рањених.

После овог несретног сукоба са Турцима, многи нису ни остали на Љубићу, већ су отишли својим кућама. Милош и Господар Јован јурили су на све стране, довикујући народу да

се враћа на Љубић, послав и своје момке да их врате, а архимандриту враћевшничком, Мелентију, да један бачен добош², да у њега удара, не били се народ почео да враћа. Ово поможе и многи се вратише.

Пред вече тога истога дана, кад се турска војска беше вратила у Чачак, Ђаја паша јепришао близу Мораве и довикивао Гружанима да се предаду. Васа Томић из Кнића, који је Ђају познавао, одвикнуо му је да приђе ближе, јер се не чује шта се из далека виче; Ђаја приђе до на обалу, па нагази на половину реке, довикујући Србима да му се предаду. У том пукне Васина пушка и погоди Ђаја пашу, пукне и друга: Ђаја погођен са две пушке стропошта се у Мораву, а коњ му одјури у Чачак. Смрт Ђајина јако порази турску војску и уплаши, а како им је поодавно и хране понестало, науме да напусте Чачак. Милош дозвољава за ово од неке робиње из турског логора, пође са братом и осталим војводама на Турке, који беху већ напустили Чачак, па их стигне код села Ртара у Драгачеву, где се отвори борба, у којој Турке сатре, топове поврати, а оружја, коња и доста ратне спреме задобије. Код Ртара много Турака и Туркиња зароби па их после неколико дана испрати у Ужице.³

Тако је се свршила ова чувена борба на Љубићу и код Ртара, и окрепила Србе да и даље наставе успешну борбу.[...]

Услед досад стечених заслуга на војном и политичком пољу, постави кнез Милош 1816. год. Господара Јована за главног кнеза нахије Рудничке. А год. 1820. 12. марта главни кнез нахије Рудничке, Господар Јован, постављен је и за главног кнеза нахије Ужичке; а 13. марта исте године постављен је Господар Јован и за кнеза једног дела нахије Сокошке. У дипломама, којим га поставља кнез Милош за главног кнеза нахија: Рудничке, Ужичке и Сокошке, спомиње се: верност, честитост, поштење и оданост народном благодатању; саопштава се народу да Господара Јована слуша и да му се покорава.

Господар Јован био је у нахији самосталан, и једини виши чиновник, надлежан за све администраторске, судске, финансијске и војне ствари. Као главни кнез био је, после свога брата Јеврема, други по реду.[...]

Године 1821. извршио је Господар Јован једно врло корисно и патриотско дело за Српски народ. Те године, по наго-

вору и ласкавим обећањима београдског Марашлије и спахија, који су попреко гледали на српске успехе, одметну се од кнеза Милоша кнезови пожаревачке нахије: Стеван Добрњац и Марко Абдулић и побуне народ. Милош их лепо позва да се умире, а кад они то не хтеше, онда Милош посла са војском у пожаревачки крај Господара Јована и Јеврема, те за 10 дана буну утишаше. Добрњац побегне у Лесковац и стави се под заштиту турску: а Абдулић предаде се Господару Јовану, који је саслушавао жеље народне и тишао народ.

Колико је Господар Јован био одан кнезу Милошу, и колико му је био велики пријатељ и помагач за ред и мир, види се из описа М. Ђ. Милићевића у књизи „Манастир Каленић”.⁴[...]

Колико се о Господару Јовану водило рачуна као о врло важној чињеници у земљи, и како су га ценили као сурадника Кнез-Милошевог, види се из овога:

Године 1826. неки Ђорђе Чарапић из Рипња, који је био уз Такову буну 1825. године, договори се са учитељем београдским, Мијаилом Велисављевићем, да дигну народ против кнеза Милоша. Напишу прокламацију за буну, обећав 30.000 дуката на годину ономе, ко донесе главу Милошеву, а за Господар-Јованову 12.000 дуката на годину.

Кнез Милош је ове бунтовнике похватио и врло строго казнио.[...]

Осим великих заслуга за ослобођење Србије, Господар Јован показао је велике љубави према цркви и просвети. На овом месту, где је сад ова гимназија, ту је Господар Јован сазидао прву основну школу⁵ и са плацем поклонио Чачанима. У Брусници је подигао цркву за спомен својој мајци Вишњи. Стару чачанску цркву и трнавску оправљао је и поклонима обдаривао.

Пре 71 годину путовао је кроз Србију Немац О. Д. Пирх и видео Господара Јована у Чачку, приликом удадбе неке рођаке кнегиње Љубице. Он овако описује Господара Јована: „Цв. Рајевић, секретар кнеза Милоша одведе ме до једног човека, који је био богато одевен, и рече ми: то је Господар Јован, кнежев брат. Требао сам га познати по његовој сличности; млађи је и ситнији од кнеза Милоша, имао је оне исте црте које и кнез Милош. Израз његова лица био је благ и миран,

ужива глас одличног оца породице, и на њему се види заловољство и породична срећа.”

Кад је се Пирх враћао из Ужица, свратио је код Господара Јована у Брусницу, и о њему ово вели: „У вече стигосмо у конак бершићски, место становања таста Господара Јована. Дочекаше нас изврсно. Срби су строги у оцењивању женске лепоте, али и најстрожији оцењивач морао би признати лепоту девет кћерима таста Господар Јовановог, по броју и подобију равне најбољим бићима – музама. Од Бершића стигосмо за три сахата у Брусницу, право родно место Обреновића, а седиште Господара Јована, који ме још у Чачку беше позвао, да један дан код њега проведем. Дочекао нас је са срдечношћу, која је главна црта његовог карактера. Нађосмо га где седи са женом поред камина, са најмлађим дететом у рукама; у њему се види сретан отац породице; тихе кућевне врлине одликују Господара Јована. Из љубави према старом седишту породице, изабрао је Брусницу (родно место мајке му Вишње) за место свога становања и претпоставио је вароши коју је могао бирати. У целом његовом држању види се благ, поштен карактер. Али опет за то и он спада у најбоље јунаке свога народа. Његова пушка дала је знак за устанак таковски 1815. године. Он је убио првог Турчина. Господар Јован има елегантан конак, не влада немачким али има секретара, који му преводи. Остадосмо још до подне код Господара Јована, па пошто нас његова домаћица обдари чарапама и убрусима, одјасасмо ка Рудничким планинама.”

Господар Јован није био писмен, али отресит и веома одушевљен народним ослобођењем. Бринуо се јако за васпитање своје деце. Као главни кнез у нахији рудничкој и ужичкој старао се много за личну сигурност, трговачки и просветни напредак. Није био грамжљив, већ искрен помагач сиротних. Од својих потчињених и свију становника у нахијама својим тражио је мир и ред, а строгоје кажњавао незадовољнике и бунтовнике. [...]

Године 1842. савет државни на челу са Вучићем нагна кнеза Михаила да напусти Србију са својом мајком Љубицом. Те исте године и Господар Јован остави земљу, коју је искрено волео и за коју је и свој живот био у стању дати. Живео је већим делом у Аустрији и Маџарској, а путовао јепо осталим

европским земљама. Године 1850. поболе се у својој 63. години и умре у Новом Саду 22. јануара.

Ова се гимназија поноси што носи име овако заслужног човека, који је у стварању Србије играо врло видну улогу поред Милоша Великог.

Нека му је за сву његову родољубиву радњу хвала и слава на векове!⁶

ГДЕ ЈЕ ОВДЕ БРОЈ 1

² Овај добош налази се сад у београдском музеуму.

³ Туркиње вративши се Турцима у Ужице, хвалиле су много великодушност Милошеву, говорећи Турцима: „Српска је вера права чиста вера и мора јој Бог помоћи. Срби су нас похватили и поробили, али у нас нико није дарнуо, него су нас као браћа сестре чували. А ви шта радите од њихова робља? Злостављате и жене и девојке и малу децу и бабе! Њима ће извесно Бог помоћи.”

⁴ Он каже: „Око манастира се бејаше слегао силан свет као кад је сабор: једе се, пије се, пева се, свира се, игра се – као на сабору.

У то време, у горњем челу, у великој соби, на шилтету сеђаше кнез Милош, пушећи на велики чибук. Десно од њега седи Мелентије Павловић, знаменити враћевнички архимандрит, а лево архимандрит из манастира Никоља.

У један мах врата се отворише. У собу уђоше оба кнежева брата Господар Јован и Господар Јеврем, водећи међу собом, под руке, снаху своју, кнегињу Љубицу, жену кнез-Милошеву.

Кнегиња бејаше обучена чисто, али без икаква кићења. За појасом с обе стране, имађаше по једну малу пушку. Пушке беху окренуте на покорност, на молбу, а не на бој. (Јабуре пушака, повијене ка телу, значи да жели ко мир: а обратно: окренуте у поље, знак је боја.)

Дошавши, тако том лесом, пред кнеза, кнегиња се дубоко поклони и рече:

– Господару! Ево две пуне пушке! Или опрости или уби! Овако се више не може!

– Помилуј Господару и брате! и ми те молимо, рекоше у један мах оба брата кнежева.

– Молимо те и ми, рећи ће Мелентје, па и он и други архимандрит усташе на ноге, и стадоше као молиоци.

Милош погледа у ту лесу пред собом, малко поћута, одби два три дима, и проговори:

– Е моли се Богу, и тому што ти је под појасом; оно није криво за твој бес, аја бих с тобом онако како си заслужила.

– Смилуј се, Господару!

Милош и нехотице малко пружи руку. Љубица припаде те руку узе и пољуби. Пољубише је и оба брата Милошева.

Архимандрити му се дубоко и захвално поклонише.

Тако су се измирили 1821. године Кнез Милош и кнегиња Љубица, после смрти оне чувене Петрије, Љубичине супарнице, коју је кнегиња убила на место својом руком, а Милошевим пиштољем, у сред куће кнежеве.”

⁵ Кад му је се родила кћи Јелисавета поклонио је учитељу чачанске основне школе 90 талира.

⁶ За израду ове биографије узети су подаци из истор. списка: В. Караџића, Н. Попова, Ранкеа, К. Протића, Вук. и Н. Петровића, М. Ђ. Милићевића, Симе Милутиновића, из путописа О. Д. Пирха и др.

Р. П. Рад. (Радомир Радојевић)

* Говор држан у гимназији о Св. Сави ове год.

(Објављено у: *Гимназија Господара Јована Обреновића у Чачку, Извештај за 1900/1901. школску годину*, Чачак, 1901, 5-17)

Циљ у васпитању*

(беседа држана приликом свечаности о Св. Сави)

Наука о васпитању је једна од најстаријих наука. Она се датира још из оног доба, кад се човек и жена први пут спојише брачном везом. Дакле домаће је васпитање почетак свакога васпитања. Као год, што животиња учи своје младе да пливају, лете, трче и себи храну траже, тако исто сва нега и труд првобитне жене беху управљени на то, да помогне свом детету на ноге се дићи; ну та нега беше тежа но код животиња у колико се човек рађа немоћнији но оне. Првобитном васпитању, дакле, беше циљ само телесна нега.

У колико се човек удаљаваше од примитивног стања, у толико више васпитању даваше други облик - поклањаше пажњу и његовој души. У старом веку већ беше једини циљ васпитања хармониска нега и тела и душе, карактера и разума. Цицерон називаше тежњу за таквим васпитањем хуманитет. Тада бејаше учитељ, васпитач од великог угледа, бар то вреди за Јелине. Алаксандар се Велики не одвајаше од свога још већег учитеља Аристотела ни у својим ратним походима. И у Св. Писму стоји написано: „учитељи ће сјати сјајем небесним.“ Код Римљана паде углед васпитачу и важност васпитању: они тај посао повераваху и својим робовима. Тек са појавом Хришћанства, за време сеобе народа, кад се последњи растурени остаци старе културе склонише иза зидова манастирских и кад се васпитачком послу посветише свештеници, калуђери и калуђерице, поче постепено расти и важност васпитању. И мисионари Хришћанства беху не само проповедници него и учитељи: обраћању у веру претхођаше поука и настава. Засноваше се многи манастири, који својом светлошћу обасјаваху тмину непроходних шума и незнабожачких срдаца.

Али васпитање средњевековно не заступаше правац хармониског, старог васпитања. У то доба наста расцеп: ово васпитање беше све управљено на васпитање разума, васпитање карактера беше остављено кући и животу. Оно се састојаше већином у навикама на покорност према родитељима, госпо-

дарима и цркви. О васпитању тела ништа се није хтело знати. Тело је, мишљаху, извор греха, седиште свега зла, увек готово да душу и срце одврати од доброга. Једино васпитање тела беше испаштање. Тек крајем 17. ст. енглески лекар и филозоф Локе а доцније и Жан Жак Русо дигоше свој глас против тога и то са успехом. „Неговање је тела врлина“ узвикнуо је овај филозоф и ретко је кад каква новина у науци тако брзо при-мљена као ова. Базедов и Кампе - а овима се придружише и лекари - прихватише ову лозинку.

Треба поменути још једну предрасуду, коју је Русо разбио. Дотадања педагогика сматраше васпитаника-ученика као какав абстрактум, не као створа обдареног извесним личним особинама, гледаше у њему објекат, коме је ваљало само, по утврђеном шаблону, извесну количину знања улити. У по-гледу на васпитање карактера, беше главно ломљење и убијање воље тако да дете и кад одрасте као човек не сме имати своје сопствене воље него само ићи прописаним му путем. Све беше спутано, оковано, сваки слободан покрет спречен. Ове окове раскину први Русо учећи, да детету ваља оставити слободну вољу. „Само природа никакво вештачење“, узвикиваше он. „Свет је свуда потпуно савршен где год се чо-вечија рука не умеша с њеним мучењем.“ И не да се порећи да је ова новина у васпитању брзо усвојена и свој утицај развила чак и до данас. Песталоци, Дистервег и др. брзо је усвојише. И домаће васпитање пошло је овим путем. Индивидуално вас-питање беше лозинка. Васпитачи покушаваху да упознају ду-шевне особине код детета и према томе упуте његове душевнемоћи, не нагло и силовито већ полако, смишљено. Тако чини и марљиви вртлар, који младо дрво пресади на по-годно земљиште, чува га од жеге и мраза, залива га и храну му појачава. Али како ће оно расти, то му не може он пропи-сати, па ако то и учини, онда биће са кварењем његовог облика. Ниједном паметном и разумном оцу неће данас пасти на ум, да свог сина приморава на извесан позив; он ће гледати, да испита његове способности или да их најпре развије, јер се зна, да готово и наклоност тамо окреће, за што таленат по-стоји.

Ма како да су ова различна схватања о циљу васпитања била оправдана или не, она су морала претходити данашњим

схватањима задатка васпитања: без несавршенијега нема савршенства, без лутања нема правог пута.

Па шта треба да буде циљ у васпитању?

На ово питање лако је на први поглед дати одговора. Ми учитељи и васпитачи могли бисмо рећи, да желимо да наши васпитаници буду добри и ваљани људи кад одрасту. Али шта је то добар и ваљан човек? За многога је родитеља његов син добар кад је окретан и умешан, за другога кад је васпитаник довољно спреман за практични живот, за трећега је циљ да што више знања изнесе, „да не остане ћорав код очију“, многи би пак желели да им деца буду спремна, како би послужили општем добру (идеалније схватање) а неки мере васпитање по томе, у којој је мери оно оставило трага на васпитанику, мењајући његове рђаве навике и утичући на његову душу, без обзира на какав други циљ. Према таквој зависности циља у васпитању од чисто личних, субјективних погледа, настаје потреба да се тачно одреди шта од поменутога треба и мора прво место да заузме. Тоје лако одредити. Педагогика је наука изведена из других и да би доказала своје принципе на које се наслања, она је упућена пред форум једне друге науке, а то је Етика. Шта Етика пак поставља као крајњи циљ у васпитању може се на разне начине исказати. Педагози и формулишу овај циљ различито. Једни га зову „хармониско образовање човека“ (Цицеро: хуманитет), други „васпитање за моралну слободу“, трећи „усавршавање на подобије Бога“ и т. д. неки пак, при одређивању циља васпитању, узимају различите поступке који су нужни при васпитању и говоре о васпитању разума, воље и срца. Ну ово је последње схватање на погрешној основици; јер кад се у одређивању циља узима за циљ и васпитање разума и васпитање воље, чини се погрешка, као да су обе ове стране у васпитању од подједнаке вредности. То би се противило и Кантовој поставци, да у свету у опште ничега нема, што би се без каквог ограничења могло схватити као добро - до једино добра воља. Дакле у принципу се не може чинити никакво подвајање, у овом случају између осећања и интелекта с једне и воље с друге стране. Ну ради саме јасноће мора се учинити једно друго подвајање, на које нас упућује једна друга помоћна наука педагогике а то је психологија. По чиме се васпитан човек разликује од невоспитаног, посмат-

рано са психолошког гледишта, то је онај трајнији и сталнији тип његове душе (да се тако изразимо) који не налазимо код невоспитаног или недовољно васпитаног човека, пошто овај живи несвесно природним, примитивним душевним животом, који није сталан, него се према разним утисцима мења и то врло лако. Како би се душевне радње таквога човека и под каквим утисцима упутиле да добију стални тип, то је поље психолошког испитивања. За стални тип душевног, унутарњег живота, реч карактерјенајприкладнији израз.

Ну ова реч карактер обележава само формалну страну у васпитању. Да би ова реч добила и праву садржину, потребна јој је допуна од науке о моралу - етике. Да би дакле, при одређивању циља у васпитању, задовољили захтеве и психологије и етике и да би те захтеве обухватили једним изразом, онда ћемо назвати циљ у васпитању: стварање моралног карактера.

Оно, што карактер сачињава, то је стална чврстоћа воље, мишљења; особина пак моралног карактера је увек једнака морална воља и под свима могућним околностима у животу подједнако испољена морална намера. Морални је карактер исто што и јачина карактера у моралности (Хербарт).

Што смо узели овај израз стварање моралног карактера, то нисмо учинили с тога, што је у њему једино, тачно назначен циљ васпитања или пут ка истоме, него с тога, што овоме изразу најбоље приличи атрибут, који му се још има додати, па да потпуно одредимо сам циљ.

У чему се састоји та прикладност овога назива за циљ васпитања, најбоље ће се разумети, ако у кратко психолошки преставимо постанак карактера. За пример узмимо душевно стање и развитак његов код детета и већ свршени, стални тип душе одраслог човека, чије су душевне радње већ постале утврђене, одређене тако, да се из једнога поступка могу и други, који ће следовати, закључити. Код детета видимо непрестано мењање душевног стања које је у толико разноврсније у колико је веће душевно узбуђење и разноврснији утисци с поља, који се у души детињој огледају. Код одраслог је човека другојачије. На место честих душевних промена долази стално, утврђено душевно стање, које се увек подједнако испољава.

Тамо стоје често испољене душевне радње у најјачем контрасту, овде су контрасти у хармонију доведени. Тамо од-

говара душа на сваки надражај, било да он долази с поља или изнутра, овде (код одраслих) стоје воља и делање под утицајем унутарњих душевних моћи, које при свој различности утисака, дају постојаност делању. Та разлика пада дакле јако у очи. Тешкоћа пак обраћања првобитног, природног стања - као што је код деце - у сталнији, одређенији облик, опажа се пак онда, ако што боље, помоћу психологије, уочимо прво пут, којим треба ићи и друго, помоћу етике, моћи, које треба да створимо и усавршимо. Свакад тај пут није дуг. Ако би се хтело и смело, као што то Русо захтева, да се дете остави само себи, природи, без икаквих утицаја, тада би чулни нагони претотели маха и толико се развили, да би били од пресудног значаја по његово делање. Ако се не би развиле и такве моћи, које би радиле у противном правцу чулним нагонима, онда би они узели под своју власт целокупно делање и вољу. Такав би човек, коме је све тежиште делања задовољавање чулних нагона, представљао најнижи степен егоизма.

И у другом случају, кад се покушава да се стане на пут развијању егоизма, пут за то је сразмерно кратак, па да се образује једно стално душевно стање.

Ми видимо да се код деце, која живе под врло простим околностима (н. пр. код сељана) лакше ствара карактер - постојано душевно стање, него код деце која живе под сложеним, компликованим околностима и утицајима. Наука о васпитању могла би прематоме извести закон, да у интересу деце - васпитаника треба их пустити и удешавати да живе не само под простим приликама него и једностраним утицајима, кад се не би то противило етици; јер у коликојеживот једностраности, у толико се мање даје прилика, да се што јаче и разноврсније интересовање код деце пробуди и воља образује, у толико је једностраности интересовање и воља. Ну тако душевно стање не одговара законима етике. Морални карактер, циљ у васпитању претпоставља у себи и велико искуство, разне околности под којима он има да се усавршава и пробу издржава, док не добије свој одређени тип. Ну ипак не сме се ни она прва околност запоставити, што ћемо доцније видети.

Може пут за стварање карактера бити дужи или краћи, може стварање његово ићи брже или спорије, опет оно следује

истим законима. Два од тих закона могу се ласно опазити на оба горе поменуто случаја.

Из првог случаја, где се дете оставља потпуно утицају природе, без икаквог утицаја туђе воље, види се да развијање карактера може и само по себи ићи, да хотење не мора бити с поља унесено.

Други случај, где се васпитање врши под врло простим околностима показује, да услед одређених васпитних утицаја, постају сасвим друга душевна стања него онде где су она без икаквог уплива остала. Оба случаја показују нам, као сложени путеви стварања карактера, промену која је овде главно.

По психичкој и физичкој природи људској, у човеку се јављају разни нагони, од којих су најранији нагон за хранењем и делањем, којих одма нестане, чим се задовоље. Ти се нагони увек понове, кад се понове и извесни надражаји. Чим се искуством утврди да се оно може постићи, на шта нас подстичу нагони, чим се удружи престава онога, што се жели са преставом о могућности да се жеља испуни, захтев постаје одмах хотење. Да ли се пакон, што се жели постићи и може постићи, то је споредно за овај ступањ душевни који ми називамо хотењем, жељом. Тако, дете пружа руку месецу, хоће да га дохвати. Тек се постепено развија моћ сазнања онога, што се може постићи а што не, тек се постепено слаже моћ хотења са стварном моћи онога што се хоће постићи. У колико је већи обим престава у толико више расте и хотење, са већим искуством о ономе што се може постићи, расту и поједини акти воље.

Душевни се процес и даље развија и то у два правца. Прво се појављују и развијају поједини акти воље, који одговарају појединим чулима а за тим са понављањем њиховим и здружавањем, образује се опште хотење, општа воља. То здружавање врши се много лакше и брже, кад му други утицаји не стају на пут. Тако се јаче развија воља за задовољењем чулних нагона у колико се има мање обзира према ономе што јеса моралног гледишта дозвољено.

И у другом горе поменутог случају, при великој једностраности живота, где су морални захтеви много простији, лако се да објаснити поступак једног сталног психичког стања и воље из честог понављања неких аката воље. Али се свакако

битно разликује овај случај од првога. Овде се воља не раздваја из чулних нагона, природно, него постаје по утицају извесних етичких закона. На тај начин образовано душевно стање није продукат свију етичких захтева већ мало њих. У колико је тај етички материјал мањег обима у толико се лакше образује опште хотење. Да такво хотење постане није више узрок само природни ток у души, већ је то већ продукат васпитања.

Морална воља, а она у овом случају заслужује то име, претпоставља и свесност о извесним моралним законима. С тога би се могло захтевати, да се при етичком васпитању, прво пробуди код васпитаника та свесност моралних начела. Али то није потребно бар у овом случају, у почетку, јер је оваково душевно стање, које одговара извесним моралним захтевима, могућно и онда, кад се нема свести о дотичним моралним начелима, којима ово стање душе одговара. Тајје случај онде, где је воља само по навици. Таку вољу у деце створити, јесте први задатак васпитања. Овом првом задатку придружује се и други а то је да се воља по навици претвори у свесну вољу, у свесно хотење. Средство за то јесте морални расудак.

Да и постанак моралних расудака бива по законима, који траже да се од лакшега иде постепено тежем, од простијега сложеноме, не треба доказивати. Под сасвим простим околностима лакше је расуђивати него под тежим. Просте прилике, под којима деца првих година живота расту, олакшавају нам посао, који се састоји у томе, да деца под вашим упутством расуђују, шта је добро а шта не. При том постепени напредак од тежега лакшем, не треба схватати само тако да најпростији етички материјал мора бити почетак оваквога васпитања, него да конкретно мора претходити општем, тако да општи етички расуди буду само апстракције, изведене из појединих многобројних расудака. Не само да ће овим путем основа општих етичких расудака бити темељна и чврста, него им се осигурава још нешто, што им потребну јачину даје а то јетоплина осећаја, која мора увек да прати морални расудак, ако хоћемо да задобивени расудак - а на то се своди све -не остане само у теорији него да има удела и у животу детињемили другим речима: да ти морални закључци постану постепено максиме, унутарње моћи, под чијом влашћу стоји суштина моралног карактера.

Ма како да у теорији изгледа стварање моралног расутка и моралне воље просто, у ствари не иде то тако лако и то из два разлога. Први је разлог велика количина етичког материјала, која се састоји не само у великом обиму њеном, већ и у односу појединих делова њених један на спрам другога. Други суразлог многи противни утицаји, који дејствују не само с поља него и многе унутарње моћи, које стоје насупрот добрим моћима. Из та два разлога сваки човек, у колико од његове воље зависи ово што треба да учини или пропусти, да има или нема, трпи или не трпи, има да учини један избор, који одговара законима етике, што наступа често после јаке душевне борбе, јер се тај избор отежава још у толико, у колико је шири обим мисли, жеља и тежњи. Није, мислимо, нужно подсећати да велика множина људи врло често не учини прави избор, да многи бирају онај пут куда их гоне рђаве и зле моћи, па да тиме преставимо сву тешкоћу задатка, пред којом се васпитач налази, који у своје васпитанику има да појача добре моћи, како би му у оваквој борби осигурао победу.

Величина одговорности и тешкоћа посла упућују нас да тражимо другу помоћ, без које не можемо ни ми, ни наша омладина бити. А где би је на другом месту тражили, него ту, где ју је искуство свију времена тражило и нашло, на име у религији? Па и ако се може у теорији моралност без ове помоћи и конструисати, ипак права моралност, која не стоји само на артији, расте и напредује, до релативног савршенства и самосталности, само на земљишту религије. Из овога земљишта не избијају само хранљиви делови за мудрост и вештину васпитачеву него у њ морају бити дубоко усађене и млађане душе наших васпитаника, ако хоћемо да добре моћи, које желимо да унесемо и учврстимо у њиховој души, остану од сталног утицаја на њих. С тога морамо циљ васпитања, још мало проширити, не смемо га тражити само у моралном карактеру, него тај циљ мора бити само стварање морално-религиозног карактера.

Ну може се приметити, да ли је овај идеални циљ, у опште, постижим? Зар нам искуство не казује, да он никад није био постигнут у свом потпуном савршенству ни од најбољих људи? Зар немају права они који тврде, да се карактер ствара сам по себи, у вртлогу живота? Зар не мора карактер

једног човека да буде његово сопствено дело, у које, истина, могу бити унесени и други утицаји са стране, али који при свем том нису ништа према оном што из саме природе човекове потиче?

У ствари би било врло дрско, кад би који васпитач могао и замислити, да може овај узвишени циљ ма и приближно постићи. То се, у осталом, и не мисли тако, кад се религиозно-морални карактер ставља као циљ у васпитању, већ се само тако узима, да се утицајем да правац за пут, којим ће васпитаник у доцнијем животу ићи, да се постави сигуран темељ карактеру и самосталном раду у том правцу, покушавајући, да се створе пробуде или ојачају моћи, које ће зајемчити доцније самостално усавршавање.

Све остало што се сматра као циљ у васпитању, као спремање за доброг грађанина, војника, трговца и т. д. обухваћено је изразом: стварање морално-религиозног карактера. Карактеристика овог циља је стално мишљење, стална морална намера, а пре свега увек једнако јака воља а све су ове особине потребне сваком човеку, без разлике положаја и звања. Може бити речи о образовању трговачком, војничком, о стварању грађанског карактера и т. д. али свуда мора бити поред образовања и васпитање, свуда мора бити истакнут поменути циљ, који треба да је идеал свима и свакоме. Тојеона страна, што чини човека човеком, разликује га од бесвесних створова.*

Ж. Видановић

* в. Scholz: die Charakterfehler des Kindes: Ackermann: die häusliche Erziehung: Schäfer: die innere Mission in der Schule.

(Објављено у: *Гимназија господара Јована Обреновића, Извештај за 1901/1902. школску годину*, Чачак, 1902, 5-14)

Моралне, друштвене и философске студије

(са националне тачке гледишта)¹

Некада се од духовног реда тражило јединство наставе; сам учитељ, најчешће, бивао је свештеник; он је имао, дакле, у исто време, педагошки и морални ауторитет. Данас, професор је учен човек, научењак, и књижевник, који предаје оно што зна, не водећи бригу о својим суседима, вукући себи највише што може. Изјутра предаје се латинска или грчка граматика; по подне, географија или историја; и сваки учитељ је ту, позивајући ученике да иду за њим, не успевајући увек да их убеди. Један нашученик, вели тулуски ректор у своме извештају министру, „може имати посла преко дана, са пет разних учитеља, а често и више”. Осим тога, човек може да претпостави са г. Марионом, да су половина тих учитеља осредњи васпитачи: „Било би чудо кад би друкчије било, кад су питања о васпитању, тако деликатна, једина ствар коју не морају знати”. Шта ће остати у духу ученика на крају дана, на крају недеље, месеца, и године? Збркане и поцепале идеје, без јасног закључка, осећање умора мозга, путовања кроз хаос. Отуда оно питање које ученици изражавају са свим тихо, а по некад сасвим гласно: „Зашто? Нашто?” Једини категоријски одговор, у садањем систему, је права санкција испита зрелости, перспектива спасења или класичног проклетства; бедан покретач за младе интелигенције, покретач у толико неизвеснији што човек може да буде спасен ударцем милости, хоћуда кажем случаја. Нама деца тако раде -или не раде - осам или девет година, помишљајући само на ослобођење, јер немају посла са васпитачима, него са „професорима” од којих сваки познаје само своју специалну струку. Колеж је нагомилавање специалности док би већ требало да је, споразумом професора и управљањем њихових напора ка једном општем циљу, мали „Универзитет”.

Ми смо већ рекли и поновили да првенство припада, у свима стварима, онима који умеју да организују и да у организам једном створен, улију душу. Међу тим, у васпитању, организаторско јединство не може да дође од математичких или

физичких наука, које су веома удаљене од књижевности и од уметности. Оно не може да дође ни од саме књижевне наставе која, без идеја водила и оних које дају облик, личи на полипа без мозга. Покушајмо, дакле, испитати да ли оно не би требало да долази од наука које изучавају човека и људско друштво. Непрестано се говори да се настава подеси према потребама модерних друштава; ако класичка настава не жели да изгледа, у том погледу, нижа од специалне, ако она не жели да сама припреми триумф своме такмацу, под именом француске наставе, ова мора и сама да образује један део тих моралних и друштвених студија, економних и правничких, које ће допринети да учине васпитање практичнијим и модернијим, повећавајући ипак своју спекулативну и васпитну вредност.

Моралне и друштвене студије
Једино решење васпитног проблема.

Устаро доба, имало се „много идеја за мало ствари”, док ми, модерни, имамо сувише мало идеја за веома много ствари. Однос обрнут. Субјекат који мисли, преплављен је објектима, у место да их садржава у себи. Стари су били навикнути на концентрацију, систематизацију, синтезу: нас анализа цепка и расејава. У колико нам хоризонт постаје шири, у толико се треба више попети, да се њиме влада: бескрајно повећавање броја научних, историских и књижевних знања чини, дакле, потребном једну јачу философску културу. То је један закон; и то закон умне еволуције, од кога се модерна настава не може отети. Класичке студије могу се одржати само уздижући се и узимајући за центар перспективе моралну и друштвену идеју. Уједначавање знања њиховим принципима и њиховим закључцима, нарочито је потребно у нашој земљи. Заиста, урођена је тежња француског духа да све то посматра са једне опште тачке, да ове аналише, да о свему размишља. Од Декарта и од XVIIIв. ова је тежња све то више очевидна; немогуће је надати се да се она уништи нити да се измени наш национални дух. Она има без сумње, своје незгоде, кад се човек задовољи апстрактном логиком - веома блиском геометрији - и извршном или „симплистичком” филозофијом; али

лек злоупотреби налази се у бољој употреби нашег самог рационализма. Пошто француски народ, коме је мало стало до традиција, и који се све више састоји из „слободних мислилаца” жуди за тим да о свему суди са разлозима и то универзалним разлозима; не остављајмо новинарима, адвокатима и политичарима бригада му дају философију: дајмо моралним и политичким студијама управљајућих класа више солидарности ивише обима.

Са друштвене тачке гледишта, главни узрок нашег садашњег рђавог стања је антиномија идеја или праваца, било између различних друштвених класа, било између разних политичких странака; главни лек састоји се у свима наставама којима је циљ да органишу идеје у намери на крајну хармонију. Један нов разлог да се нашој омладини предају основи друштвених, економских и политичких наука. Различности у мишљењима, које ће бити између оних који буду изучавали ове науке, биће несравњено мање од ових које се појављују данас између духова остављених само својим интересима, својим предрасудама, полуобразовању, које даје читање књига случајно изабраних или новина које ласкају вашим обманама. Осим тога, они који су методично изучавали великапитања стекли су тим самим ово што је најдрагоценије и што не достаје другима, што не достаје нарочито младићима и људима наше отаџбине, осећање тешкоћа. Једино изучавање духовних наука предупредиће ону интелектуалну и моралну анархију, која прети да нас подели у фракције од којих ће свака, затворена у своју себичну специјалност, завршити тиме што ће изгубити из вида интересе целине, однос између свих ствари према националном јединству. То се не може отклонити ни позитивним наукама, ни чисто литерарним студијама. Науке имају заиста правац све то више центрифугалан који ће, ако га не контрбалансира философија одвести духове у стање расплинуте и бесформне материје. Оне ће успети, ако иду саме, да нас створе „машинама у свему“. Познат је славни Паскалов рецепт за „савијање машине” и за прекидање индискретних питања: „идите на службе, квасите се освећеном водицом, то ће вас заглупити”. Исто се тако може рећи: Радите, решавајте једначине, рецитијте готове формуле и номенклатуре, то ће вас заглупити. И заиста, једини начин да се умакне до фило-

софских реткости, од њених лудорија о унутарњем свету и о великом све, то ће бити или махинална вера, о којој је говорио Паскал или она махинална наука која ће, приближујући интелигенцију аутоматизму, бити сама у смислу старе речи, заглављавање. Хоће ли се наћи довољан палиатив у једној књижевности која је и сама постала са свим формална: уметност због уметности, стил због стила? Не, правиће се стихови са богатим сликовима и сиромашним мислима, као што их већ данас видимо у Француској и сама ће поезија постати мали механички таленат.

Са педагошке тачке гледишта, зло које нам прети то је знање које плави васпитање, јачање реализма чак код младог света, његова пасивност духа, расејаност његове мисли анализом и прераном специјализацијом. Моралне и друштвене студије, чија организација мора бити главни посао будућег века, једине могу предупредити ова зла.

Пресвега, оне имају јединствену привилегију: оне састављају у исто време образовање најкорисније свима, и најнезаинтересованије васпитање; оне дају на тај начин решење онога што би се могло назвати велика антиномија модерне наставе. Заиста, пошто је домашај духовних наука универсалан, њихова корисност, као образовање је такође универсална. Психологија, логика, морал, право, политика и друштвена економија служе у свима струкама - научним као и књижевним - аконе нашто вишеоно на ојачавање и префињавање онога што је, по Бакону оруђе оруђа, то јест самога човека. Осим тога, те науке виде увек човека у његову односу са човечанством; међутим, ако се не може примити да се не познају односи човека са спољашњим предметима природе, још се више не може примити, нарочито данас, да се не знају његови односи са оним другим светом, који непрестано расте, где је његова права отаџбина: људско друштво. Главна практична „потреба” модерних друштава, то је управо да се познаду. С друге стране, са гледишта васпитања, моралне и друштвене науке су одлични господари размишљања. У место да преносе пажњу на поље, на материјалну страну факата, оне га навикавају да прелази од привидности на интимну реалност, на дух који одушевљава и оживотворава. Оне су, тако рећи, испитинтелигенције и савести: онај који се никада неповлачи у себе

сама, живи само површним опстанком, растуреним ван њега, оннема никако оно што би се могло назвати моралност интелигенције. Што више успевају природне науке и индустриске вештине, у истовреме кад опада поситивна теологија, у толико више треба да психолошке, моралне и друштвене студије враћају модерни дух унутрашњем животу, да га мало по мало подигну на виши жовот *ab exteriori busad interiora*, a *bin teriori busad superiora*.

У исто време, ове ће студије развити у највишем степену осећање стварнога, јер су оне једина наука која у себи самој обухвата реалност. То не би требало заборавити у Декартовој отаџбини, унутарњи догађаји - мисли, осећања, волице - постоје тим самим што се указују, и што је све њихово бићеда буду примећени или бољеда кажемо, да се примете. Кад трпим, нпр., ја не могу да се питам да ли нема иза мога трпљења, које се осећа, какво друго трпљење, сасвим различно, може бити чак задовољство. Ја могу рђаво анализирати сложене узроке мога бола, али тај бол је сам по себи онакав какав се осећа. Рекло се са разлогом, и само небо једнога Лапласа, ма да истинитије од неба старих, ипак је само привидно небо, али свест и најнижега међу људима је непосредна престава реалног постојања, живота чије се биће састоји у томе да се осећа, унутарњег света који се, у тренутку кад се види, ствара. Друге науке могу развити осећање истинитог апстрактног, ниједна не развија до те тачкеосећање стварнога; међутим,осећање стварнога постаје све то више потребно у наше време. Али, оно не мора да се примени само на реалностфизичког света; оно мора да сепримени нарочито на реалност моралног и друштвеног света које, својим сложеностима и својом безбројношћу, измичу нашим мерама, не измичући нашим судовима. Моралне идруштвене науке, имају, дакле, ту особиту вредност да нису ни чисто формалне студије ни материалне студије; оне на тај начин самом својом природом, измичу великим опасностима модерне наставе: забрављање стварности због облика или апсорбовање свих стварности у материју. Настава би престала бити класичка и либерална кад би се губила у особеним студијама индустрије, трговине, земљорадње, права, политике, али она не престаје бити либерална, она то чак још више постаје, постајући ипак

практичнија, кад изучава велике економске принципе и друштвене законе који владају индустријом, трговином, земљорадњом, правом, политиком. Она се тада креће у једној средини у исто време веома позитивној аморалној. Као што је философија, тако рећи моралност науке; тако је политичка економија моралност законодавства; друштвена наука је моралност историје и политике.

Моралне студије измичу, на другом месту, оном прекору пасивности, коме се излаже настава других наука, пасивност нарочито опасна за нашу француску децу. Тамо, ученик је приморан на унутарње размишљање, да би разумео оно о чему се говори. Он је чак приморан да створи за себе лично мишљење о многим питањима, јер му се не дају са свим готова питања, нити апсолутне догме. Позван је да сам истражује, да оцењује за и против; изазивају се његове примедбе, у њега се вежба, једном речи, дух финоће, и то о највећим проблемима моралног и друштеног реда. Никакве студије хемије и ботанике не би се могле поредити ни у погледу развијања интелигенције ни у њену одгајивању. Једино моралне науке су, у исто време, вежбање способности у субјекта и познавање објеката; ове пружају једини пример коинциденције између два израза: оне дају младим људима познавање самих способности које они развијају у изучавању књижевности и науке, и изучавајући те моћи, оне их развијају. Ако је срамота за каквог природњака да се служи микроскопом, непознавајући његов механизам, исто је толико срамота за човека XIX века служити се интелигенцијом не познавајући њене законе. Метод свесан, смишљен, који даје рачуна о себи самом, то је за дух најбоља гимнастика. Кад се примећује, са г. Фраријем, да није потребно познавати мишиће или кости на телуда се иде, нити мишиће размишљања да се размишља, заборавља се да, у ходу, познавање начина не измењује ни уколико резултате, док, међутим, кад се мисао изучава и размишља о својим начинима сазнања, примена, се врши на њој самој не пак на каквом страном предмету. Мислили се зар да је било некорисно Декарту, Лајбницу - или ближе нами, једном Клоду Бернару - анализирати своје научењачке процедуре и философски изложити своје методе?

На трећем месту, философске студије су једине код којих

се дух не губи неминовно у појединостима: оне су, дакле лек његовој расијаности. Ова превага долази од природе њихова предмета. Њихов предмет ма како богат да је, чак неизмеран, ипак је зато један: то је дух, то је оно што сачињава човека, то је оно што чини наше ја и што, мењајућисе вечито од једнога до другога, остаје ипак идентично у својој основи. За тим, философске науке имају ту одлику да не могу никада да обухвате делове до ли у њиховим односима са целином; философија је систематска по битности и она неналази истинску координацију и субординацију ствари потребно је да измислинеку привремену, потребноје да извуче из себе везу која ћеобухватити све ствари. Како је њен циљ јединство, њен је метод неминовно уједињавање. Два битна проседеа овога метода су сами проседеи концентрације: то је на првом месту, унутарње посматрање, које упућује дух на њега сама; то је на другомместу, спекулација, која је битно конструктивна и генералистичка. Опсервација прикупља факта, спекулација налази идеје које их везују, али било да се тиче факата или идеја, философија се увек служи концентрацијом. Са друге стране, различне моралне науке су тако зависне једна од друге, да је претерана специјализација ту немогућа. Може ли се замислити један моралист, један логичар, један естетичар, један космолог који не би био психолог, или пакједан психолог који не би био ни моралиста ни логичар ни космолог?

Мада се хоће данас, да се позове психологија, да се затвори међу четири зида, као да је она наука тако специјална као метеорологија или етнологија, не би се тако могла изолисати наукаод човека нити отргнути психологија из срца опште философије, да се од ње начини студија апсолутно „независна”. Дух се изучава само док живи, а он живи само својим односом са целим светом чије загонетке испитујеса човечанским друштвом, чијије члан: он тако исто живи само стављајући себи извесан циљ да постигне, ипо том је његов живот битно моралан.

Да се неће приметити да ћенам философија и друштвене студије донети нову интелигенцију претрпаности? Добро организоване оне ће бити, на против, упрошћавање и координација знања. Њихови општи и синтетички погледи даће модерном духу помоћ која се може упоредити са схематичким

сликама у изучавању физиологије. Кад би требало пратити крв у свима гранањима од малих вена ка артеријама, то би било без циља; важно је знати како она циркулише, од срца ка глави и од главе ка срцу. Узрок претрпаности код младог света није разумевање великих закона, било природних било друштвених закона, нити стицање синтетичког сазнања феномена материалног или људског света; узрок је изучавање различитих наука, у њиховим безбројним особеностима, примењивања рачуна на ту студију феномена продирања, једном речи, у целу компликацију ствари. И зато Гијо с разлогом тврди да, ако је студија принципа корисна вишим духовима, она је још кориснија онима који су неподобни да сами собом даду себи полета. Осредан дух може да запамти извесан број појединости, али оно што му измиче, то су велике линије, које везују факта једна за друга, то суоквири у које они улазе, то је општи систем у коме они налазе своје јединство. Те велике линије, тај систем, у исто време, прост и богат, научна настава, чак дубља у извесном одређеном питању, неће им их показати; само ће им их открити философска настава, развијајући духове. Ако је, дакле, потребно олакшати у наше дане рад ученицима, смањивање треба да се изведе на специјалном и описном делу модерних наука, а не на њиховом општем и философском делу, не на њиховој моралној и друштвеној улози; додати, овде, то је, у ствари, умањити посао, упрошћавајући га и уређујући га. Мисао је, вели Аристотел, као натерана у бегство множином факата. Урату, заустављали се какав бегунац, други се такође задржава, за тим још један, за тим још један, и од тих лица, мало час растурих, образује се читава војска. Слично томе, опште знање утврђује успомене; групишући идеје и оријентишући их, она спречава бегство мисли. Философија, која своди све истине на њихове принципе, и све их гони ка њиховим закључцима, уписује их истим ударцем у разум и упамћење: она ствара памћење рационалним, а расуђивању не да да буде заборавно; она је, у исто време, логика и мнемотехника.

И тако, са свих тачака гледишта, било да се тиче да се вежба дух или да се потхрањује, да му се да васпитање у облику или усадржини, да се прошире његови хоризонти или да се уједине у њиховом правом центру перспективе, да се из-

мири посматрање стварнога са полетом ка идеалу, визија онога што јесте са концепцијом онога што треба да буде: посматрачки дух са спекулативним духом, смисао индивидуалног живота са смислом колективног живота, „модерне потребе” са универсалним потребама, моралне и друштвене студије треба да имају прво место у васпитању, нарочито у француском васпитању: на то треба све то више сводити и све остало; треба, тако рећи, моралисати и социјализовати не само изучавање природних наука него и само изучавање књижевности и историје. Отуда овај проблем: Које су разне моралне науке које би требало да буду предложене француској омладини да их изучавају? Уком реду, када би требало да се онепредају?

¹Из дела: *L'Enseignement au point de vue national* од А. Fouillee-a. Paris 1891, Hachette.

М. Р. (Миодраг Ристић)

(Објављено у: Чачанска гимназија, *Извештај* за школску 1903/1904. годину, Чачак, 1904, 1-14)

Телеграфија без жица*

(одломак – прим. прир.)

Ваше Високопреосвеиштенство.

Поштоване госпође и господо!

Мени је пала у део та пријатна дужност, да вас, госте наставника и ученика Чачанске Гимназије, поздравим уобичајеним говором. Како ми данас прослављамо дан смрти првог српског просветитеља, Св. Саве, природно би било да вам говорим о животу и раду Св. Саве. Али ја то нећу учинити из простог разлога, што је већини, неком мање а неком више, познат живот и рад Св. Саве. Зато сам изабрао другу тему за свој данашњи говор, а то је телеграфија без жица. Ово је питање важно, савремено и врло деликатно, а ја сам га поглавито узео с тога, што сам у могућности, да покажем сам Марковијев апарат и да извршим њиме телеграфисање.

Пре него што пређем на излагање постављене теме, држим да није на одмет, да вас упознам са најпотребнијим стварима из телеграфије са спроводницима због тога што јетелеграфија са спроводницима претеча бежичне телеграфије. Рад на проналаску телеграфије са спроводницима отпочет је још почетком прошлог века. После многих покушаја, да се електричном струјом преносе човекове мисли утврђеним знацима, прво је 1833 г. пошло за руком немачким професорима из Гетингена: Веберу и Гаусу. Ови су везали магнетску опсерваторију с физичким кабинетом двоструком жицом, чија је дужина износила око 3000 м. Њихов апарат за примање знакова састојао се, у главном, из једног котура жице, у ком је висио један магнет, који је индукована струја, час једног час другог правца, скретала лево или десно. Из величине скретања тог магнета (у лево и десно) могли су утврдити разне знаке за споразумевање.

Према врсти спроводника телеграфија са спроводницима двојака је, према томе да ли се спроводници налазе у ваздуху или у води, односно земљи. Какви изгледају ваздушни спроводници сваком је познато. Ти су спроводници подебље ме-

талне жице, које су изоловане већином порцуланом, обично намештени на дрвеним дирецима. Телеграфски спроводници, што иду кроз воду или земљу, другојачији су. Они су састављени из извесног броја једно око друго увијених бакарних жица, код којих јепречник попречног пресека око 0.7 мм. Овај систем жица умотан је у неколико слојева, од којих неки служе за изоловање, други за чување спроводника од наједања, а трећи за повећање јачине жице. Телеграфија са спроводницима у води или земљи зове се телеграфија каблом, пошто се описани струјин спроводник кроз воду зове кабел. Таквим телеграфом је везана прво Енглеска с Ирском 1852 год., а 1860 год. везана је Европа с Америком.

Апарати за примање и давање знакова двојаки су: Морзеови и Хујзови, а сем њих у новије време добијен је апарат Полак-Вирагов (Polak, Virag). Код овог апарата депеше се у напред пишу нарочитом машином за писање код које се слова писмена представљају серијом различних продора. Овако избушена хартија ставља се у апарат што шаље депешу. Према положају и величини ових рупа постају једно за другим струје дужег или краћег трајања. На станици, која прима телеграме, поменуте струје изазивају осциловање извесног огледала, на које падају зраци нарочито удешене светлости. Зраци одбијени од овог огледала падају на хартију, која се одвија и праве на њој трагове разне пооблику и величини. Ова се хартија после ставља у купатило, где се добива негатив.

Поред свог састава ови се апарати разликују и у брзини давања, односно примања, знакова. Морзеовим апаратом може се отпрати за 1 минут 16, Хујзовим 25, а Полак-Вираговим апаратом може са за исто време отпрати и примити 1600 речи.

Знаци Морзеовог апарата састављени су из тачака и црта, а Хујзов апарат уписује цела писмена.

Код нас у Србији све су телеграфске станице снабдевене Морзеовим апаратом, само у Београдској Централној Пошти имамо, поред Морзеовог апарата, и Хујзов, који ради са иностранством, пошто се тај апарат употребљује у међународном саобраћају. Тај је апарат прво примењен у Француској 1866. г. између Париза и Лондона.

Хујзов је апарат много сложенији и у неколико личи на

хармонијум или клавир, код кога је свака клапна у вези с једним писменом латинске азбуке (њих има 28) или с једним бројем (1, 2... 9, 0) или с једним интерпункцијским знаком. Чим се прстом притисне једна клапна, одмах се на обема станицама уписује дотично писмо на пантљници од хартије. Дакле, овај се апарат разликује од Морзеовог још и тиме, што се код њега истовремено уписују знаци и на станици која шаље и на станици која прима телеграме, док се код Морзеовог апарата знаци уписују само на станици којој се телеграми шаљу, и место поменутих клапни имамо само један тастер, у који се удара прстом при шиљању знакова. Брзим ударом и скидањем прста уписује се тачка, а ако се мало задржи прст на тастеру, уписује се црта. У даља описивања и поједине детаље поменутих апарата нећемо се упуштати; рећићемо само још толико, да се од станице, која даје телеграме, шаље електрична струја преко спроводника и да иста на другој станица прави електромагнете, који играју најважнију улогу у опште у телеграфији, како са спроводницима тако и без спроводника.

Досадањим излагањем у главном добили смо појам о телеграфији са спроводницима, а сада ћемо прећи на претресање наше постављене теме, а то је: телеграфија без жица. Пре свега потребно је да се упознамо са експериментима, сада већ покојног, Хајнриха Херца, бив. немач. проф. из Бона. Точинимо за то што су Херцови проналасци основа за телеграфију без жица, јер да није било Херцових експеримената не би било ни телеграфије без жица. Херц је, производећи и испитујући електричне таласе од 1886. до 1889. год., нашао пут, како се електрични таласи, који полазе од електричне варнице и шире се у свима правцима кроз етар, могу приметити и ухватити. За ово се Херц послужио резонанцијом, која се састоји у следећем. Ако се какав инструменат доведе у трептање, тада ће се таласи тог трептања ширити по ваздуху и чим наиђу на други инструменат, који при трептању даје такве исте таласе, и тај ће инструменат почети да трепери. Овде су, дакле, таласи од првих инструмената изазвали трептање код другог инструмента. Тако нпр. ако превучемо гудалом коју од жица на виолини и принесемо је клавиру, приметитићемо, да ће једна од клавирових жица почети трептати, и то она, која даје исти тон са тоном превучене жице на виолини. Исти ћемо слу-

чај добити, ако имамо више шупљих, на по једном месту пробушених, металних кугала разне величине, а стављених једна поред друге. Ако неку другу куглу доведемо у трептање, т.ј. ако иста почне да звучи, па је принесемо редом свима куглама, видећемо да ће почети да звучи ова кугла, која даје исти тон с тоном кугле, која је прво доведена у трептање. Та способност, да неко тело, које звучи, изазива на звучење неко друго тело, назива се резонанцијом.

Слично овој звучној резонанцији Херц је пронашао и електричну резонанцију, на којој и почива примање знакова код бежичне телеграфије. Електрични таласи одређене дужине и одређеног броја трептаја, ако наиђу на какво тело, које јеу стању да затрепери потпуно истим таласима, оно ће затреперити, т.ј. и овде ће се јавити резонанција и то електрична резонанција.

Ово друго тело, које је првим телом доведено у трептање, зове се електрични резонатор. Апарат, којим је Херц произвдио електричне варнице, зове електрични осцилатор, која је обичан индукциони апарат, код ког се варнице добијају пражњењем струје секундарног калема. Полови секундарне жице спојени су металним жицама с два металним куглама, које су опет везане с већим куглама. Овај описани апарат јесте Херцов осцилатор. Тај се апарат зове осцилатором за то, што се њиме добијају варнице, које осцилују - трепере између електричних полова код Херцовог резонатора (између мањих куглица). Херц је својим осцилатором произвео 50 милиона трептаја у секунди а таласна дужина била је 6 м. Доцније су Херц и други добили таласе мање дужине али већег броја трептаја. Најкраћи електрични таласи, до сада добивени, јесу од 4 мм., а њихов број трептаја у секунди износи 75 милијарди. Херц као и други физичари утврдили су да се електрични таласи простиру поправим линијама као и светлосни, да се могу одбијати, преламати, интерферисати и поларисати, и да трепере трансверсално. Брзина електричних таласа износи 300.000 км у секунди као и брзина светлосних таласа. Херцов резонатор је врло прост, јер се састоји из бакарне жице савијене у круг, а њени се крајеви завршују месинганим или цинканим куглицама. Дужина ове савијене жице одређује се према дужини осцилаторових електричних таласа.

О телеграфији без жица могло би се на дугачко и на широко говорити, што ми нећемо радити. Имајући на уму краткоћу времена и друге околности, ограничићемо се само на оно што је потребно за разумевање телеграфије без жица, а на све остало нећемо се ни освртати.

Облик Херцовог осцилатора задржат је до данас, док је његов резонатор много усавршен, пошто исти није био толико осетљив за електричне таласе, колико је осетљив данашњи савременији резонатор. Усавршење резонатора извршио је француски научник Бранли. Бранлијев апарат игра исту улогу за електричне таласе, коју игра око за светлосне или ухо за звучне таласе. Тај Бранлијев апарат зове се Кохерер или Фриттер (Fritter). Својим апаратом Бранли је олакшао испитивање електричних таласа, који дају тако слабе, скоро невидљиве варнице код Херцовог резонатора.

Бранли је узео једну стаклену цев, па је у њу ставио нешто металних опиљака: гвоздених, никлених, сребрних или др. и онда је с обе стране цеви те опиљке затворио по једном металном плочицом, за које су везане жице. Пошто је додир код ових опиљака врло слаб, то је електрични отпор у њима врло велики, на 100.000 Ома. Пустимо ли струју од једног елемента да иде кроз жице и те опиљке, тада ће кроз опиљке ићи врло мали део струје. Но ако наиђу на ове опиљке електрични таласи, онда се појављују мале и невидљиве електричне варнице између појединих опиљака. (Тоје и било Бранлијево откриће). Ове варнице продубљују површине опиљка, који су у додиру, тако да је додир између опиљака јак, и сад отпор тих опиљака спада на 5 до 10 Ома. Пошто је на тај начин смањен отпор у цеви, тада иде јака струја од елемента кроз цев. Ако цев ударамо мало, уздрмаћемо опиљке, који ће опет имати слаб додир због чега се јавља велики отпор. Кад на опиљке понова наиђу електрични таласи, смањиће се отпор, због чега ће елементова струја бити јака; и т. д. Дакле, сва је тешкоћа била у томе да се намести поред цеви какав маљић, који ће ударати у цев и растресати опиљке. Овај је маљић тако удешен, да, чим струја почне ићи кроз опиљке, он удари у стакло, опиљци се растресу, те тако опет могу реагирати на електричне таласе, који долазе с друге станице. Овим апаратом констатује се постојање електричних таласа, који долазе од

неке удаљене станице. Према реченом излази да Fritter игра улогу релеа, пошто је уметнут у круг батерије места, које прима знаке. И најслабији електрични таласи у стању су, да подстакну Fritter на спровођење јаке електричне струје. Ако вежемо ту локалну батерију са звонцетом, оно ће звонити, а ако је вежемо с Морзевим телеграфом за писање, добићемо уписане знаке на хартији. Ако таласи, који долазе, трају врло кратко, уписиваће се на пантљници од хартије једна тачка, а ако трају дуже, више тачака једна до друге, које ће дати линију, кад се пантљика од хартије брже креће. Да ли ћемо на хартији добити једну тачку или линију, зависи од станице, из које се шаљу електрични таласи. Ако се на станици, одакле се шаљу таласи, затвори индуктор тренутно, добијамо само једну електричну варницу и тада таласи трају врло кратко време т. ј. на станици, где се ти таласи примају, уписује се на хартији само једна тачка; ако се индуктор затвори на мало дуже време, онда се на њему јавља више варница, т. ј. од њега полази више таласа од којих сваки на другој станици одговара по једној записаној тачки на хартији, или све те тачке дају линију. Апарат за телеграфисање без жица, направио је први 1896. год. талијански инжињер Маркони. Његов се апарат и данас употребљује. Fritter је направио на тај начин, што је узео опиљке од чврстог никла и сребра, па их је метнуо у стаклену цев. С обе стране опиљака ставио је по једну сребрну кружну плочицу, за коју је везана по једна платинска жица. Дебљина слоја од опиљака износила је $1/2$ мм. Потом је извукао ваздух из цеви и натопио је с обе стране, али тако да платинске жице излазе ван цеви и служе за спровођење струје. Несумњива је Марковнијева заслуга у томе, што се он умео користити, тек пронађеним, Fritter-ом, и што је обе станице, и ону која прима и ону која даје електричне таласе, снабдео дугим жицама, које стоје у ваздуху вертикално, и које се зову антене (Antene). На тај је начин омогућио телеграфисање кроз слободан простор, што је показао и својим покушајем, којије учинио у приста- ништу Специји на једном броду (1896 г.). [...]

Није нужно нарочито наглашавати и доказавати од колике ће користи бити, кад се Европа веже с Америком телеграфом без жица. Та ће корист у главном бити двојака: материјална и брже ће се давати и примати телеграми.

Телеграфија без жица посведочила је своју огромну важност у руско-јапанском рату. Кад се сударила руска флота с јапанском код Порт-Артура и ту пропала, телеграфом без жица јављено је руској флоти у Владивостоку да се врати на траг, пошто је и она пошла у помоћ флоти у Порт-Артуру. Дакле телеграфом без жица спасена јеруска флота из Владивостока од очигледне пропасти.

На крају свог предавања у име својих колега и своје као и у име ученика Чачанске Гимназије ја вам, поштовани гости, захваљујем на пажњи и посети наше школске славе.

Ј.[еротије] Новитовић, професор.

*) Говорено на Св. Савској прослави 1907 г. у двор. Чач. Гимназије.

(Објављено у: Гимназија у Чачку, *Извештај* о раду и ученичком напретку у школској 1906/1907. год., Чачак, 1907, 5-18)

О старости

– Одабрани делови од М. Т. Цицерона –

„О Тите!¹ ако ти штогод будем помогао, или ти будем олакшао бригу, која те сада, у души укорењена, мучи и узнемирава, да ли ће бити икакве награде?“² Слободно ми је свакако, Атиче, ословити те истим стиховима, у којима говори Фламинину³ „човек онај, не баш срећан, али пун верности.“⁴ И ако знам за цело, „да се ти, Тите, не узнемираваш онако (читаве) ноћи и дане“ као оно Фламинин, јер познајем умереност и мирноћу твоје душе, а увађам, да си ти однео из Атине не само надимак, него још уљудност и разборитост. Па ипак сумњам, да те по некад одвећ не потресају исте околности,⁵ које и мене самог: у којима је (околностима) утеха доста тешка и мора се одложити за друго време; а сад ми се свидело, да ти штогод напишем о старости, јер желим, да се теби и мени самоме олакша овај заједнички нам терет старости, која на нас већ или наваљује, или се бар приближава, ма да извесно знам, да ти и то, као и све, сносиш и сносићеш умерено и паметно. Састављање овога списка било ми је тако пријатно, да је оно не само истрло сву тешкоћу старости, већ је старост учинило још благом и пријатном. Ову књигу о старости теби сам упутио. Сав пак говор приписујем староме М. Катону⁶ да би имао веће важности. Представљам

¹ Тит Помпоније Атик, пријатељ Цицеронов.

² Ове речи долазе често у разговору о старости у писмима Цицерона и других.

³ Тит Квинције Фламинин, победитељ код Киноскефале, где је победио Филипа III краља македонског 197. год. пре Христа, а у Шпарти Набиса, тиранина лакедемонског.

⁴ Ово се тиче песника Енија, кога је Катон одвео из Африке у Италију, те га је (Еније) упознавао са грчком литературом.

⁵ Ту се имају на уму нарочито трзавице, које су задесиле римску државу после погибије Цезарове.

⁶ М. Porcius Cato maior или Sensorius, познат због свог поштења и строжности и као жесток поборник старих римских обичаја и поретка, а противник новостима, особито грчкој философији и књижевности.

Лелија¹ и Сципиона,² како се код њега чуде, што он тако лако подноси старост и како им одговара. Ако буде изгледало, да овај говори углађеније, него што је сам имао обичај у својим књигама, припиши грчкој књижевности, у којој - зна се - да је био врло марљив у старости. Но шта даље? И говор самога Катона изложиће цело наше мишљење о старости.

Сципион: Често се пута, М. Катоне, обично с овим, К. Лелијем чудим твојој мудрости, како изванредној и савршеној у осталим стварима, тако нарочито што никад нисам опазио, да ти је тешка старост, која је већини стараца тако мрска, да, веле, носе терет тежи од Етне.³

Катон: Изгледа ми, Сципионе и Делије, да се чудите нечему, што заиста није баш тако тешко. Јер који немају у себи никакве моћи за добро и срећно живљење, тима је свако доба тешко; који пак сва добра у самима себи траже, онима не може изгледати зло ништа, што доноси неопходна природа. Таква је пре свега старост, коју сви желе да постигну, а кад су је постигли, ту же се на њу. Кажу, да она домили брже, него што се беху надали. Пре свега, ко их је приморао да погрешно мисле? Шта? Зар брже домили старост до младости него младост до детињства? Најпосле на који би начин била старост лакша, кад би били у осамстотинитој, него у осамдесетој? Прошлост, ма како дуга, пошто је протекла, не може никаквом утехом ублажити старост.

С тога ако имате обичај чудити се мојој мудрости (о камо среће да је она вредна вашег мишљења и мога надимка!), мудар сам у томе, што природи, најбољој водиљи, као Богу следујем и покуравам се њој, која, пошто је остале делове људскога века добро уредила, вероватно је, да ни последњи део није занемарила. Али опет морало је, на послетку, бити нечега. тако рећи увелога и склонога паду због зрелости, која би у своје време, као што је у бобицама дрвета и земаљским плодовима.

¹ Гај Лелије, пријатељ Сципиона Афричког млађег, вазван „Мудри“, познавалац и пријатељ грчке образованости и књижевности. По њему је Цицерон назвао свој спис о пријатељству и „Laelius“.

² Публије Корнелије Сципион Афрички млађи, усвојен од сина Сципиона Афричког старијег, Ханібаловог победиоца код Заме. Освојио и срушио Картагену.

³ Етна, вулкановита планина на острву Сицилији, под којом, веле песници, јечи гигант Тифеј, кога је Јупитер бацио под ову планину, што је хтео да се попне на небо.

Лелије: Но ипак, Катоне, нама - да се и за Сципиона узмем - учинио би велику љубав, кад бисмо много пре научили од тебе, на који би начин могли најлакше сносити старост, пошто се надамо и, наравно, желимо остарети.

Катон: Учинићу, дакако, Далије, особито ако вама обојици, као што кажеш, буде мило.

Лелије: Желимо заиста, Катоне, ако (ти) није досадно, видети, како је тамо, где си ти приспео, као да си превалио какав дуги пут, који треба и нама предузети.

Катон. Учинићу, Лелије, како узмогнем. Јер често сам био сведок тужбама мојих вршњака, слушајући ово, на што се К. Салинатор, на што се Сп. Албин, бивши конзули, моји од прилике вршњаци, обично тужаху: час што немађаху задовољстава, без којих сматраху живот за ништаван, час што их презираху они, који их обично поштоваху. Изгледаше ми, да се ови туже на оно, на што се не би требало тужити. Јер да се то дешава кривицом старости, исто би се десило мени и свима осталим старијима, којих сам многих ја познавао старост без тужбе: јер не само да лако подношаху, што су ослобођени од окова страсти, него их ни њихови не презираху. Али узрок свима таквим тужбама налази се у обичају, а не у добу живота. Јер старци умерени, који су благе и пријатне нарави, лако проводе старост, а суровост и неуљудност тешка је за свако доба људскога живота.

Лелије: Тако је, Катоне, као што кажеш. Али можда ће неко рећи, да теби старост изгледа сношљивијом због уплива, богаства и достојанства твога, а то многим и многим не може у део пасти.

Катон: Има истина, Лелије, нешто од тога, али никако није све тако: као што се на пример прича, да је Темистокле¹ у препирци одговорио некоме Серифљанину,² кад (му) онај беше казао, да је он стекао углед славом не својом већ своје отаџбине: „Заиста, рече, нити би ја био познат, да сам Серифљанин, нити би ти икад би славан, да си Атињанин.” Ово би се исто тако могло рећи о старости. Јер ни мудрацу у највећој

¹ Атински војсковођа и државник.

² Становник Серифа, малог острва у Егејском (Белом) мору на југоистоку од Грчке.

оскудици не може старост бити лака ни будали у највећем изобиљу. У опште најподесније оружје за старост, Сципионе и Лелије, јесу науке и вршење врлина, што гајено у свакоме добу живота, пошто дуго и дуго будеш живео, доноси дивне плодове, јер не само да никад не ишчезава, ни на крају живота (ма да је ово највећа утеха), него још и што је врло пријатно осећање ваљановеденог живота и успомена на многа добра дела. Ја сам као младић старога Кв. Максима¹ (онога, који је заузео Таренат²) волео тако као вршњака, јер беше у томе човеку озбиљност зачињена љубазношћу, нити му је старост била изменила нарав, ма да сам почео поштовати га не као сасвим стара, но бар као човека, који беше већ зашао у године. Јер био је конзул први пут годину дана после мога рођења и с њим сам за време његовог четвртог конзуловања као млад војник ишао у Капуу, а пет година додније у Таренат. За тим после четири године постао сам квестор, звање које сам обављао за консуловања Тудитана и Цотега, када је он као сасвим стар препоручивао Цинцијев закон³ о поклонима и услугама. Он и ратове вођаше као младић, и ако беше сасвим стар, те својим стрпљењем обуздаваше Ханибалову младићску жестину. Наш пријатељ Еније о овоме је врло лепо рекао: „Један једини човек воспостави нам државу оклевањем, јер не претпостављаше ларму спасењу. Сад дакле слава његова сјаји и после (њега) и већма.” С каквом ли тек опрезношћу и вештином поново заузео Таренат! којом приликом у моме присуству Саливатору,⁴ који изгубив град беше побегао у тврђаву, када се хваљаше и говораше: „мојим си трудом, К. Фабије, Таренат поново заузео” рече смејући се: „Зацело, јер да га ти не беше изгубио, никад га не бих поново заузео.” И у миру исто је тако био ваљан као и у рату. Он као конзул по други пут, докле му

¹ Квинт Фабије Максим Кунктатор, опрезни војсковођа римски и противник Картагењанина Ханибала, највећег непријатеља римског, с којим Фабије није хтео борити се у отвореном пољу, него га је нападао из заседа - отуда му је надимак Кунктатор (оклевало).

² Таренат, за време Грка (ови су га и основали) и Римљана богата трговачка варош у јужној Италији.

³ Овај је закон донет 549. године од оснивања Рима, а беше му циљ заштити судијама да заступају парничаре и примају награде.

⁴ Ханибал је заузео Таренат године 541., а М. Ливије Салинатор бранио је утврђење до 544. год. од оснивања Рима.

је колега Сп. Карвилије мировао, одупирао је се, док је могао, К. Фламивију, народном трибуну, када противно одлуци севатској свакоме појединцу дељаше земљиште пиценско¹ и галско;² и кад беше аугур,³ усудио се рећи, да се чини под најповољнијим знамењима ово, што се врши за срећу државну, а што се ради против државе, ради се против знамења. Познао сам много штошта изредно код овога човека, али није ништа чудноватије, него како он поднесе смрт сина, знаменита човека и бившег конзула. Познат је надгробни говор: кад овај ушчитамо, кога философа не бисмо презрели? Но није само у јавности и пред грађанима био велики, него је и у домаћем животу био још изреднији. Какав говор! каква начела! колико познавање старине! какво знање аугирског права! Беше и велики познавалац књижевности, наравно као Римљанин. Памћаше све ратове не само домаће него и иностране. У његовом сам говору тако страсно тада уживао, као да већ наслућивах оно, што се догодило, да по смрти његовој неће бити никога од кога бих се могао поучити.

На што дакле ово тако много што-шта о Максиму? Јер свакојако видите, грех је рећи, да је таква старост била жалосна. Па ипак не могу сви бити Сципиони или Максими, те да се сећају освајања градова, битака на копну и на мору, ратова, које су водили и победних слава. Старост после века проведеног мирно, поштено и лено такође је пријатна и лака, каква је била, чули смо, (старост) Платона,⁴ који је пишући умро у осамдесет првој години; каква Исократ,⁵ који каже, да је ону књигу названу Панатенаик⁶ написао у деведесет четвртој години и после је живео

¹ Picenimi беше област у источној Италији, око града Анконе.

² т. ј. севанских Гала, који беху настањени у Gallia Cispadana, на јужној страни реке Паде, одакле су прогнани 515. године од осн. Р.

³ Свештеник и предсказивач, који је по летењу, храњењу и гласовима птица, као по неким знамењима, предсказивао шта ће се догодити.

⁴ Платон, славни грчки философ, живео V и VI веку пре Христа.

⁵ Исократ, Атињанин, чувени писац беседа (логограф) и учитељ говорништва (ретор). Уморио се глађу 338. године пре Хр., после битке код Херонеје.

⁶ Панатенаик, име које је Исократ дао својој беседи, било што ју је објавио о панатенејским свечаностима, приређиваним у част богиње Атине, заштитнице града Атине; било што та беседа садржаваше похвалу богињи Атине.

пет година; учитељ овога, Горгија Леонтињанин,¹ напунио је сто и седам година и никад није престао у своме занимању и раду. Овај, кад га питаху, зашто жели тако дуго да живи, рече: „Немам ни због чега да се тужим на старост.” Одговор одличан и достојан учена човека. Јер неразборити људи своје мане и свој грех приписују старости. Ово не чињаше онај Еније,² кога недавно помену смо: „Као храбри хат, који је често на крају тркалишта односио олимпијске победе, сада се одмара старошћу савладан.” Са старошћу храброг и победносног хата сравњује своју старост онај, кога се можете добро сећати. Стар седамдесет година (јер толико је Еније живео) тако сношаше два терета, који се сматрају за највеће, старост и сиромаштину да скоро изгледаше да се њима наслађује. Заиста кад размислим налазим четири узрока, из којих старост изгледа бедном: један, што спречава од вршења послова; други, што тело чини слабијим; трећи, што лишава скоро свију задовољстава; четврти, што није баш далеко од смрти. Да видимо, ако је по вољи, колико је важан и колико је оправдан сваки од ових узрока.

Старост спречава вршење послова? - Којих? Да ли оних, који се врше младошћу и снагом? Зар нема никаквих старачких послова који, и ако је тело слабо, ипак се врше духом? Зар ништа дакле не рађаше Кв. Максим?³ зар ништа Л. Павле,⁴ твој отац, Сципионе, а таст мог врлог сина?⁵ Па остали старци као Фабриције,⁶ Курије,⁷ Корунканије,⁸ када државу потпомагаху разборитошћу и угледом, зар ништа не рађаху? Апије Клаудије⁹ беше у старости још слеп: при свем том кад сенат-

¹ Горгија из сицилијског града Леонтина; живео у V веку пре Хр. Био је говорник и чувен учитељ говорништва.

² Види стр. 1.

³ В. стр. 7.

⁴ Л. Емилије Павле Македонски, победитељ Персеја, последњег краља Македонског, познатији под именом Павла Емилија.

⁵ Син Катонов беше означен за претора, кад умре 601. год. од осн. Рима.

⁶ К. Лусциније Фабриције, познат због свога јунаштва и честитости у рату с Пиром, епирским краљем.

⁷ М. Курије Дентат, победитељ краља Пира.

⁸ Тиберије Корунканије, био је Pontifex Maximus (првосвештеник) и конзул 73. год. пре Христа.

⁹ Апије Клаудије Крас, који је доцније назван слепи. Он је дао да се направи пут, који ношаше његово име (via Aria).

ско мишљење нагињаше миру са Пиром и закључавању савеза, он се није двоумио рећи оно, што је Еније исказао у стиховима: „Куда вам умови, који пре обично добро стајаху забасаше у безумље” и т. д. јер позната вам је песма; у осталом постоји и беседа самога Апија, а ово је он учинио седамнаест година после другог конзуловања, пошто је између оба конзулства протекло десет година: по овоме се увиђа, да је у време Пировог рата био заиста врло стар, у осталом тако смо разабрали и од предака.

Ништа дакле не доприносе они, који кажу, да старост није за отправљање никаква посла и слачни су онима, који би рекли, да крмар при пловљењу не рада ништа, пошто се једни пењу на катарке, једни трчкарају по ходницима, једни чисте дно лађе, а он држећи крму седи позади лађе. Не ради (старац) оно, што ради омладина, али ради што-шта много важније и боље. Велика дела не свршавају се ни телесном снагом, ни окретношћу, већ угледом и мишљењем, којих се старост не само не лишава, него њима још избилује. Мањ ако вам случајно изгледа, да ја, који сам се као војник, трибун, легат и конзул налазио у свакојаким ратовима, беспосличим сада, кад не ратујем. Али прописујем сенату шта треба радити и како: Још пре сам прогласио рат Картагени, која већ одавно има зле ламере: ње нећу престати да се бојим пре, него што будем дознао, да је разорена. Ову славу нека би бесмртни Богови теби, Сципионе, сачували,¹ те да продужиш преостатак дедов. Од смрти његове ово је тридесет и трећа година, али успомену на овог славног мужа задржаће све следеће године. Умро је годину дана пре мога цензорства а девет година после мога конзулства, пошто за мога конзулства² беше поново изабран за конзула. Дакле, да беше живео до стоте године, да ли би се кајао због своје старости? Јер нити би трчао нити скакао нити би се служио из далека копљем ни из близа мачем, већ разборитошћу, разумом и мишљењем, којих да није у старца, не би највиши савет наши преци били назвали сенатом.³

¹ Картагина је разорена на три године по смрти Катоновој од истог Сципиона. Емилија, који по томе би прозван Африканац други или млађи за разлику од Сципиона Африканца старијег, оца његовог поочима.

² Биће за време другог конзулства Катоновог.

³ *Senatas* римски савет састављен из старијих људи (*senex* - старац) управљаше најважнијим државним пословима.

Код Лакедемонаца они, који имају врховну власт, тако се и зову, као што су, старцима.¹ Јер ако хоћете да читате или слушате страну историју, наћи ћете да су највеће државе од младића поколебане, а од стараца обдржаване и васпостављене („Де, како упропастисте тако брзо своју државу толику?” Јер тако се пита, како је у Невијевој² „Игри”, а одговара се између осталог нарочито ово: „Произлажаху беседници нови, луди, млади.”) Несмотреност је очевидно особина младости, а разборитост особина старости. Но слаби памћење. - Наравно, ако га не вежбаш или ако си од природе сувише туп. Темистокле беше запамтио имена свију суграђана: Зар мислите дакле, да је он, пошто беше остарео, имао обичај поздрављати Лизи-маха у место Аристида? Ја с моје стране познајем не само ове, који су у животу, него и њине очеве и дедове. Ни надгробне натписе читајући³ не бојим се, што кажу, да изгубим памћење: јер читањем ових самих враћам се успомени на умрле. Нити сам пак чуо да је икоји старац заборавио где беше благо закопао. Свега, о чему се брину, сећају се: одређених рокова, који њима и којима сами дугују. Шта да се каже за правнике, првосвештенике, аугуре⁴ и старе философе? како они много памте! Остаје дух старцима, ако им само остаје марљивост и вредноћа и то не само код славних и одликованих мужева, већ и у приватном и мирном животу. Софокле⁵ је до најдубље старости писао трагедије. Пошто због овога занимања изгледаше да занемарује имање, синови га позову пред суд да му судије као безумном одузму имање онако као што се по нашем закону обично одузимају добра очевима који рђаво управљају имањем. Прича се да је тада старац прочитао судијама ону

¹ т. ј. герузија од грчке речи, што значи старац.

² Кн. Невије родом из Кампаније. Живео у трећем и почетком другог века пре Христа. Писао драме (трагедије и комедије и један епски (јуначки) спев („Bellum Poenicum.”) Његова дела су позната само по насловима и одломцима.

³ Било је народно веровање, да се читањем надгробних натписа губи памћење.

⁴ Види стр. 9.

⁵ Софокле, славни грчки трагичар, живео у петом веку пре Христа. Веле да је живео деведесет и пет година.

драму, на којој рађаше и скоро је беше написао, Едип на Колону,¹ и да је био упитао, да л' изгледа да је онај спев човека који је с ума сишао. Зар дакле овога, зар Омира, Хезиода, Симонида, Стезихора;² зар Исократа, Горгију, које сам пре поменуо; зар прве философе: Питагору, Демокрита, Платона, Ксенократа; зар доцније Зенона, Клеанта или онога Диогена стоичара,³ кога сте и ви видели у Риму, примора старост, да заћуте у својим занимањима или је код свију ових научно занимање трајало докле и живот?

Но да оставимо та научна занимања, могао бих из области сабинске именувати римске сељаке, моје суседе и пријатеље, без којих се никад готово не свршаваху никакви у пољу важнији послови, што се тиче сејања, збирања и смештања берихета, и ако код њих ово није баш чудно, јер нико није тако стар, да не би мислио живети годину дана, али се труде и око онога, зашто знају, да њима никако у опште не припада. „Сади дрвета, да користе другоме нараштају,” као што вели наш Стације⁴ у својим Синефебима.⁵ И заиста земљорадник, био ма како стар, не би се двоумио ономе, који би га питао, коме сади, одговорити: „Бесмртним боговима,⁶ чија је воља била, да ја не само ово примим од предака, но и да оставим потомству.” Боље (је говорио) Цецилије о старцу, који се брине за други

¹ Ова беше назив једне Софоклово трагедије, тако назване по Колону, градићу и узвишици, на северу од Атине. (Тамо је био чувени храм, у који се склонио и умро краљ Едип, кад је дознао, да је у незнању убио свог оца, краља Лаја, и заузео његов престо.)

² Омир, Хезиод, Симонид, Стезихор - прослављени грчки песници. Омир (?) и Хезиод били су епски песници, и Омир је, мисли се, испевао најлепше епске (јуначке) спевове: Илијаду и Одисеју. Симонид Кејанин, живео око половине шестог века пре Христа, био је један од најбољих лирских песника. И Стезихор је био лирски песник. Мисли се да је рођен у Химери на Сицилији, а живео је у седмом и шестом веку пре Христа.

³ Питагора, Демокрит, Платон, Ксенократ, Зенон, Клеант, Диоген Стоичар - грчки философи. Међу овима су најзнатнији Питагора и Платон (в. стр. 7).

⁴ Стације Цицилије, писад комедија, које су познате само по одломцима и насловима. Живео је у трећем и другом веку пре Хр.

⁵ *Synephebi*, грчки значи млади другови.

⁶ Римљани су као многобожачки народ имали свакојаким божанстава. За сваки важнији предмет и појав у природи имали су по којег бога или богињу, што њим управља.

нараштај, него (што је рекао) исти (песник) ово: „Заиста, старости, кад не би ти собом доносила никакву другу ману, кад долазиш, доста би било једино то, што човек дуго живећи види много што-шта, што не жели.” И много можда, што жели! а често и младост натрчи на оно, што не жели. Исти пак Цецилије с још мање права (рекао је) ово: „За тим мислим, да је жалосније у старости ово, што човек осећа, да је у томе добу другоме одвратан.” Пријатан пре него одвратан. Јер као што у младићима обдареним ваљаном природом уживају мудри старци и лакша бива старост њима, који се од стране омладине поштују и воле, тако младиће радују старачким покукама, које их воде тежњи за врлином. Увиђам да сам ја вама мио исто тако, као и ви мени. Видите дакле, да старост не само није трома и лења, него је још радна, јер увек ради нешто и предузима, онако наравно, каква је била чија тежња у ранијем животу. Шта на то да се каже, што и науче по нешто? као што видимо, како се у стиховима хвали Солон,¹ који каже, да стари свакога дана доучавајући по нешто, као што сам ја чинио учећи под старост грчку књижевност, којој, као да жељах стишати дуготрајну жеђ, тако сам се силно одао, да сам научио баш ове ствари којима, видите, да се служим сад као примерима. Ни сад не желим младићску снагу (па и то беше једна од мана старости) исто тако, као што будући младић не жељах снагу бика или слона. Треба се користити оним што се има и ма шта радио, радити према својој снази. Беседник бојим се да не ослаби због старости, јер његов посао не зависи само од духа, но такође од прсију и снаге. У опште она благогласност у говору засија, не знам како, и у старости. Ово бар ја још нисам изгубио, а знате (моје) године. Но ипак говор старачки, миран и тих, прикладан је, и усађена и блага беседа речитог старца врло често сама себи прибавља пажњу. Ако сам себи могао овако говорити, могао би ипак упутити Сципиона и Лелија. Јер шта је пријатније од старости испуњене младићском ревношћу? Или не допуштамо ли старости ту силу, да младиће учи, изображава, упућује у свакоме послу и дужности? Од овога посла шта може бити славније? Мени пак

¹ Солон, славан законодавац атински. Живео у VII и VI веку пре Христа.

Кн. и П. Сципион¹ и твоја два деда, А. Емилије и П. Африканац изгледаху срећни због дружбе с племенитим младићима. Сви учитељи врлина треба да се сматрају за срећне, ма како да је снага малаксала и ишчезла. Ма да то само ишчезавање снаге причињава се погрешком младости чешће, него старости: јер раскалашна и неумерена младост изнемогло тело предаје старости.

Кир² код Ксенофона³ у ономе разговору, који је водио на смрти, кад сасвим стар беше, каже, да он никад није остарео; старост његова није постала слабијом него што је била младост. Сећам се као дечак Л. Метел⁴ (који ма да четири године после другог конзуловања беше постао првосвештеник, двадесет и две године био је на челу те свештеничке службе) тако је био добре снаге у последње време живота, да не тражаше поново младост. Ништа ми не треба о самом себи говорити, и ако је то старачко и допушта се у нашем добу живота.

Видите ли да код Омира најчешће Нестор⁵ о својом врлинама говори? Јер живљаше већ у трећем нараштају људском, и не требаше му се бојати, да изгледа сувише ташт или брбљив говорећи о себи истину. Јер, као што вели Омир, с његовог језика течаше говор слађи од меда: за ову сласт не требаше му никакве телесне снаге, па ипак онај предводник грчки⁶ никад не жели да има десеторицу сличних Ајаксу,⁷ већ Нестору; ово кад би се десило, не сумња да не би Троја за кратко време пропала. Али враћам се себи. У осамдесет четвртој сам години; желео бих истина да се могу хвалити истим

¹ Обојица су погинула у Шпанији, у другом пунском рату.

² Кир Старији, краљ персијски, који је основао и распространио персијску државу.

³ Ксенофон, грчки философ, војсковођа и историчар. Описао је живот Кира Старијега у своме делу Киропедији.

⁴ Л. С. Metellus из римскога племена Метела, у коме је била најзнатија породица Цецилија.

⁵ Нестор, краљ пилски у Пелопонезу. Међу тројанским ратницима чувен збор своје мудрости и речитости.

⁶ т. ј. Агамемнон, краљ микенски, предводник грчки у тројанском рату.

⁷ Један од ратника грчких против Троје, који је померио памету и одузео себи живот.

(оним) чиме Кир, али ипак могу ово рећи, нисам додуше онакве снаге какве сам био или као војник у пунскоме рату, или као квестор у истоме рату, или као консул у Шпанији, или четири године после, кад сам се као војни трибун¹ борио код Термопила,² за консуловања М. Ацилија Глабриона; но ипак, као што видите, није ме сасвим истрошила и обхрвала старост: достаје ми снаге за збориште, говорницу, пријатеље, штићенике и госте. Нити сам дабогме никад одобравао ону стару хваљену пословицу, која опомиње рано постати старцем, ако желиш дуго бити старац. Ја пак волео бих краће време бити старцем, но бити старцем пре него што сам. Али ипак имам мање снаге него ма који од вас. Ни ви немате снагу Т. Понција центуриона:³ па зар је с тога он изврснији? Нека само буде умеровање у снази и нека се сваки напреже толико колико може, па заиста неће бити обузиман великом жељом за снагом. Прича се да је Милон⁴ у Олимпији ишао преко тркалишта носећи на леђима живо говече. Да ли би дакле волео, да ти се ова телесна или Питагорина умна снага да? Напоследку служи се тим добром, докле га има, кад га нестане, не тражи га поново: сем ако случајно младићи дечачко, а мало зашавши у године младићско доба не треба да траже. Известан је ток живота и један једини пут природе и то прост: свакоме делу живота дата је његова ора, те и слабост детињска и срчаност младићска и озбиљност сређеног доба и зрелост старачка има природно нешто што се мора добити у своје време.

Мислим слушао си, Сципионе, шта твој пријатељ од старине, Масиниса,⁵ чини данас, деведесет година стар: кад је пошао пешке, на коња никако не узјахује, кад на коњу, с коња не сјахује; никаквим плуском, никаквом хладноћом не

¹ Војни старешина вишега ранга, као што је од прилике пуковник.

² Кланац у грчкој области Локриди.

³ Conturio, звање у војсци, значи од прилике што и сатник (centim - сто) или капетан.

⁴ Милон Кротоњанин, чувени атлета (хрвач) из Кронтона на источној обали италијске области Бруције.

⁵ Масиниса, краљ Нумидије, савезник римски против Картагине.

склања се, да буде под капом; највећа је у њему мршавост тела, и тако отправља све краљевске дужности и послове. Може дакле извежбаност и умереност и у старости сачувати нешто од пређашње снаге.

Нема снаге у старости? - Па и не тражи се снага од старости. С тога и по законима и по обичајима наше доба живота је слободно од оних послова, који се не могу без снаге подносити. И тако се не приморавамо не само (на оно) што не можемо, већ ни (толико) колико можемо. Али многи су старци тако слаби, да не могу извршивати никакав посао дужности или у опште живота. Али то није мана својствена старости, већ је општа (мана) слабости. Како је био слаб син¹ онај П. Африканца, који је тебе усвојио! Како слаба и пре никаква здравља! Ово да није било тако, он би постао другим светлом грађанства, јер очевој великодушности беше се придружила обилатија ученост. Шта је дакле чудно код старца, ако су кашто слаби, пошто то ни младићи не могу избећи? Треба, Лелије и Сципионе, одупирати се старости и њене мане марљивошћу поправљати; треба се борити против старости тако, као против болести. Треба водити рачуна о здрављу, употребљавати умерена вежбања; узимати толико јела и пића, да се снага опоравља, а не сатире. Нити се пак треба бринути о самоме телу, већ много већма о разуму и духу. Јер и ови се гасе старошћу, ако не усипаш кано уље у жижак кап по кап. И тела вежбањем отежавају, духови пак вежбањем бивају лакши. Јер које Цецилије² назива глупим старцима комичним, те назначавача као лаковерне, заборавне и небрижљиве; ово су мане не старости, већ старости лење, млитаве и дремљиве. Као што је раскалашност, као што је распуштеност више својство младића него старца, па ипак не свију младића, већ непоштених: тако та старачка глупост, која се обично назива зановећање, својство је старца лакоумних, не свију. Са четири снажна сина, пет ћерију, толиком кућом и толиким клијентима управљаше Апије³ и слеп и стар.

¹ т. ј. Гнеј Сципион.

² Statius Caecilius.

³ 312. г. пре Хр. цензор т. ј. чиновник, који је водио надзор над јавним моралом и вршио попис грађана и њиног имања и према имању увршћивао их у класе.

Имађаше дух запет као лук, нити слабећи подлегаше старости. Одржаваше не само углед већ и власт над својима: робови га се бојаху, деца поштоваху, сви га вољаху: владаше у оној кући старински обичај и ред. Тако је, да богме, цењена старост, ако се сама брани, ако своје право задржава, ако никоме није подложена, ако до последњега даха влада над својима. Јер како младић, у коме има нечега старачког, тако старац, у коме има нечега младићског допада ми се: ко постигне ово, моћи ће да буде старац телом, духом никад неће бити. Радим на седмој књизи „Порекла”.¹ Прибирам све споменике из старина, сад нарочито довршавам беседе по знатним правним пословима, које сам заступао; расправљам, право свештеничко, првосвештеничко и грађанско; много радим и на грчкој књижевности, и по обичају Питагорејаца² ради вежбања памћења у вече размишљам, шта сам свакога дава говорио, слушао и радио. Ово су вежбања духа, ово су тркалишта ума; при овима знојећи се и радећи не чезнем много за телесном снагом. Помажем пријатељима, идем често у сенат и по своме нахођењу предлажем ствари, о којима сам много и дуго размишљао, и за њих се заузимам снагом душевном, не телесном. Ово ако не би могао постићи, ипак се задовољавам својим радом размишајући о самом ономе што већ не могу радити: али прошли живот чини да могу. Јер онај, који увек проводи живот у овим занимањима и радовима, не опажа, кад старост допузи. Тако се по мало без осећаја живот губи, и не сломије се на један пут, већ се дуготрајношћу угаси.

Следује трећи укор старости, јер кажу да је без уживања, преславна задатка (овога) доба, ако нам одузима оно што је у младости најпорочније. Јер чујте, добри младићи, давнашњу беседу Архите Тарентињанина,³ мужа особито великог и врло славног, која ми је причана кад бејех као младић у Таренту са Кв. Максимом. Говораше да ништа убитачније људима није дато од природе него телесно уживање: незајажљиве пожуде за овим уживањем подстичу се непромишљено и разуздано до превласти. Отуд произлазе издајства отаџбине, отуд државни преврати, отуд тајан договор с непријатељима; напоследку нема никаквог злочина,

¹ Лат. Origines. Тако се зове спис Катонов, о коме се овде говори.

² Ученици и присталице грчкога философа Питагоре.

³ Архита Тарентињанин, философ питагорејац; астроном и одличан математичар; био је такође политичар и војсковођа.

никаквог рђавог дела, а да на предузимање овога не побуђује страст за уживањем; блуд пак, прелјуба и сваки такав порок не подстиче се никаквим другим дражењима осим за уживањем. И пошто човеку било природа било који бог није дао ништа изворније од разума, овом божанском дару није ништа тако штетно као уживање.

Јер, кад господари страст, нити има места умерености, нити у опште у царству уживања може постојати врлина. Да би се могло боље ово разумети, заповедаше замислити у души некога узбуђена телесним уживањем толиким колико се највеће може сватити: мишљаше ником неће бити сумњиво, да дотле, докле би се тако радовао, не би могао ништа умно радити, ништа разумом, ништа размишљањем постићи. С тога ништа није тако гадно и тако убитачно као уживање, пошто оно, кад је веће и дуготрајније, гаси сву светлост духа. Неарх Тарентињанин, наш пријатељ, који беше остао у пријатељству са народом римским, говораше, како је чуо од старијих, да је Архита о овоме разговарао са Понцијем Самнићанином, оцем онога од кога су Сп. Постумије и Т. Ветурије консули побеђени у каудинској битци, када је учествовао у томе разговору Платон Атињанин, који налазим да је долазио у Таренат за конзуловања Л. Камила и Апија Клаудија.

На што ово? Да видите, ако уживање не би могли занемарити разумом и мудрошћу, треба веома благодарити старости што је учинила да није по вољи оно што не треба. Јер уживање спречава разборитост, непријатељ је разуму и отупљује, тако да кажем, вид памети, нити има икаква опхођења са врлином.

Често сам слушао од старијих, који говораху, да су некад као дечаци слушали од стараца, како се обично чудио К. Фабриције што, кад код краља Пира беше посланик, бејаше слушао од Тесалца Кинеа,¹ да има некога у Атини који се издаје за мудраца и говори све што чинимо треба да се тиче уживања: ово од њега слушајући М. Курије и Тиб. Корунканије обично су желели да се то саветује Самнићанима и самоме Пиру, да би се могли лакше победити кад се буду уживањима одали.

¹ Кинеа, слан од Пира као посланик у Рим.

Зашто дакле тако много о уживању? Зато што не само никакав прекор, него је још највећа похвала старости, јер она не жели јако никаква уживања. Или бар слободна је од пировања, напуњених столова и честих пијанки.

Слободна је такође од пијанства, претоварености и неспавања. Но ако што треба дати уживању, пошто се његовим дражима не одупиремо лако (јер дивно је Платон назвао уживање мамцем зала, пошто се њим очевидно људи лове као рибе на удицу), ма да се неумерених пирова старост уздржава, ипак се може задовољавати умереним гозбама. Старога К. Дуплија М. Г.,¹ који први Картагењане беше на мору сасвим потукао, гледах као дечак често, кад се враћаше с ручка, наслађиваше се са многобројном буктињом и свирачем, што за себе прост човек беше примио као нешто беспримерно: толику разузданост даваше слава.

Но зашто друге (спомињем)? Већ да те вратим самом себи. Најпре сам имао увек другога (при јелу и пићу). Дружине пак (при јелу и пићу) уведене су за мога квесторства² нити заиста задовољство самих гостију више цењах по телесном уживању, него по саставку пријатеља и разговорима. Јер добро су наши стари прилегање³ за сто с пријатељима назвали заједничким животом зато што садржи сједињење живота; боље него Грци, која ово исто називају час заједничким пијењем, час заједничким једењем, да би се видело, да се највише допада оно, што је у томе најнезнатније.

Ја пак због уживања у разговору наслађавам се и оброчима, који бивају у своје време, а не само са вршњацима, којих сасвим мало преостаје, него и са вашим нараштајем и вама: а веома благодарим старости, која ми је увећала жељу за разговором, за пићем и јелом отклонила. Јер ако кога и то задовољава (да не би изгледало, да сам сасвим објавио рат уживању, за којим можда постоји и неки природни нагон), не мислим да је старост без осећаја у тим самим уживањима.

¹ т. ј. Маркова сина.

² Квестор био је истражни судија за кривична дела, а доцније финансијски чиновник.

³ Римљани су обедовали опружени поред софре одупревши се на лакат.

Мени пак чине задовољство и гозбе установљене од предака; и онај разговор који се по обичају предака води са зечеља при чашама; а чаше, што се испражњују,¹ као да цуре, као у Симпосиону² Ксенофоновом; и лети свежина, а обратно зими или сунчање или грејање крај ватре. Ово и међу Сабинцима обично отправљам и гозбу суседа свакога дана попуњавам, коју дубоко у ноћ, колико више можемо, продужавамо у свакојакоме разговору.

Али канда није толико голицање за уживањем у стараца.³ Верујем, али баш ни жеља.⁴ Ништа пак није тешко што не би желео. Премда се не уздржава онај који не жели, ја кажем, пријатније је не желети. Јер ако у тим самим задовољствима радо ужива младост, најпре ужива у врло малим стварима, као што смо казали; за тим у онима, којих се старост не лишава потпуно, ако их обилато не ужива. Као што у Турпиону Амбививију⁵ већма ужива, који га гледа у првом реду, а ужива и онај који у последњем: тако младост задовољства близу гледајући можда се већма весели, али се и старост, из далека их посматрајући, задовољава толико колико је довољно.

А колико вреди оно, тако рећи ослободивши се пожуде, тежње, борбе, непријатељства и свију страсти бити, као што се каже, душа за себе живети! Ако има пак нечега као хране у научном занимању и науци, ништа није пријатније од мирне старости. Гледах К. Гала,⁶ пријатеља твог оца, Сципионе, како умире готово у занимању да измери небо и земљу. Колико га пута затече дан, кад беше предузео ноћу, да нешто определи, колико пута ноћ, пошто изјутра беше почео! Како му чињаше задовољство помрачење сунца и месеца много пре нас предсказати! Шта ћу рећи о научним занимањима незнатнијим но ипак пуним духа? Како уживаше Невије у свом Пунском рату?

¹ т. ј. по мало.

² Грчки значи гозба. Тако се звао један спис Ксенофонов.

³ Разуме се „могао би ко рећи”.

⁴ т. ј. није тако велика.

⁵ Турнион Амбививије био је знаменити глумац, кога Цицерон срањује са првим глумцима, као што беше Росције.

⁶ К. Сулпиције Гал, вешт астроном.

Како Плаут¹ у „Намрштенку” како у „лажи”² Видео сам такође старога Ливија,³ који пошто шест година пре него што сам ја рођен беше дао једну драму, за консуловања Центона и Тудитана, чак је до мога младићског доба живео. Шта да кажем о научном занимању правом првосвештеничким и грађанским П. Лицидија Краса или онога П. Сципиона, који је за ово неколико дана постао првосвештеник? Но сви они, које сам поменуо, видели смо, како су као старци пламтели за овим научним занимањима. М. Цетег пак, кога Еније с правом назва генијем убеђења, с колико марљивости виђасмо, да се вежба у говорењу и као старац! Каква дакле уживања у гозбама или забавама или љубавницама треба да се упореде с овим уживањима? И ово су научна занимања, која код разборитих и добро изображених подједнако са годинама старости расту, те је лепо он Солоново, што, као што сам пре казао, вели у некоме стиху, да стари много што-шта из дана у дан учећи: од овога душевног уживања никакво за цело не може бити веће.

Прелазим сад на уживања земљорадника, којима се ја невероватно наслађавам и која се никаквом старошћу не спречавају и изгледа ми да приступају најближе животу мудраца. Јер имају посла са земљом која никад не отказује послушност, нити икад без интереса враћа што је примила, већ понекад са мањим, а понајвише са већим интересом. Ма да ме наслађава не само плод, већ и сила и природа саме земље, која, пошто је у крило умекшано и обрађено примила посуто семе, најпре га држи покривено,⁴ од куда је прозвано влачење, које ово покривање извршује, за тим загрејано топлотом и својим притиском цепа, а из њега изазива влат, што се зелени, која ослонив се на влакна корена полако расте и усправљена у чланкасту сламку растући већ затвара се као у навлаку, из које пошто се помолила, носи плод класа у ред поређан и утврђује се бедемом осја против загризања мањих тица. Шта да говорим о израшћавању, сађењу и рашћењу винове лозе? Винова

¹ Т. Макције Плаут, најзнатнији римски писац комедија.

² Лат. *Truculentus*. Тако је назив једне Плаутове комедије. Тако и „лажа”, лат. *pseudolus*.

³ Ливије Андроник, најстарији римски писац драма и оснивач ове врсте књижевности код Римљана.

⁴ т.ј. повлачено. Лат. *ossaeare* - покрити, *ossatio* влачење.

лоза, која је по природи слаба и, ако не би била подупрта, мили по земља, иста, да ба се усправила, својим брковима као рукама обухвата, на што је год наишла: ову, која пузи клижењем вијугавим и неуредним, вештина земљорадничка обрезујући гвожђем обуздава да не подивља због гранчица и да се не шири сувише на све стране. И тако кад настане пролеће у оним (чокотама), који су остављени, постаје као на чланцима гранчица оно што се назива пупољак, одакле грозд постајући показује се: овај и од сока земљиног и од топлоте сунчане растући, најпре је по укусу врло опор, затим сазревши постаје слadak и оденут лишћем нити је без умерене топлоте и отклања сувишну жегу сунца. Од ове шта може бити и пријатније по плоду и лепше по изгледу? Не само корист ове, као што сам пре казао, већ и обделавање и сама природа задовољава ме: редови тачака, превезивање чокота, везидба и пресађивање изданака, и оно обрезивање, које сам казао, једних гранчица, подизање других. Шта ја да износим заливање, шта преоравање земљишта и окопавање, којима земља бива много плоднија? Шта да говорим о корисности ђубрења? Казао сам у оној књизи, коју сам написао о пољским пословима. О овој (корисности) учени Хезиод¹ није казао ни речи, кад писаше о земљорадњи. А Омир, који је, како ми изгледа, био много векова пре, представља Лаерта² како ублажава чежњу, коју осећаше за сином, обрађујући земљу а њу ђубрећи. Нита су пак пољске ствари пријатније само због усева, ливада и места засађених дрветима, већ и због башта и воћњака, за тим због напасања стоке, ројева пчела и шаренила свакојакога цвећа. Нити само засејавање чини задовољство, већ и калемљење, од чега земљорадња није пронашла ништа вештије.

Могао бих навести многе насладе сеоскога живота, али само оно, што сам казао, осећам да је било сувише дуго. Али опростићете. Јер и занет сам тежњом за сеоским животом, а старост је по природи доста говорљива: да не изгледа, да је ослобођавам од свију мана. Дакле М. Курије, пошто беше славио победу над Самнићанима, Сабињанима и Пиром, проживе

¹ Хезиод, један од најстаријих грчких песника. Не зна се тачно време кад је живео.

² Лаерт, отац тројанског јунака Одисеја.

последње дане у овоме животу: овога летњиковац, посматрајући (јер није много далеко од мене) ја не могу довољно начудити се или уздржљивости самога човека или уредби времена. Курију, који код огњишта сеђаше, кад велику количину злата Самнићани беху донели, одбијени су. Јер рекао је, да му изгледа врло славно не имати злато, већ заповедати онима који имају злато. Могаше ли толики дух учинити старост пријатном? Али прелазим на земљораднике, да се сам од себе не удалим. Тада беху на њивама сенатори, т. ј. старци, почем је Л. Квинкцију Цинцинату¹ кад ораше, јављено, да је постао диктатором: по заповести овога диктатора К. Сервилије Ахала Сн. Мелија, који тежаше за краљевством, ухватио је и погубио.² Из летњиковца позиваху се у сенат и Курије и остали старци, по чему су они, који их позиваху названи гласници. Зар је дакле била жалосна старост ових који се задовољаваху обрађивањем земље? По моме мишљењу не знам да ли икоји (живот) може бити срећнији, не само што се тиче услуге, јер је свему људском роду земљорадња корисна, него и по задовољству, које сам казао, и по ситости и обилатости свега, што се тиче људског издржавања и богопоштовања, те са задовољством одобравамо што неки за овим теже. Јер увек је пун подрум, уљаник и ћилер домаћина доброг и вредног, и цело је пољско добро богато: изобилује свињама, јарићима, јагањцима, кокошима, млеком, сиром и медом. Већ башту сами земљорадници називају другом сланином. Ово зачињава такође лов и птичарство као узгредан посао. Шта да кажем о зеленилу ливада, или о редовима дрвета, или о лепоти винограда и маслињака? Од земљишта добро обрађеног ништа не може бити ни по користи обилатије, ни по изгледу лепше: не само да старост не задржава, него још позива и примамљује к уживању у овоме. Јер где се може ово доба или боље загрејати било сунчањем било ватром, или обратно здравије се освежити хладовином или водом?

¹ А. Квинкције Цинцинат био је два пут диктатор: 296.

² Ово се десило за време друге диктатуре Цинцинатове и 315. године од оснивања Рима.

За многе ствари врло су корисне Ксенофонове књиге које читајте, молим, марљиво, као што чините. Како се обилато од његове стране земљорадња хвали у оној књизи која садржи старање о имању, која се Економијом назива! А да би видели да му ништа тако сјајно не изгледа као тежња за обделавањем земље, Сократ у оној књизи разговара са Критобулом.¹ Кир Млађи,² краљ персијски, изврсан по карактеру и владарској слави, кад Лизандер³ Лакедемонац, човек врло ваљан, беше дошао к њему у Сард, и поклоне му од стране другова донео, и у осталим стварама био је према Лизандру снисходљив и човечан, и показао му је неко земљиште ограђено и марљиво засађено. Кад се пак Лизандер чуђаше и висини дрвета, и редовама поређаним у косо, и обрађености и чистоти земљишта, и пријатности мириса, који испараваху од цвећа: тада беше казао да се чуди не само марљивости, него и вештини овога који је оно измерио и уредио; и њему је Кир одговорио: „Па ја сам све то измерио: моји су редови, моје уређење; и многа од тих дрвета мојом су руком засађена.” Тада Лизандер гледајући његов пурпур, лепоту тела и персијски накит са много злата и многим драгим камењем казао је: „Право те заиста, Епре, називају срећним, пошто је с твојом ваљаношћу спојена срећа.” Старцима је дакле могуће уживати у овој срећи: нити старост спречава да, како у осталим стварима, тако нарочито у обрађивању земље будемо ревносни до последњег времена старости. Чули смо да је М. Валерије Корв живео до стоте године, када већ стар беше, по њивама и њих обрађиваше: између првог и шестог консулства овога протекло је четрес и шес година. Тако колико су наши стари хтели да буде трајање живота до почетка старости, толики је овоме био ток достојанства. И свршетак његова живота био је тим срећнији него средина, што имађаше више угледа, а мање напора. Врхунац је пак старости углед. Колики је био у Л. Цицилија Метела! колики у Аталија Калатана! за кога је онај јединствени натпис: Врло многа се племена слажу да је био први човек у народу.

¹ Критобул, ученик Сократов, с којим овај разговара у Ксенофоновој економији.

² Кар Млађи, коме је Ксенофон са грчком војском ишао у помоћ против брата му Артаксеркса.

³ Лизандер, војсковођа спартански у рату пелопонеском.

Познат је натпис урезан у гробницу. Заиста дакле беше велики, пошто се о његовим похвалама слагаху мишљења свију. Као каквог смо мужа недавно видели П. Краса, првосвештеника, као каквог после М. Лепида, истим првосвештенством обдарена! Шта ћу рећи о Павлу,¹ или о Африканцу, или као већ пре, о Максиму? чији се углед налажаше не само у мишљењу, него и у мигу. Старост, особито одликована, има толико угледа, да ова више вреди него сва задовољства младости.

Али у целој говори сетите се да хвалим ову старост која је положена на темељу младости. Из овога излази ово што сам некад рекао веома се слажући са свима: да је бедна старост која се брани говором. Ни седе власи, ни боре не могу на један пут стећи углед, већ ранији живот проведен часно збира последње плодове угледа. Јер је часно само оно што изгледа незнатно и обично, што човек бива поздрављан, што му се (други) обраћају, уступају му, устају му, што бива праћен, питан за савет, што се и код вас и код других држава тако најбрижљивије пази, као све шта се најбоље допадало. Лизандер Лакедемонјанин, кога сам скоро поменуо, кажу да је имао обичај говорити како је у Лакедемону најчаснија постојбина старости. Јер нигде се толико не уступа (овоме) добу, нигде није старост часнија. Шта више причало се, кад у Атини о играма² неки старац у позориште беше дошао, у великом скупу нигде му није место дато од његових грађана: кад пак беше пришао Лакедемонцима који, пошто беху посланици, били су сели на извесно место, сви су устали и примили онога старца да седне.

Кад је овима цео скуп запљескао много пута, неко од њих је рекао: Атињани знају шта је добро, само неће да чине. Много је којечега изврснога у нашем друштву (аугура), али особито ово о чему расправљамо, јер сваки према добу живота има првенство у мишљењу. Јер не само онима који се одликују почашћу, него и онима који имају власт, претпостављају се старији аугури. Каква дакле телесна ужи-

¹ т. ј. о Павлу Емилију.

² т. ј. панатенејским.

вања треба да се сравне са преимућством од угледа? Ово који су сјајно уживали, изгледа ми да су свршили драму живота и нису на последњем чину пропали као неизвежбани глумци. Али су старци¹ ћудљиви, зловољни, гњевљиви и тврдоглави, право да кажемо, па и тврдице. Али ово су мане нарави, а не старости. Но ипак јогунство и оне мане, које сам казао, имају неког извињења, не оног оправданог, али које изгледа, да се може одобрити. Мисле да се презиру и изигравају. Сем тога у слабом телу свака је незгода мрска. Но ипак све ово ублажава се добрим обичајима и вештинама; и то како у животу, тако на позорници може се увидети по оној браћи, која су у Аделфима.² Колика је у једноме суровост, у другојме љубазност! Тако ствар стоји. Јер као што ни свако вино, тако ни свако доба живота не ускисне због старости. Озбиљност у старости одобравам, али ону, као иначе, умерену; опорост никако. Тврди-члук пак у старости, не разумем, шта хоће. Јер може ли ма шта бити бесмисленије него, што мање пута преостаје, тим више путна трошка тражити?

Преостаје четврти узрок, који изгледа да највећма тишти и узнемирава наше доба, приближавање смрти, која за цело од старости не може бити далеко. О једна старца, који за тако дуга века није видео да треба презрети смрт која или сасвим треба да се занемари, ако потпуно уништава душу; или чак и да се жели, ако је одводи куд, где ће бити вечна. Ништа се пак треће не може пронаћи. Чег дакле да се бојим, ако или нећу бити бедан после смрти, или ћу шта више бити срећан. У осталом ко је тако глуп, ма како да је млад, коме би било извесно, да ће до вечери живети? Шта више оно доба има смртни случајева много више него наше. Лакше у болест падају млади, теже болују и теже се лече. И тако мало их доспева до старости: што кад се не би дешавало тако, боље би се и паметније живело. Јер памет, разум и разборитост у стараца је, којих да није никако, не би у опште било никаквих држава. Али враћам се смрти која предстоји. Каква је оно кривица старости, пошто видите, да је она заједничка са младошћу?

¹ Т. ј. може неко рећи.

² Adelphi, назив једне комедије римског комичара П. Теренција.

Увидео сам како по мом врлом сину, тако по твојој браћи¹ очекиваној за највиша достојанства, Сципионе, да је смрт општа за свако доба. Али младић се нада² да ће дуго живети, чему се на против старац не може надати. Лудо се нада, јер шта је глупље него сматрати неизвесно за извесно, лаж за истину? Старац и нема чему да се нада. Па због тога је у бољем стању него младић, пошто је он већ постигао оно чему се онај нада. Онај хоће дуго да живи, овај је живео. Међутим шта је, о добри Богови, дуго у човечјем животу? Јер дај најдужи живот, очекујмо већ краља Тартесијског:³ јер био је, као што сам читао, Аргантоније неки у Кадиксу, који је владао осамдесет година и сто двадесет година живео. Али ми не изгледа вечно ништа у чему има некога свршетка. Јер кад то дође, тада је оно, што је прошло, ишчезло: само преостаје што си врлином и добрим делима стекао. Пролазе часови и дани и месеци и године: нити се прошло време икад враћа, нити се може знати шта следује. Што је времена некоме дато за живљење, оним треба да је задовољан. Јер ни глумцу, да би се допао, не треба свршити драму, нека се допадне само у коме било чину; нити паметном треба ићи до краја представе. Јер кратко време живота довољно је дуго за добро и часно живљење. Ако ли не будеш стигао даље, не треба туговати већма, него што земљорадник тугује што је дошло летње и јесење време, пошто је прошла љупкост пролећњег времена. Јер пролеће као (на прилику) младост означава и показује будуће плодове, остала времена удешена су за живљење и сабирање плодова. Плод је пак старости, као што сам често пута казао, сећање и богатство претечених добара. Све пак, што по природи бива, треба да се рачуна у добро. Шта је пак тако по природи као старцима умрети? Ово се исто дешава младићима, када се природа противи и буни. Према томе изгледа ми да младићи умиру тако као кад се множином воде угушује сила ватре: старци пак као што се ослабљена ватра загушује сама собом, ма да није никаква сила употребљена. И као што се воћке с дрвета, ако би

¹ Два сина Павла Емилија Македонског, која су помрли у брзо један за другим.

² Т. ј. може ко рећи.

³ Тартез беше острво и варош у јужној Шпанији.

биле зелене, једва откидају; а ако су зреле, опадају: тако живот младићима одузима сила, а старцима зрелост, која ми је тако пријатна да, што ближе смрти прилазимо, изгледа ми као да после дуге пловидбе копно гледам и као да ћу једном у пристаниште доћи.

Сва доба живота имају извесну границу, старости пак није извесна никаква граница, а добро се живи у њој, докле можеш дужност испуњавати и смрт пак презирати. Услед овога бива, да је још срчанија и храбрија старост него младост. Ово је оно што је Пизистрату тиранину од стране Солонине одговорено, кад оне на питање, у какву наду најпосле уздајући се тако му се одважно одупираше, прича се да је одговорио: у старост. Али је најбољи свршетак живота, кад при здравом разуму а осталим чулима раствори своје дело сама природа (она) иста која (га) је склопила. Као што лађу, као што грађевину развали најлакше исти који је саградио: тако човека најбоље растави иста природа која га је саставила. Већ сваки скорашњи леп тешко се раставља, а стари лако. Стога онај кратки остатак живота нити треба старцима лакомо желети, нити без узрока напуштати. И Питагора забрањује без заповести врховног заповедника, то јест Бога, одлазити из стана и положаја живота. Мудрога Солонина је изрека, у којој каже, како неће да његова смрт буде без туге пријатеља и јадиковања. Хоће, мислим, да буде мио својима. Али не знам баш, да ли је Еније боље (казао): „Нека ме нико не одликује сузама, нити ми погреб с плачем приређује”. Не мисли да треба оплакивати смрт, којој бесмртност следује. Већ може бити неког осећања при умирању, а то за кратко време, особито код старца; после смрти осећање је или за жалење, или га није никакво. Али о овоме треба да је човек размишљао од детињства, те да смрт презиремо; без овога размишљања нико не може бити мирне душе. Мора се умрети извесно, а то је неизвесно, да ли баш тога дана. Ко ће моћи дакле бити мирне душе бојећи се смрти, која предстоји у свима часовима? У опште, како ми изгледа, засићеност свију тежња чини засићеност живота. Постоје извесне тежње тежње детињства: зар се дакле на то обзиру младићи? Постоје (тежње) у почетку младићског доба: зар то истражује већ постојано доба, које се назива средњим? Постоје (тежње) и овога доба: да ли се оне траже од ста-

рости. Постоје неке последње тежње старости: дакле као што тежње ранијих доба пропадају, тако пропадају и (тежње) старости. Ово кад се деси, zasiћеност живота доноси време приспело за смрт.

Управо не увиђам зашто не би смео вама казати што сам мислим о смрти; јер ми изгледа да (је) видим тим боље, што сам од ње мање удаљен. Ја мислим, П. Сципионе, и ти, К. Лелије, да ваши очеви, врло славни мужеви и моји највећи пријатељи, живе и то животом који једини треба да се назове животом. Јер док смо затворени у овим склоповима телесним, свршавамо неки посао нужде и тешко дело. Јер дух небесни отиснут је с највишег седишта и као да је загнурен у земљу, нешто супротно божанској природи и вечности. Али мислим да су бесмртни богови расули духове по телима људским да би било (бића) која би земље заштићавала и која би, посматрајући ред небесних ствари, подражавала га и у начину живота и непроменљивости. И не нагони ме само разлог и истраживање, да тако мислим, већ такође слава највећих философа и углед.

Слушах да Питагора и Патагорејци, тако рећи наши земљаци, који некад италијански филозофима беху називани, никад нису двоумили да ли да сматрамо душе као узете из ума божанског, општег. Показиваше ми се осим тога, шта последњег дана живота бејаше о бесмртности душе говорио Сократ, онај који беше од стране пророчанства Аполоновог проглашен за најмудријег међу свима. У кратко: пошто је толика брзина душа, толико сећање прошлости и толико предвиђање будућности, толико вештина у толиким знањима, толико проналазака, овако сам узбуђен и овако мислим: не може бити смртна она природа која ово одржава; и пошто је увек душа у покрету а покрет нема почетка, јер (душа) сама себе креће, неће имата ни сршетка покрету, јер никад неће оставити сама себе; и пошто је проста природа душе, нити има у себи што помешано, неједнако и неслично себи, ова се не може делити: ово ако не може, она не може пропасти; а овоме је јак доказ, што људи знају много што-шта пре него што су рођени, јер већ као деца, кад изучавају тешке науке, тако брзо безбројне ствари поимају, те изгледа да их не схватају сада први пут, већ да их се сећају и опомињу. Ово је од прилике Платоново (мишљење).

Код Ксенофона пак Кир Старији умирући говори: „Немојте мислити, мили моји синови, да ме неће бити нигде или никаквог, кад се с вама будем растао. Јер док, бејаш с вама, ви моју душу не виђасте, али опажасте, да је у овоме телу по оним стварима које чињаш. Верујте дакле, да постоји иста, и ако никакву не будете видели. Нити би пак после смрти славних људи остале почасти, да нису душе њих самих ништа учиниле, да што дуже задржимо успомену на њих. Никад се нисам могао уверити да душе живе докле су у смртним телима; пошто изађу из њих, да умиру; нити пак, да је душа тада непаметна, пошто је из непаметног тела изашла; већ кад је почела бити од сваке примесе телесне слободна, чиста и беспорочна, тада је паметна. И шта више, кад се природа човечја смрћу ослободи, јасно је куд које међу осталим стварима одлазе: јер све одлазе тамо одакле је произашло; једина пак душа не види се, ни кад је присутна, ни кад одлази. Видите пак, да ништа није смрти тако слично, као сан. Но ипак душе оних који спавају понајвише показују божанственост своју; јер кад су мирне и слободне, предвиђају много што-шта у будуће. Из овога се увиђа какве ће бити кад се буду потпуно ослободиле телесних веза. С тога, ако је ово тако, поштујте ме као Бога. Ако ли ће душа пропасти заједно с телом, ви пак поштујући Богове, који сву ову лепоту штите и њом управљају, чуваћете успомену на нас побожно и неповредиво.” Кир на смрти ово (говораше). Ми, ако је по вољи, да видимо ваше (мишљење).

Никад ме нико, Сципионе, неће уверити, да би или отац твој Павле, или два деда, Павле и Африканац, или Африканчев отац или стриц, или многи одлични мужеви, које није потребно набрајати, покушали толика дела, која припадају успомени будућности, да у душа не виђаху да се будућност њих тиче. Да ли (да самог себе штогод похвалим по обичају старачком) мислиш, да би ја толике напоре дневне и ноћне, у рату и у миру предузимао, да своју славу истим границама, којима и живот, бејаш ограничио? Зар није много боље било беспослен и миран живот, без икаква напора и борбе, проводити? Али, не знам како, душа подижући се увек тако будућност предвиђаше, као да би хтела живети тек тада, кад би се раставила са животом. Ово да се не сматра тако, да су душе

бесмртне, не би душа сваког ваљаног човека тежила за бесмртном славом. Шта ћу рећи, што сваки најпааметнији најравнодушније умире, а највећа будала најнеповољније? Зар вама не изгледа да ова душа, која види више и даље, опажа како одлази бољим стварима; она пак, чији је вид тупљи (то) не опажа. Ја с моје стране заносим се жељом да видим ваше очеве које сам поштовао и волео; нити пак желим опходити се само с онима које сам сâм познавао, него и с онима о којима сам слушао, читао и сам писао. Овамо пошто сам пошао, нико ме за цело не би лако одвратио, нити би ме као Пелиаса прекувао.¹ Јер кад би ми који Бог дозволио, да се из овога доба подетињим и да у колевци дречим, одлучно бих одбио; нити би пак хтео, тако рећи претрчавши тркалиште, бити позван од мете ка почетку тркалишта. Јер какве има живот удобности, каквог нема више напора? Но баш нека има: ипак има извесно или засићености или границе. Јер није ми по вољи оплакивати смрт, што су многи, и то учени, често чинили; нити се кајем, што сам живео, пошто сам тако живео, да не сматрам себе за узалуд рођена; и из живота одлазим тако, као из гостију, не као из куће. Јер природа нам је дала гостионицу за задржавање, не место за становање. О преславног дана, кад будем отишао на онај божанствени скуп и састанак душа, и кад из ове гомиле и олоша будем се удаљио! Јер отићи ћу не само оним људима о којима сам пре говорио, него и моме Катону, од кога ниједан бољи човек није се родио, нико изврснији у синовљој љубави, чије сам тело ја спалио² (а на против требао је он моје): душа пак не остављајући ме, већ обзирући се, оде заиста овамо, где гледаше да мени треба доћи, Изгледало ми је да ја ову своју несрећу храбро сносим; већ сам себе тешах мислећи да између нас подвојеност и удаљење веће бити дуготрајно.

Због ових ствари, Сципионе (јер рече, да се са Лелијем обично томе чудиш), старост ми је лака, и не само да није досадна, него још пријатна. Јер ако у овоме грешим што верујем,

¹ Т. ј. да би се подмладио као Пелиас, краљ тесалски, кога његови синови раздробеше на комаде по савету Медеје, која им је била обећала, да га подмлади, јер тврђаше да беше подмладила оца Јазоновог.

² Римљани су мртве спаљивали.

да су душе људске бесмртне, драговољно грешим; нити желим, да ми се ова заблуда, којом се наслађујем, истргне, докле живим. Ако ли после смрти ништа не бих осећао (као што неки незнатни философи мисле), не бојим се да се овој заблуди мојој мртви философи не наругају. С тога ако нећемо да будемо бесмртни, ипак човеку треба желети да се у своје време уништи. Јер природа има меру, како у свима другим стварима, тако и у живљењу. Старост је пак свршетак људскога века као какве драме, од које умор треба да избегавамо, особито ако је придружена засићеност.

Ово сам имао да кажем о старости. До ове нека да Бог да доспете да би могли одобрити оно што сте од мене чули, пошто искусите у ствари.

Преводио Д. Милојковић, професор

(Објављено у: Гимназија у Чачку, *Извештај о раду и ученичком напретку у школској 1908/1909. год.*, Чачак, 1909, 3-29)

ГОВОР

Г. У. КУБУРОВИЋА, ПРОФЕСОРА

држан 14. јануара 1910. год., у сали гимназијској.

Поштовани гости,

Прослављајући данас успомену на првог српског просветитеља Св. Саву, колегија наше гимназије ставила је овог пута мени у дужност да вас поздравим и у исто време позабавим са неколико пригодних речи, као што је то у оваким приликама већ и уобичајено.

Како је данашњи дан један од оних ретких дана у години, када се ми, наставници, и ви, родитељи, налазимо заједно под школским кровом, ја мислим да ћу најбоље погодити вашу жељу, ако ову ретку прилику употребим на то, да вам за часак скренем пажњу на извесне наше заједничке дужности које се, и по значају и по важности својој издвајају и истичу високо изнад наших свакодневних брига. Мислим да проговорим неколико речи о васпитању у опште са нарочитим погледом на васпитање школске омладине.

Истина, ово питање толико је старо и у разним приликама тако често претресано, да је већ постало, тако рећи, стереотипно (са свим обично) али ипак, са школског гледишта, оно је од толике важности, да о њему, као о свакој другој корисној ствари, не може никад бити сувише разговора.

Што ме је још определило да узмем поменуто питање за предмет овог мог говора, то је оно створено мишљење да нам данашње гимназије у својим васпитним резултатима подбацују далеко према резултатима које су нам давале ове исте школе ранијих година. Да овако мишљење почива на оној урођеној нам склоности: да се увек жали за старим добрим временима – то не треба, држим, нарочито помињати. Али, ипак, не могу спорити да су гимназије, као и други просветни заводи, имале чешће пута застоја у свом напредовању, а какви су били узроци том застоју, о томе ћу вам сад нешто казати.

Наше школе, господо, као и све друге државне установе, крећу се у свом раду под импулсима које добијају од своје централе. Стога, од сређености и стабилности јавних односа

у земљи зависи много какви ће бити резултати, које школа у свом раду показује. Чести потреси и трзавице, и у опште нередовна стања, која су се у земљи готово периодично јављала, уносила су многе пометње и заблуде и у школским пословима, те и утицај школе на културни развитак нашег народа није увек показивао жељени успех.

Други један моменат, који је од не мање важности по васпитање школског подмлатка, то је утицај домаћег васпитања. Како су наше школе већином екстерног типа, то је и тај утицај од пресудног значаја за стварање ученичког карактера. Ако се сад запитамо: да ли кућа као васпитна чињеница приватног карактера, делује у истом духу и правцу, која је школа себи у задаћу поставила, другим речима: да ли нам је домаће васпитање у моралном и националном погледу бар у већини случајева беспрекорно? На овако питање ја бих дао овај прост одговор: васпитање деце је једна празна реч код већег дела нашег народа. Жудња за што безбрижнијим и угоднијим животом потисла је код нас сваки виши осећај дужности, те изгледа, да се сва активност данашњег нараштаја своди готово искључиво на то да се створе прилике за лично благостање, док је питање о васпитању омладине одгурнуто готово на последње место.

Под таквим приликама породичан живот губи свој национални карактер; родитељска брига над породом слаби; супружници, под притиском личних прохтева, заборављају често на главну задаћу свог брачног живота, и деца, лишена оног благотворног утицаја, која само једна примерна кућа може да врши, расту са свима себичним тежњама и другим лошим особинама, које сад школа треба да поправља. И заиста, по разним склоностима и навикама наших ученика, ми можемо доста лако да познамо и кућу која нам их шаље. Тако нпр. по готовости њиховој да се увек служе истином, да употребљују у своме говору пристојне изразе, да се понашају уљудно према свима и свакоме, није ни мало тешко погодити, какве појмове о моралу имају њихови укућани. Исто тако, по спољашности њиховог одећа, по чистоћи њиховог тела, по марљивости и уредности које они показују у свом школском раду, може се бар приближно закључити какав ред и чистоћа влада у њиховим домовима. И најзад, по њиховом одушев-

љењу и полету за свим оним што се *српско зове*, може се бар од прилике оценити, са каквим су осећајима према отаџбини задахнути њихови родитељи.

Из ове кратке напомене ви већ видите доста јасно колико једна, у сваком погледу уредна кућа, може наставницима да олакша труд око образовања поверене им омладине. Јер, ако је рад на умном васпитању ученика искључиво наша наставничка дужност, бар у погледу моралног и националног васпитања, родитељска кућа могла би да нам буде од велике помоћи. Ја се не бојим, господо, да ћу се огрешити о истину, ако одма овде изјавим, да се ми са том родитељском помоћи не можемо много похвалити. Исто тако могу отворено да кажем, да би мало јаче интересовање са те стране ишло не само у олакшицу нашег наставничког рада, него би највише припомогло да се постигне, без великих напора, максимални успех у школској настави.

Има још један моменат, који је од пресудног значаја за образовање школске омладине у њено зрелије доба, а то је утицај околине, друштва, и у опште утицај јавности,

Бачки је живот – живот идиличан, живот пун поезије и младићских снова. Школа је увек била један мали свет за себе, где се не зна ни за мржњу, ни за злобу, ни за интриге, ни за преваре, нити у опште за многе друге особине модерног друштва. Али чим ученик напусти школску клупу, ствар већ стоји мало друкче. При првом кораку у јаван живот, наш омладинац осетиће одмах другу моралну средину – други свет. У његовом доскорашњем оптимизму наступиће лагано један мали преокрет, и оно што му је некад изгледало неверица, немогућност, појавиће му се сад као стварност. Он ће чешће пута моћи да види како заблуда потискује истину, како неморал ликује над моралом, како лични интерес тријумфује над интересом целине и т.д. и т.д. и како према свима таквим појавама наш свет остаје више мање равнодушан. Пред таквом перспективом наш омладинац имаће одмах да се определи: или да иде и даље путем врлине, т. ј. овим путем којим га је школа до сад упућивала, или да се прилагоди навикама овог за њега новог друштва. У већини случајева његово опредељење зависиће од јачине утацаја тих трију васпитних чињеница, под којима се формирао његов карактер. А те су

чињенице, као што сам напоменуо, кућа, школа и друштво.

Господо,

Поред нашег старања о васпитању чисто школске омладине, на свима нама лежи једновремено и дужност, да се бринемо о просвећивању народне масе, како би се бар будући нараштаји сачували од ове моралне и физичке дегенерације у којој се налази данашње друштво. Могу вам овом приликом напоменути да се у овом правцу чине већ неки кораци; на име ради се на стварању извесних културних и националних удружења која би покушала да приватном иницијативом помогну и убрзају постигнуће оних циљева, на којима школе по дужности својој непрестано раде. Јер, не треба губити из вида да отпорна моћ једног малог народа као што је наш, не лежи толико у његовој тренутној физичкој сили, колико у просвећености и благостању у коме се налази његова маса. Стога ја мислим, да бисмо ми засада највише учинили за будућност нашег народа, ако бисмо се постарали да га што пре уздигнемо на овај ступањ културног развитка на коме се одавно налазе други просвећени народи западне Европе. Као што видите, питање о народном просвећивању појављује нам се данас као питање народног опстанка.

Први корак, који би у овом правцу требало предузимати, био би рад на моралном препорођају данашњег друштва. Јер, гледајући на ову непојмљиву равнодушност и немар, на ову ретку апатију са којом наш свет предусреће многе и многе ружне појаве, ја бих рекао да ми данас преживљујемо једну тешку моралну кризу, и ако овако стање и даље потраје, могу нас спољни догађаји врло лако изненадити и довести у питање све наше досадање тековине.

Узалуд ми данас гомиламо законе и пооштравамо њихове кривичне одредбе, борба индивидуе против државе трајаће све дотле док се друштво не буде уздигло на толики бар ступањ просвећености, да могадне схватити идеју солидарности као једну општу потребу. Ако се покадкад и покуша да се приватном иницијативом постигне какав циљ од општег интереса, такви покушаји завршују се обично неуспехом, из простог разлога: што се пословима те врсте не приступа са потребном збиљом, него се на њима ради више из параде, из спорта или моде ради. Па и онај друштвени ред наш, коме је

јавна служба редовно занимање, не стоји увек на висини своје дужности. Довољно је само бацити један, ма и летимичан поглед по државним и другим јавним установама, нарочито тамо, где је одговорност слаба или никаква, па да се одмах види са колико се савести и прегаоштва служи данас земљи и народу.

И ове неколике напомене довољне су, држим, да вас увере колико је морално посрнуо данашњи нараштај и како ће много озбиљног рада требати, па да се какве поправке у овом правцу могадну учинити.

Господо,

С моралним опадањем иде упоредо и физичко опадање као његова природна последица. Узрок овој другој појави не лежи толико у неким одвећ лошим економским приликама, колико у изопаченом и неуредном животу нашем. Данашња младеж рујинише своје здравље пре него што и стигне у зрелије доба. У место да слободне часове употребљује на телесно јачање и душевни одмор, она чами читаве сате по затвореним просторима, банчећи и проводећи време у пороку и разврату, трујући се у исто време и телесно и умно. Пијанство и коцка, то су најомиљенији и готово једини спортови нашег друштва. Њима се одаје у равној мери и старо и младо, и сиромах и богат, и прост и школован. Пијанство, удружено са коцком, упропастило је и разорило толике домове, помутило и обесвестило толике умове и, понижавајући човека до скота, највише допринело да се број злочиних дела попне до ових невероватних висина. У оваквим приликама цело друштво дегенерише, број моралних и физичких инвалида расте а брак као основ породичног живота постаје редак или бесциљан.

Гледајући на брак као на једну од великих дужности које човек има према земљи, ја бих желео да се на овом питању мало задржим и да о њему изнесем своје гледиште макар то било и сасвим површно. Узрок опадању бракова не лежи само у моралној и физичкој декаденцији друштвеној, коју мало час напоменух. Неки, мало на страни погледи, које један део нашег женског света има о циљу брачног живота, доприносе такође овом доста приметном опадању бракова код нас. Ја сам мало час напоменуо, да је жудња за што безбрижнијим животом потисла у нама сваки виши осећај дужности, те се и на брак по-

чело гледати, не као на погодбу за оснивање породице, него као на неку врсту разрешнице од рада, као на промену живота на боље. И, у колико једна брачна прилика пружа већег изгледа на уживање и безбрижност, у толико се она сматра за повољнију. Идеално удомљење сматрало би се данас оно, где су нерад и доколица потпуно зајемчени. Отуда и појава бракова без деце или са ограниченим бројем деце – појава срећом још ретка код вас. Али не треба да ме ко рђаво разуме и помисли да ја, са оваквим својим погледима на брак, жалим за оним временима кад је човечији живот био оличен у вечитој борби са дивљом природом. То не. Ја се само бојим, да ове велике културне тековине, које су данас ослободиле и човека и жену од многих умних и физичких напора, не изазову код млађег нараштаја неку врсту моралне и интелектуалне депресије¹⁾ с обзиром на ову изреку: да је беспосличјење мати свих порока. То и ништа више.

Са питањем о браку стоји у непосредној вези и то тако звано женско питање, које се код нас, благодарећи нашим релативно повољним економским приликама, не појављује још у онако акутном облику, као што је то случај у другим земљама са великим насељем. По себи се разуме да ја ово питање нећу додиравати са социјално правне стране. Мене оно интересује сада кад га посматрам само са нацијоналног гледишта. А са овог гледишта посматрано, женско питање своди се на питање о улози жене у породици, као матере и васпитачице. Са овим се једновремено и питање о школовању женскиња има сматрати као једна општа потреба. Једино што бих овде имао напоменути, то је да при састављању наставних програма за женске школе треба увек имати на уму ово: *да је материнство главна задаћа женског позива, и да све дотле, док се питање о јединству наше нације буде истицало изнад свих других питања, док се оно буде налазило као још неостварена тачка нашег државног програма, све дотле, велим, прва дужност женина остаће непрестано, да све своје бриге посвети првенствено гајењу и васпитању своје деце и вођењу надзора над својом кућом.* Исто тако држим да, кад год жена буде напуштала ове своје високе дужности, кад год она у јавном животу буде налазила више задовољства него у домаћем, такви њени поступци *неће никад остајати без штетних последица*

по целу њену породицу. Ја све ово истичем највише зато што налазим да само једна примерна кућа, једна високо морална породица у стању је да да синове и кћери, на које ова земља може да рачуна.

Помену сам, дакле, на шта би вам ваљало пазити при састављању наставних програма за женске школе. С тога ја и мислим да ће сваки женски васпитни завод промашити свој циљ, ако својим наставним програмом не обухвати бар онолико знања из домаћег газдинства и материнства, колико је то за једну домаћицу неопходно потребно. Од овог не изузимам чак ни оне женске школе које спремају своје питомице за самосталан живот. Да је досадашње васпитање наше женске младежи било у овом погледу непотпуно, да не кажем погрешно, о томе, држим, не може бити спора, а какве су бивале последице од таког непотпуног васпитања, о томе ћу вам сад нешто мало навестити. Зна се нпр. да наше чиновништво тражи већином своје брачне партије у имућнијим редовима вишег грађанства, или, како се то обично каже, жени се из бољих кућа. Не може се сад претпоставити, да те тако зване боље куће занемарују потпуно васпитање својих кћери, ако ни зашто друго ово ради свог сопственог гласа и угледа. Ако сад погледамо мало боље на породичан живот, а особито на домаће газдинство нашег чиновништва (нарочито његових виших класа), ми ћемо ту одмах моћи оценити и вредност овог васпитања које наше жењскиње данас добија. Са малим изузетком, домаће газдинство вишег чиновништва тако је неповољно, да већ почиње утицати штетно и по саме интересе јавне службе. Стога су се наши владајући кругови баш ових дана нашли побуђени да спреме нарочите законске одредбе²⁾, нажалост мало ласкаве по углед чиновнички, којима би се учинио последњи покушај да се тим невољама једном крај учини. Ја бих, истина, неправду учинио према нашим женама, кад бих за овако стање ове ствари њих једине одговорним чинио. Али ипак нећу погрешити ако кажем да би ово зло било далеко мање кад би се на познавање домаћих послова, по женским школама, колико толико пажње обрађало.

Господо,

Ја сам у почетку мога говора напоменуо да се питање о просвећивању народа има данас сматрати као питање народ-

ног опстанка. Додао сам још да извођење ове велике културне задаће спада у нашу заједничку дужност, а нарочито у дужност оних који су према свом социјалном положају највише позвани да у оваквим пословима воде прву реч. Ви и сами увађате да су вам школе за овакве крупне послове саме собом недовољне, ако им какве друге чињенице не притеку у помоћ. Те друге чињенице могу бити, или опет какве просветне установе, или каква филантропска удружења или најзад какве веће организације, које би имале карактер инструктивни макар у најмањој мери. Како су и наше партијске организације, према својим програмима, примиле на се дужност да обавештавају и уче народ о многим корисним стварима, ја мислим да би и оне за горњи циљ могле бити од неоцењиве користи. Њихов огромни утицај над простом масом био би најбоље јемство да би се овај велики рад на просвећивању народном завршио са успехом. Требало би само да се њихова међусобна борба, која се данас изметнула у борбу интереса, врати у свој првотни облик: у борбу идеја. А да се ово постигне, треба почети са поштовањем туђих мишљења и убеђења, треба показивати мало више трпељивости а много више уљудности приликом расправљања јавних питања, треба сузбијати утицај хрђавих људи и т. д. и т. д. Тиме би се нарави мало по мало упитомиле, људи би с поверењем прилазили једни другима, настало би доба културних утакмица и велико дело народног просвећивања примицало би се лагано своме крају.

Господо,

Септембарски догађај од претпрошле године задао је тежак удар српској народној мисли. Наше племе осетило је од тог тренутка, ваљда први пут, велику опасност по свој опстанак. Не смемо сад клонути духом, нити се подавити узајамним рекриминацијама. Велики удари дају увек и велике лекције. *Треба нам сад журно радити на просвећивању и цивилизовању народне масе и успети пошто пото, да земља под здруженом акцијом свих својих синова, крене гигантским кораком у напред.* Тиме ћемо најбоље демантовати сва она злонамерна тврђења наших непријатеља, да смо ми елементи нереда и народ ниске културе – а тиме бисмо понајлакше обезбедили срећнију будућност своме племену.

¹ Простије речено: Како усавршавање и умножавање разних машина ослобађа све већма људе од личног рада, то је и опасност све већа да ће они сад лакше падати у порок и у незнање него што би падали када би „озноју лица свог јели свој хлеб“.

² Да се чиновнику не може ставити забрана на плату за приватна потраживања. § 128.

(Објављено у: Гимназија у Чачку, *Извештај о раду и ученичком напретку у школској 1909/1910. год.*, Чачак, 1910, 3-10)

КАРАКТЕР СРПСКОГ НАРОДА У ЊЕГОВОЈ ЕПСКОЈ ПОЕЗИЈИ.

Поштовани гости!

Драги ученици!

На данашњи дан великог српског просветитеља, реформатора цркве и великог државника, ја сам изабрао тему под горњим насловом, да помоћу епских песама завиримо у душу нашег народа и помоћу којих ћемо видети да му душа није сурова но на против блага, нежна, са пуно смисла за уметност, укуса за лепо и пријемчива за културно обрађивање.

Као што један модеран песник даје преко својих стихова израз својих душевних особина, тако и у народним песмама народ излива своја осећања лепа или ружна, своје симпатије и антипатије према неком добу или према некој личности. У његовим песмама јасно се оцртава његов бурни темпераменат оличен нарочито у његовом националном јунаку Краљевићу Марку, његова љубав према својим владоцима и осуда рђавог режима. У његовим се песмама јасно оцртава његов народни понос, народна свест, љубав према слободи, висок морал, јако осећање правичности и поштења.

Српски народ у невољи радо се сећа своје некадање сјајне прошлости, коју опева и кити лепше но што је у ствари изгледала. После српске пропасти на Марици а затим на Косову, која је дошла као логичка последица маричке битке, силно је дирнуто осећање народно. Сурова турска управа, заснована на грубој војничкој дисциплини, вређала је народни понос а народ, слаб да се одупре тој силној најезди, погнуо је главу, али није заборавио своје име и своју некадању славу. Сву своју тугу поверио је гуслама, које су му сада биле једини разговор. Оне су му дизале поломљену снагу и крепиле дух и наду на боља времена.

Немањића доба било је најсјајније и најспокојније, колико се могло од спокојства очекивати у оно време, када човек и дан и ноћ држи лук и стрелу у руци. Ну народ задовољан, не

осећајући туђу руку, није о овом добу оставио спомена, колико о добу после распадања велике Душанове царевине. И ако је маричка битка од много већег значаја ипак је битка косовска оставила јачих трагова у души народној; по његовом схватању она је била потпуно фатална за његову независност.

У циклусу песама о добу Немањића најаче су истакнути: Немања, Св. Сава, цар Душан и цар Урош.

Немања је истакнут више као побожан човек но као владалац и завојевач. Не помиње се нигде ни као жупан но као цар Немања:

Боже мили, чуда великога.
Куд се ђеде цар Немање благо?

или се помиње као цар Симеун не истичући нигде његова освајања ни тежњу за централизацијом власти, но као побожна човека који зида манастире и чини побожна дела:

Да видите лавру Студеницу
Недалеко од Новог Пазара;
Да видите Ђурђеве Ступове
Код Дежеве старијех дворова,
Задужбине цара Симеона,
Бјел Вилиндар усред горе Свете
Задужбину Саве светитеља
И његова оца Симеуна.

Св. Сава је чисто свештено лице. Ма да је он вршио крупне државне послове, код народа је јаче истакнуто верско и побожно осећање од државног. У Св. Сави не види државника, но црквену личност, која је за њега света. Он је чудотворац који може да учини да падне ватра из небеса и потече вода из камена.

Доба Душаново истакнуто је као доба велике народне снаге. Душан се у песмама назива цар Душан, цар Стјепан, цар Стефан и Стеван а моћна му је влада оличена у његовој личности:

Тад говори силан цар Стјепане.

или:

Вино пије силан цар Стјепане.

а да би истакао љубав према њему, народ га назива „Српски цар Степан“.

Подиже се српски цар Степане
Из Призрена места убавога.

Цар Урош је нејак, оцртан у песмама више као дете без снаге, но као владар који је играчка у рукама властеле. Но народне су симпатије на његовој страни. У речима „нејаки Урош“ огледа се тужан епилог једне сјајне династије.

Аманет ти мој нејак Урошу,
У колјевци од четрест година!

Самовољу великаша, после Душанове смрти, народ је осудио са највећом горчином. То узурпирање власти оличено је у краљу Вукашину; он је отмичар, а његова је влада тешка и несносна:

Он царова шеснајест година;
Колико је зулум поставио
Што ношаше раја сиротиња,
Што ношаше од свиле хаљине,
Тад обуче сукнене хаљине.

Властела обогаћена силним новцем имала је могућности да пркоси врховној власти и да Уроша сматра као себи равног. Народ је осећао да се велико Душаново царство распада и раздор међу великашима и Урошем казао је у песми „Урош и Мрњачевићи“:

Цареви се отимљу о царство,
Међу се се хоће да поморе,
Злаћенима да пободу ножи

А не знаду на коме је царство.
Краљ Вукашин вели: „На мени је“;
Деспот Угљеш: „Није, нег на мени“;
Војвод’ Гојко: „Није, нег на мени“;
Тути нејак царевих Урошу,
Тути дјете, ништа не бесједи
Јер не смије од три братијенца,
Братијенца, три Мрњачевића.

У Мрњачевићима је оличена сва моћ властеле, који су од свих били и најзнатнији, али народ не зна за друге но за Вукашина, који је исто тако несимпатична личност као и Вук Бранковић, а његова рђава политика направила га је Урошевим убицом као и Вука издајником; другим речима он је виновник слабљењу централне власти.

Преко Краљевића Марка народ га без мало проклиње:

А мој бабо Вукашине краљу,
Мало ти је краљевства твојега.
Мало ти је остало ти пусто,
Већ с’ о туђе отимујеш царство.

Своје особине и свој бурни темперамент народ је најбоље истакао у своме идеалном јунаку Краљевићу Марку.

Краљевић Марко је једно божанство као код Грка Херкул, које има колосалну снагу, коме су на руци виле, као Херкулу богиње. Његов Шарац је такође удешен снагом за свог господара, да може одржати велику тежину, јер поред Марка он редовно носи тешку топузину и тулумину с вином.

Позорница Маркових дела је цело Балканско полуострво па чак и изван његових граница. Од кршнога приморја па до Цариграда и од Варадина до Солуна крстари Марко на своме Шарцу и дели мегдане. У њему су оличени: српска снага, српски инат и ћеф, поштење, правда, доброта душе, тврдоглавост и пркост свакој сили. У њему је оличен српски понос на некадање господство и жилавост да се отима, док је у њему даха, од сваког притиска. У Краљевићу Марку је оличен витешки дух по угледу на западничке витезове луталице, који траже мегдана а тиме чине себи задовољство; његово се име

помиње чак и у Арабији, јер као клетвеник помаже и султану.

Шатор пење Краљевићу Марко,
У Арапској покрајини љутој.

Марко Краљевић је особењак. Њега најбоље карактерише отац му Вукашин:

Јер ја имам сина самовољна,
Сина мога Краљевића Марка,
Куд год иде никога не пита,
Ђе год сједне свуда пије вино,
А све ради кавгу да огради.

У Марку је оличен нагао српски темпераменат. Марко је инација, не слуша никог и ради оно што му се допада. Његов је занат да махне сабљом и заљуља топузином; а када га мајка опомиње да се мане четовања, јер јој је дојадило прати кржаве кошуље, он хвата за рало, али је у том послу врло невешт.

Ал' не оре брда и долине,
Већ он оре цареве друмове.

Инат се најбоље огледа у песли „Марко пије уз рамазан вино“, где не поштује ни султанове заповести: да се уз рамазан не пије вино, не игра колом уз кадуне и т. д.

Марко игра колом уз кадуне,
Марко паше сабљу оковану,
Марко носи зелену доламу,
Марко пије уз рамазан вино.
Још нагони хоце и хаџије,
Да и они пију с њиме вино.

Када за овај поступак буде прекорен од султана, и то прекорен благо и очински, он налази разлоге за одбрану, који су за султана преко мере дрски:

Ако пијем вера ми доноси,

Ак' нагоним хоће и хаџије,
Не може ми образ поднијети,
Да ја пијем они да гледају,
Нек не иду мени у механу,
Ако носим зелену доламу,
Млад сам јунак и доликује ми.

Овде се Марку гледа кроз прсте, јер народ не да да се он понизи и буде слабији; они хоће да његов јунак буде на оној висини на коју га је он поставио.

Краљевић Марко је страшно пргав, довољно је да падне каква незгодна реч, па на мах да плане, потегне сабљу оковану или тешку топузину, од које се, као и од свог Шарца никад не одваја. Певач га је оцртао какав изгледа кад се наљути:

Самур калпак на чело намаче,
Те састави самур и обрве,
На Богдана попреко погледа.
Стаде Богдан украј винограда,
Кад сагледа црне очи Марку,
И какав је на очима Марко,
Под Богданом ноге обамреше.

Он одсеца руку Новаку ковачу само за то што је овај казао да има неко бољи од њега, за кога кује и боље сабље. То је било довољно да га Марко страшно казни:

Ману сабљом Краљевићу Марко,
Одсече му руку до рамена,
Ето сада, Новаче ковачу,
Да не кујеш ни боље ни горе.

Краљевић Марко је груб и према жени. Код њега нема витештва и кавалерства кад се тиче увреде. Нигде се не помиње да је Марко мек према жени. Док је Милош Обилић прави витез, који даје Косовки девојци коласту аздију, по чему ће га споменути, Марко није нигде освајао својим понашањем, но увек одбијао. У женском друштву Марко је неокретан и груб. У песми „Девојка надмудрила Марка“ Марко је већ

увређен што му је једна сирота девојка доскочила својом духовитошћу и он јој се обраћа врло грубо:

Кучко једна, сирота девојко,
Мор'о те је когод научити!

т. ј. да тако паметно говори. Кад му она поласка да ју је научила његова сабља, Марко се мало одобровољи али ипак остаје груб:

Срећа твоја, лепото девојко,
Што се ниси јабуке машила,
Ил' јабуке ил' прстена златна,
Вера моја тако ми помогла,
Обе бих ти одсекао руке,
Нити би се наносила главе,
Ни на глави зеленога венца.

Марко може да буде још и грубљи. Ни мало се он не устручава да једну слабу женску страну ошамари својом тешком руком која баца топузину од шесет ока у облаке, и онда се могу замислити последице ударца. У песми „Марко Краљевић и Вилип Маџарин“ Марко се обраћа са подсмехом Вилиповој љуби:

Божја помоћ, моја снахо мила,
Је л' код двора Вилип побратиме.

Марко је вероватно на њу учинио рђав утисак својом спољашношћу, кад га она назива голом дервишином; али се Марко за увреду не предомишља:

Удари је руком по образу,
На руци му бурма позлаћена,
Начини јој рану на образу,
И три здрава помери јој зуба.

Краљевић Марко и ако је груб, ипак је по мало и естетик, јер воли лепо. Његова душа није нимало уметничка, али он

ипак тражи да је жена лепа. У песми „Марко Краљевић и кћи краља арапскога“ Марко налази да му је Арапка страшно одвратна не само за то што је црна, но што није то његово – српско. За њега је лепо само оно што је српско, стране не трпи. Овде се он каје и исповеда мајци што је погубио Арапку и погазио витешку реч да се њоме ожени из захвалности што га је избавила тамнице, али она буди код њега одвратност да ју је морао жртвовати ради естетике:

А ја сједох мати отпочиват,
А уза ме Арапка ђевојка,
Загрли ме црнијем рукама.
Кад погледах моја стара мајко,
Она црна а бијели зуби,
То се мени мучно учинило,
Те потегох сабљу оковану,
Ударих је по свилену пасу.

Најистакнутија Маркова особина је да страшно пије вино. Где год седне, где год стане за њега мора бити вина. Нигде се не помиње да је Марко кадгод пио воду. Вино носи готово увек уза се у тулумини, која виси Шарцу о ункашу. Тако исто и Шарац има сличну особину, често пута и он пије из чабра вино:

Крвав Марко дође до очију,
Крвав Шарац дође до ушију.

Најбоље Марка карактеришу два народна стиха, у којима се огледа његова страст за вином и моћ да велику количину попије:

Не пије га чим се вино пије
Већ леђеном од дванајест ока.

Марко по неки пут од дуга времена тражи сам свађе и лута не би ли нашао кога да приметне кавгу и да се потуче. То је својствена српска особина, која је у њему оличена:

Побратиме, беже Костадине!
Сад ја идем преко Цариграда,
Тева м' која сукобити беда,
Те ме тева на мејдан зазвати.

Поред ових грубих особина у Марку су оличене и све лепе словенске особине. Маркова је душа мека и сажалјива у пуно прилика. Са својом дивовском снагом он трчи преко целог Балкана и сваком пружа помоћ: укида свадбарину и омогућава удадбу и женидбу које је Арапин условио скупом порезом; спасава девојку од дванајест Арапа; убија Мусу Ке-сецију и ослобађа султана једне беде. Чак га и тице у гори знају и захвалне су за његова добротинства. Соко му се оду-жује тиме што му болном прави лада, јер га је Марко спасао од смрти:

Ти си мене уфатио Марко,
Метнуо ме на јелу зелену,
Да ме турски коњи не сатиру,
И јуначка мяса, наранио,
И црвене крви напојио,
Ти си мене добро учинио.

Марко неописано поштује своје родитеље. Ма да је он јачи, јер снага која ломи читаве војске, може да надвлада и Ву-кашина, али се Марко пред оцем осећа морално слаб:

Бјежи Марко испред родитеља,
Јер се њему, брате, не пристоји,
Са својим се бити родитељем.

Марко је сиротињска мајка. Он саосећа беду и невољу и трчи свуда да помогне не жалећи благо. Пребацујући бегу Костадину да није довољно демократа, јер презире сиротињу, вели:

А мени је жао, беже, било,
Жао било двеју сиротица,
Па ја узех до две сиротице,

Одведе и доле на чаршију,
Нарани и леба бијелога,
И напоји вина црвенога.

Код Марка је јако развијено осећање правичности, он више воли да изгуби главу, но да огреши душу:

Кол'ко Марко тежио на правду,
Тол'ко моли Јевросима мајка.

Њега је народ изабрао да каже праву истину ко је законити наследник Душанов и Марко потпуно оправдава то поверење:

Видите ли, Бог вас не видео,
Књига каже на Урошу царство,
Од оца је остануло сину.

Марко је народни љубимац и народ неће да дозволи да он погине и ако је по историјским фактима Марко у боју погинуо. Један такав јунак који је прошао кроз силне опасности, прошао толике земље и градове, поделио толико мегдана и починио добротина не сме и не може да погине.

Марко треба да умре природном смрћу пошто је на земљи проживео три стотине година, јер Марко је нешто више од обичног човека, па треба дуже и да живи. По народном веровању, понеком се човеку, а нарочито знаменитом, смрт треба да предскаже неким знацима. Марку је то предсказао његов Шарац, који је једног дана почео да посрће и да рони сузе, што до сада није чинио. Народ се тешко раздваја са својим љубимцем и приписује му особине које остали смртни немају:

Побратиме, Краљевићу Марко,
Тебе нитко Шарца отет неће,
Нит' ти можеш умријети Марко.
Од јунака ни од оштре сабље,
Од топуза ни од бојна копља.
Ти с' не бојиш на земљи јунака;
Већ ћеш, болан, умријети, Марко,

Ја од Бога од старог крвника.

У циклусу косовских песама, српски је народ дао најачег израза болу за своју трагичну судбину. Ту су достојно опевани и ожаљени кнез и сви јунаци. Сваком од њих приписано је по једно сјајно херојско дело које га је обесмртило: Милош убија Мурата, Југ славно гине раме уз раме са својом децом, Страхинић бан једним махом сабље одсеца двадесет глава, а Срђа Злопоглеђа по двојицу на копље набија.

Народ је био потпуно свесан да је косовска битка решавајућа: бити или не бити, и прегео је свом снагом да своме кнезу да све што има. У њу је унео сву своју последњу снагу са пуно љубави и пожртвовања. Позивајући очајничким гласом све што је мушко, он кроз уста кнеза Лазара прети страшном клетвом:

Ко је Србин и Српскога рода,
И од Српске крви и колена,
А не дошо на бој на Косово,
Не имао од срца порода!
Ни мушкога ни девојачкога;
Од руке му ништа не родило!
Рујно вино ни шеница бела;
Рђом кап'о док му је колена!

Света је дужност била доћи на Косово. Југовића мајка, код које су очи соколове и крила лабудова, мисли и брине за својом децом, труди се да свој себични матерински бол за својом децом угуши ради једног општег интереса. Бошко Југовић охоло одбија понуду да остане и презире сестрину љубав ради боја и славе:

Иди, сестро, на бијелу кулу;
А ја ти се не бих повратио,
Ни из руке крсташ барјак дао
Да ми царе поклони Крушевац.

Слуга Голубан, и ако је ослобођен од те дужности, неће да остане и да чува госпођу Милицу, но се кријући извлачи

из двора и иде на Косово, јер не може срцу да одоли.

У Мусићу Стефану, песни пуној туге, јасно је изнесено како се схвата дужност према отаџбини и кнезу. Мусић је се-стрић кнежев и најближи Косову. Он се са Лаба међу последњима креће „на рочиште честитому кнезу“. Пред собом само види дужност, од које га не може да одврати ни љубав женина. Његов страх да не задоцни потпуно је оправдан, јер је страшна кнежева клетва. Његов полазак рано изјутра, кад је јасан месец на заоду и даница на истоку звезда, тужан је и личи на неки погреб.

Он је племић и господичић, бела лица и господска изгледа:

Уста Стева на ноге јуначке,
И умива своје лице бело,
И облачи господско одело.

Борба је била страшна и крвава. Заложило се све, сва снага и сва душа. Кнез је упадао сам у турске редове, јунаци су се надмегали ко ће сјајније да погине. За кнеза су поломљена многа копља и српска и турска:

Ђе погибе славни кнез Лазаре,
Ту су многа копља изломљена,
Изломљена и српска и турска,
Али више српска, него турска,
Бранећ госпо свога господара,
Господара, славног кнез Лазара.

У причању слуге Милутина види се колико су косовска борба и турска победа утукле сваку наду на бољи живот и колика је туга за прошлим временима. Нема више наде, све је пропало:

Од Турака нешто и остало,
А од Срба и што је остало,
Све рањено и искрвављено.

Требало је бацити на некога кривицу за овај пораз и народ

је изабрао Вука Бранковића. Кнез Лазар је требао да остане чист и неокаљан, јер народна љубав није могла дозволити да се окриви честити кнез. Вук је био издајник и злочинац, тако размишља народ, он је бацио цео народ у беду; да није он издао, Срби би победили.

Но можда Вук није то заслужио, јер се он борио исто тако као и остали и баш је његово десно крило којим је заповедао, разбило турско лево крило и нагнало га на повлачење; и зар би син кнеза Лазара, деспот Стеван, усинио Вуковог сина Ђурђа и одредио га за наследника, да је овога отац издао његовог оца на Косову?! Сва ова Вукова кривица створена је после Косова, због његовог непријатељског држања према кнегињи Милицы. Народно мишљење остало је јаче, оно се и данас одржава и ништа га не може поколебати:

А што питаш за проклетог Вука,
Проклет био и ко га родио!
Проклето му племе и колено!
Он издаде цара на Косову,
И одведе дванајест хиљада,
Госпо моја, љутог оклопника.

Кнез Лазар је вољен искреном народном љубављу. За њега нигде нема грубе речи, но пуно топлине. Он се привољева царству небесноме да се не би замерио своме народу за пораз и да би постао бесмртан, светац. То је сед старац, пун доброте према коме се поштовање само отима:

Цар Лазаре српска круно златна!
или
Ал' ето ти славнога Лазара,
или
Царе Лазо честито колено!

Кнегињу Милицу народ је такође јако волео, из љубави ју је звао и царицом. Она је племенита госпођа, нешто идеално, сувише отмено и лепо; њој се народ преко кнеза Лазара обраћа са пуно топлине:

Госпо моја царице Милице!

или кад благо наређује слуги Голубану:

Узми госпу за бијеле руке,
пак је носи на танану кулу.

Јако је оцртано страхопоштовање према Богу и осталим божјим угодницима. У митолошким песмама народна машта изнела је страхоте пакла и тешке казне за грешнике. Овај страх од гнева господњег чини да се морал и друге врлине одржавају на својој висини. Друштво и јавно мишљење од великог су утицаја; њихова критика жигоше злочинца и прогони га из заједнице. Како народ страшно осуђује покварено друштво и гнуша се гадних престапа:

Не поштује млађи старијега,
Не слушају ђеца родитеља;
Родитељи пород погазили,
Црн им образ био на дивану
Пред самијем Богом истинијем!
Кум свог кума на судове ћера,
И поведе лажљиве свједоке
И без вере и без чисте душе,
И оглоби кума вјенчаного
Вјенчаного или крштенога;
А брат брата на мејдан позива,
Ђевер снаси о срамоти ради,
А брат сестру сестром не дозива.

Кум се нарочито јако поштује. То је најаче и најсветије сродство, које се и до данас одржало. Куму се даје прво место, он је неприкосновено лице.

У песми „Кумовање Грчића Манојла“, Бог страшно кажњава кума за злочин који је учинио према своме куму. Вероватно да је то пренето из неке старије митологије, али јако карактерише висок народни морал. Манојло је осуђен на тешку казну, да сам своје дете, у виду јагњета, закоље и поједе:

А Манојле траг ти погинуо,
Ти не био продавати кума!

У „Находу Симеуну“ има нечег сличног са Софокловим „Едипом“ јер и један и други из незнања узима мајку за жену; Едип из очајања ископа очи, а Наход ће се опростити греха само једном драконски свирепом казном:

Овако ти могу дуовати:
Да сазидаш кулу од камена,
Да те бацим у камену кулу,
Пак да кључе у море забацим;
Када кључи из мора изађу,
Онда ћеш се греха опростити.

Кад Душан хоће да узме сестру, и ако је он цар и апсолутан господар, народна се осећања буне, скрнави се религија, друштвено уређење и осећаји:

Добро јутро сирота Роксандо!
А да Бог да и Богородица,
Ак' узела мила брата свога,
Божја од вас не остало трага,
До ван змије и камена станца.

Народ јако поштује своје обичаје. Крсно име он никада неће заборавити, па чак ни у највећој невољи.

Крсно име слави се свуда са подједнаким пијететом како у сиромашној колеби, тако у властелинској палати и на царском двору. Војвода Тодор цвили у тамници Петра Мркоњића јер:

Сутра му је крсно име свето,
Крсно име свети Ђеорђије,
А нема га чиме прославити.

Цар Душан стоји за столом и служи сам госте, јер тако захтева обичај:

Како царски ваља и требује,
Послужити крсно име своје.

или:

Бога моли Краљевићу Марко,
Од године опет до године
Да прослави крсно име красно,
Крсно име светог летног Ђорђа.

Писменост у средњем веку била је искључиво по манастирима, властела, која се забављала ратом ловом, витешким играма и др., није на то обраћала велику пажњу. Од Краља Милутина живи се на двору сјајно и раскошно по угледу на Византију. Прост народ био је још даље од писмености, привезан за баштину властелинску. Сва је ученост била у рукама свештеника по манастирима. На дворовима су живели виши свештеници, који су чинили свештено племство, а као писменим људима повераване су им и дипломатске мисије. Колико је прост народ ценио писменост, нека покаже ово неколико стихова из Находа Симеуна:

Чудно Симо књигу изучио,
Не боји се ђака ни једнога,
Ни својега старца игумана.

Свештенство се поштовало како у простом народу тако и на владалачком двору, њему се чини увек прво место. Кад слави цар Стеван (Душан) он је:

Сву господу на свеца позвао,
Сазвао је триста свештеника,
И дванајест великих владика,
И четири стара проигумна.

или:

У Марка су многе узванице,
Двјеста попа, триста калуђера,

И дванајест српскијех владика.

Или кад Марко слави, он, поставља три софре и то:

Прва софра дванајест владика.

Пошто није било штампарије, но се књиге преписивале а преписивали су их нарочити ђаци – писари по манастирима, природно је да су свештеници највише знали. Са свога знања по неко је био чувен по целој земљи. Такав један пример налазимо у песми „Урош и Мрњачевићи“, где се тражи протопоп Недељко у Призрену, он зна на коме је царсто остало после Душана, јер су у њега књиге „староставне“.

Нека дође на Косово равно,
Да он каже на коме је царство.
У њега су књиге староставне.

И ако је по темпераменту српска душа доста груба, јер народ воли да види добар ударац сабљом и топузином, вешто бачено копље и добра коња, опет има укуса за лепо.

Женска лепота треба да је код њега природна и неизвештачена. Његова девојка је лепа и здрава, као од брега одваљена, па ипак нежна.

Чудо људи за девојку кажу:
Коса јој је кита ибришима,
Очи су јој два драга камена,
Обрвице с мора пијавице,
Сред образа румене ружице,
Зуби су јој два низа бисера,
Уста су јој кутија шећера;
Кад говори ка' да голуб гуче,
Кад се смије ка' да бисер сије,
Кад погледа, као соко сиви,
Кад се шеће, као пауница;
Побратиме, сва ти је гиздава,
Далеко јој, веле, друге није.

Мушка лепота треба да представи човека снажна, лепа, витка стаса, бела лица и мрких наусница; да је витез, да има сигурну руку и око и да у опште импонује својом спољашношћу:

Каква ј' красна Кајица војвода!
У каком ли господском оделу:
На плећи му зелена долама
Од кадиве, извезена златом,
На долами токе сува злата,
А покрај њи тридесет путаца,
Свако му је од по литре злата,
А под грлом литра и по злата,
Које му се на бурму одвија,
Те војвода њиме пије вино.
На војводи чизме и чакшире.
Чизме су му сребром потковане,
А чакшире од плаве кадиве;
По долами коласта аздија,
Сва од сребра и од чиста злата;
На војводи калпак свиле беле,
За калпаком од сребра челенка,
Свака ваља два дуката златна;
У челенки два камена драга,
Војводи се види путовати,
Кроз крајину водити војводе,
У поноћи, кано и у подне;
Око врата колајна од злата,
За појасом две убојне стреле.
Висок јунак танак у појасу,
Бела лица, црни наусница,
Црн му перчин појас премашао;
Преко крила гола сабља бритка,
Преко голе сабље пије вино;
Покрај чизме буздован позлаћен.

Као и код западних народа и код Срба су биле у средњем веку омиљене витешке игре. Време, у коме се живело, упућивало је људе на одбрану, зато се јако ценило: вешто бацити копље и

стрелу, дочекати сабљу на буздован и њиме добро ударати:

Турчин ману, а дочека бане,
На сабљу му сабљу дочекао,
По поли му сабљу пресјекао.

У песми „Женидба Душанова“ његов сестрић Милош Војиновић је врло вешт за све спортове. Он даје утисак човека, који је поуздан у своју вештину да погуби краљевог заточника, устрели кроз прстен јабуку и прескочи три коња витеза и на њима три пламена мача. Његова поузданост се најбоље карактерише у његовој понуди и тону којим говори:

Је л' слободно, царе господине,
Да ја идем на мејдан у поље?

Он тај посао врши сасвим лако, ни рука да му задрхти; баца у усхићење цара Душана а у забринутост лажљиве Латине:

Пак поћера по пољу Латинче,
Доћера га до Леђанских врата,
Ал' Леђанска врата затворена;
Пусти копље Милош Војиновић
Те прикова бијело Латинче,
Прикова га за Леђанска врата.

Поред мегдана вежбало се и у невинијим витешким играма као бацању камена и у трчању. Ови су се спортови вероватно стално упражњавали, те је такав човек морао импновати својом снагом. Милош Војиновић са пуно лакоће прескаче три коња витеза и на њима вертикално усађене у седла мачеве, па се враћа да то још једном потврди:

А он прође с оне друге стране,
Заигра се преко поља равна,
И прескочи три коња витеза,
И на њима три пламена мача,
Устави се на својем кулашу.

Облачић Раде је брзоног као јелен. Без по муке он пре-
стигне своје противнике:

И Маџари игру започеше,
Прву игру трка пешачкога.
Кад потрча Облачићу Раде
Он натрча три стотин Маџара
И шесдесет деце Каравлаха,
Маџар Јанка од Ердeљ-крајине.

Обичај је био, по угледу на западне средњевековне витезе,
да јунак иде incognito (непознат), да буди радозналост код гле-
далаца, па кад посвршава све послове и доведе радозналост
до врхунца, он се онда јавља. Такав један пример је Скотов
Ајванхо а код нас је Милош Војиновић, који против воље ца-
реве иде у сватове. Браћа га облаче тако да га цар не може по-
знати, па тако исто и коња:

Начини се црни Бугарине,
Ни браћа га познати не могу.

Или кад га браћа саветују како ће играти улогу непознатог:

Кад, Милошу, достигнеш сватове,
Ти се кажи земље Каравлашке,
Служио сам бега Радул-бега,
Не шће мене службу да исплати,
Пак ја пођох у свијет бијели,
Да ја ђегођ боље службе тражим;
Пак сам чуо за свате цареве,
И прист'о сам незван у сватове,
Рад комада љеба бијелога,
И рад чаше црвенога вина.

Напоследку, кад сретно сврши све задатке, он се на велико
запрепашћење царево јавља ко је:

С Богом остај мој мили ујаче,
Мој ујаче, српски цар Стјепане!

Добри коњи били су јако на цени и на далеко чувени. Један добар мегданџија морао је имати и добро изученог и опробаног коња. Такав је Шарац Марков, који је и јак и брз и вешт да избегне ударац. Колико је коњ цењен најбоље сведочи члан 100. Душанова Законика, где се говори да се коњ и коњска опрема после смрти властелинове дају цару, само се властелиново одело задржава. У нашим народним песмама има пуно примера где се помињу добри и на далеко чувени коњи. Такав је коњ Милоша Војиновића – Кулаш, који по три копља у висину скаче, из уста му сипа живи огањ а из ноздрва модар пламен. Сватови се чуде и говоре:

Боже мили, чуда великога!
Добра коња а лоша јунака!
Још таквога ни виђели нисмо,
Један бјеше у зета царева,
И сада је у Војиновића.

Бановић Страхиња има извежбаног коља, који је на далеко чувен, јер га познаје и неки дервиш некадањи банов роб:

Да сам сада на Голеч планини,
Да то видим у царевој војсци,
Познао бих тебе и ђогина
И твојега хрта Карамана,
Кога волеш него добра ђога.

Колико је коњ извежбан за мегдана, опет нека кажу народни стихови:

Бог поможе Страхињићу бану,
Има ђога коња од мегдана,
Како копље на планини звизну,
Соко ђого паде на колена
Изнад њега копље прелетело.

Још се ценило и добро оружје: стрела, копље, штит, мач и сабља. Колико се ценило добро оружје види се из песме „Женидба Душанова“, где се даје зелен мач старога Војина

његовом сину Милошу. У песми о женидби кнеза Лазара помињу се мачи коврдини. Помињу се сабље аламанке коване у Немачкој и димискије коване у Дамаску у Сирији. У војводе Пријезде помиње се сабља новалија која сече камен, дрво и гвожђе. Сабља Вукашинова вреди „три царева града“, њу је одмах Марко познао чим му је дошла до руку:

Оде сабља од руке до руке,
Дођ' у руке Краљевићу Марку,
Сама му се сабља извадила.
Кад је Марко сабљу загледао,
Ал' на сабљи три слова ришћанска:
Једно слово Новака ковача,
Друго слово Вукашина краља,
Треће слово Краљевића Марка.

У опису мегдана Бановић Страхиње и Влах-Алије каже се колико се пазило при ковању једне добре и чувене сабље:

Но да видиш Страхинића бана!
Кажу има сабљу о појасу,
Ковала су сабљу два ковача,
Два ковача и три помогача.
Од неђеље опет до неђеље,
Од челика сабљу претопили,
У острицу сабљу угодили.

Наш народ, и ако је култура почела да потискује витештво, није још изгубио свој витешки дух, само се он јавља у другом облику. Недавно минули ратови, где је било пуно примера пожртвовања, то су посведочили.

14. јануара 1914. год.

Д. Милојевић, суплент гимназије

(Објављено у: Чачанска Гимназија, *Извештај за школску 1913/1914. годину*, Чачак, 1914, 3-26)

О родољубљу

(Св. савски говор г. У. Кубуровића)

Поштована Господо и Госпође,

После дугог трогодишњег робовања, после мучног и тешког искушења кроз које је прошла наша отаџбина, ево нас опет да у пуној слободи прославимо успомену на нашег просветитеља Св. Саву, ево нас где у исто време доживљујемо остварење наших српских тежњи, наших народних идеала, и то у оној опсежности, у оној величини у каквој их ни најсмелији српски родољуб никад до сад замишљао није.

Али ред је, пре свега, да се данас, на овај светли празник, сетимо оних неумрлих великана наших, оних славом увенчаних јунака, на чијим су костима постављени темељи данашње велике Србије, да их се велим сетимо и да им са дна душе узвикнемо: Слава им! (слушаоци: слава им).

Господо,

Данас, кад ступамо у државну заједницу са нашом браћом по крви и језику, Хрватима и Словенцима, наша нова отаџбина утростручена и по становништву и по територији, биће прва држава на балканском полуострву, а величином и угледом својим бацаће далеко у засенак негдашње царство Душаново. У оваквим приликама срца наша испуњена су радошћу, а осећаји нашег српског поноса пробудиће у нама нове симпатије, нову још силнију љубав према нашој заједничкој отаџбини, а речи; отаџбина, патриотизам, које су већ постале крилате речи, лебдеће одсад непрестано на уснама свих добрих Срба, Хрвата и Словенаца. Стога ја мислим, да ће ми најбоља тема бити за данашњи говор, ако вас мало позабавим о томе: па, шта је то патриотизам. На овакву тему навела ме је и та околност што се код нас многе ствари оцењују по првом утиску, по спољашњости, и што се патриотизму даје по кадшто нетачан или неодређен смисао, те је потребно да га мало јасније одредимо.

Патриотизам није у суштини ништа друго, него самоодрицање, самопожртвовање за општу ствар. Ово пожртвовање најбоље се огледа у савесном вршењу своје дужности и

својих обавеза. И у обичном животу, ми волимо искрено само онога за кога смо готови поднети какве жртве. Још нешто. Право родољубље не тражи реклама, ни великих звона, а по томе га је најлакше познати.

Према томе, *ми дајемо најбољег доказа о свом патриотизму када, пре свега, поштујемо законе своје земље и савесно вршимо све своје обавезе и према друштву и према држави; кад чувамо наше лепе српске обичаје и традиције и потпомажемо просветне и друге културне установе; и најзад кад нам је мило и драго све што се српско зове. Што ја стављам поштовање закона у први ред, то је стога што безакоње води у анархију, а анархија упропашћује и земљу и народ. Један велики француски мислилац, говорећи о народном менталитету, изражава поштовање закона овако: „Кад би, вели, какав зао дух хтео да упропасти један народ за неколико дана, требао би само да га одврати од поштовања закона и у земљи би наступила већа несрећа него кад би је каква страна сила прегазила.“*

Ето, Господо, у том смислу, у смислу поштовања закона и савесног вршења своје дужности треба да васпитамо и нашу омладину. Морално васпитање, дакле, мора да иде упоредо са интелектуалним. Тада ћемо тек имати јемства да ће наша отаџбина, после ових бурних времена и страшних истреса, доћи једном до лепших дана и срећније будућности за све и свакога.

Али наше школе, овакве какве су данас, нису у стању да у овом погледу одговоре свима нашим очекивањима. Оне развијају, у првом реду, умне способности ученикове, а на моралну страну васпитања, школа има слабог утицаја. То је, изгледа, остављено породици, друштву, околини. У осталом и понеки психолози тврде да између науке и морала нема никакве узрочне везе, зато није редак случај да се и код највиших интелигенција наилази почешће на веома низак морал, о чему нам историја даје пуно примера.*

Као што видите, школске сведоцбе, ма како да су одличне, саме по себи не казују много, кад је реч о моралном васпитању једног младића. А да је морално васпитање за сваки народ први услов његовог напредовања, о томе ваљда не може бити сумње. Јер, кад у једном друштву неморални елементи

отму и сувише маха, зло је, сумње нема, велико; али је зло далеко веће ако су ти елементи школовани људи, пошто је школованим људима отворен јачи утицај на сва питања која се тичу напретка и будућности једне земље.

Ето зашто ја толико полажем на морално васпитање наше школске омладине, ето зашто ја налазим да је, у питањима ове врсте, велики грех остати равнодушан. Стога кад год видимо каквог младића или девојчицу да се колебају између порока и врлине, не треба да кажемо: не тиче ме се, нити ми је род ни помози Бог. На против, пошто је то српско дете, оно нам је и род и помози Бог. Постарајмо се да га својим саветима и опоменама сачувамо да не склизне с пута врлине, и ако у томе успемо, учинили смо већ једно велико патриотско дело.

Господо,

Сваки човек у свом раду и животу има извесне циљеве да постигне, извесне дужности да испуни. Ми, професори, немамо већих циљева, ни већих жеља него да доживимо и видимо да су нам ђаци на прави пут изведени, да нам је рад, по наш народ, био од користи. И, као што једна нежна мати, кад јој син или кћи на добар глас изађе, не може кадшто да се уздржи а да гласно не узвикне: па то је моје дете, то сам ја подигла и васпитала, исто тако и ми, професори у сличној прилици волимо да кажемо: па то је био мој ђак, тај је код мене учио, желели бисмо, некако, да она општа похвала, која пада на нашег ђака, мало и нас додирне.

Господо,

Данас, у позорје новог доба, новог живота, наше школе добиће јачег полета, и већег значаја него што су га икад пре имале. Србија је својом физичком снагом задивила свет, јер је војска одлично положила своје испите. Сад треба и ми својом просвећеношћу и својом културом да покажемо том свету, да смо заиста заслужна оне високе пажње и оних симпатија које нам Европа данас указује; треба у исто време да покажемо и нашој браћи Хрватима и Словенцима да им чинимо част кад ступамо са њима у државну заједницу. Тиме ћемо дати најбољег доказа о своме родољубљу и најлепше се одужити сенима оних који положише своје животе за славу и величину наше отаџбине.

* Бакон, познати енглески канцелар из XVII века био је један од најинтелигентнијих људи свога времена. Ипак му та интелигенција није ништа сметала да се пушта у најпрљавије послове због којих је најзад осуђен на вечиту робију.

Урош Кубуровић, професор

(Објављено у: Гимназија, Чачак – *Извештај о раду и ученичком напретку у школској 1918/1919. години*, Чачак, 1919, 1-4)

О Св. Сави

Маколико да је познат живот Св. Саве значај његова рада немогуће је оценити и свака генерација ће имати да каже по нешто ново што ће ићи у прилог овога „Вјечна зубља вјечне помрчине – Нит’ догори нити светлост губи.“

Најмлађи син Стевана Немање, жупана српског, рођен 1169. год. њега као да је сам промисао спремио за ону колико сјајну толико грандиозну улогу у животу нашег народа, која ће му осигурати име првог српског просветитеља, књижевника, државника, свеца. Склон размишљању, пун љубави прама књизи и Богу, али и пун одлучности, самопоузданости и дубоког уверења у вредност својих идеала, он оставља, као младић, очев двор и одлази у Св. Гору, где се закалуђери, променив крштено име Растко у калуђерско Сава.

Бистра и проницава ума, на домаку византиске културе – он је проширио свој духовни видик, обогатио своје знање. Свакако да круг његовог интересовања није био ограничен на живот у манастиру. На својим путовањима он је могао поредити свој народ и своју земљу са богатом и културном Византијом; могао је увидети колико су Срби заостали за Византинцима у погледу културе, организације државне и смисла за друштвени живот, а колико су с друге стране надмоћнији у погледу животне снаге, чврсте вере у моралне принципе, које је на патријархални начин живот сачувао.

Свакако да се је он јако интересовао за прилике у својој земљи и гледао да јој са своје стране помогне. Због тога је Св. Сава наговарао свога оца, Стевана Немању, да у Св. Гори подигне манастир Хилендар, у коме ће прва генерација српских младића бити васпитана по његовим интенцијама и који ће, по примеру свог великог учитеља, узидати све своје снаге у темеље нове и младе српске државе.

О начину живота Св. Саве у Св. Гори немамо много података. Његов биограф Доментијан говори само о његовом побожном животу, посту и молитвама, обилажењу манастира и испосника. И тек по његовом доласку у Србију ми видимо у Св. Сави величину првог реда, најактивнијег човека на Бал-

кану, даровита државника који за неких близу тридесет година даје тон спољашњој и унутрашњој политици своје земље, организатора цркве, првог просветитеља и књижевника, иницијатора једне богате књижевне радње која ће наћи одјека и у суседним земљама: Бугарској и Румунији па чак и у Русији.

Као што је познато, на позив брата Стевана Св. Сава долази са моштима свога оца у отаџбину 1207. г. где измири завађену браћу.

Како је земља била страдала због грађанских ратова који су се водили између присталица Стеванових и Вуканових о престо, вера поколебана утицајем католичке пропаганде, народ завађен, а државна власт није имала никаквог ауторитета и није се готово ни осетила те је настала у земљи права анархија. Видећи своју отаџбину у овако бедном стању Св. Сава је не хте напуштати, већ преже заједно са братом да уздигну поколебану веру, да подигну опали ауторитет државне власти, да оснаже свест о потреби једне државе и о дужностима према њој. Својом речју и својим ауторитетом, лично и преко својих ученика, Св. Сава је у том смислу силно утицао на народ и у једном критичном моменту спасао дело Немањино од пропасти која му је претила.

Како је народ био непросвећен и дивљачан, са одсуством сваког смисла за друштвени живот у једној заједници као што је држава, а школа никаквих није било, то је требало стварати потребне центре где би се васпитао кадар људи који би обавештавали народ, просвећивали га, усађивали му љубав према својој слободној држави и поверење према њој, васпитавати га у осећањима дужности према ближњима и према земљи.

Пошто су се писменост и наука у то доба гајиле само по манастирима, то је Св. Сава радио на томе да тај њихов рад што више прошири. Тако су уз многе манастире отворане школе у којима се радило не само на писмености, већ су се, често, неговале и друге врсте уметности као сликарство, дрворез и т. д., а у којима се, такође, стицала многа корисна знања. Манастир Студеница је постао нека врста више школе – универзитета; и он је према ондашњем стању писмености и науке у ствари то и био. Нема сумње да су и најшири слојеви народа имали непосредне користи од ових установа. И свакако нису без икаква основа оне приче које круже у народу о томе како

је Св. Сава научио сељака да оре, да отвори прозоре на кући и т. д.

Али једна велика незгода је била у то време што Срби нису имали своју самосталну цркву. Отуда је католичка пропаганда, у свако доба, када би политичке прилике за то време биле повољне, успевала, не само да добије један део верних, већ да тиме изазове трзавице и метеж у земљи. Српска црква је подпадала под Охридску Архијепископију која је била далеко и чији је рад често био од штете по државу и њене интересе. Св. Сава је увидео да је самосталној српској држави неопходно потребна самостална црква, са човеком из народа на челу. На тај начин би се спречили сви утицаји са стране који су долазили преко туђинске црквене јерархије, а с друге стране таква црква, са добро спроведеном организацијом била би најбољи ослонац државе, искрен саветодавац и помагач владоцу, спона између народа и државне власти.

Због свега тога Св. Сава се крете 1219. год. у Никеју и код цара Тодора Ласкара и патријарха Манојла изради самосталност српске цркве и сам би постављен за архиепископа. Ово велико дело може се узети као политички акт првог реда. Св. Сава је умео искористити не само погодни моменат трвења између Никејског царства и Епирског деспота, већ је умео оправдати свој захтев опасношћу која прети од католичке пропаганде, и убедити Византинце да је самосталност срп. цркве у првом реду од користи њима.

Сад је српска црква била самостална, али је требало извести њену организацију тако како би она задовољила потребе народа и државе. И највише се има благодарити Св. Сави и његовој мудро спроведеној организацији, што је српска црква увек и само имала пред очима интерес народа и државе и што свог интереса изузев овога није ни имала. Манастири су постали не само – као што смо видели – средиште православља, просвете, културе, књижевности и уметности, већ и живи центри српског национализма, где се увек предано и скромно служило идеји српства и идеји о једној снажној самосталној држави.

У времену када се организација државе допуњивала организацијом цркве, Св. Сава је учинио много и у чисто унутрашњим питањима државне организације, као што је и у

спољашњој политици њеној имао неколико важних мисија. Његов превод најбољег Фотијевог Номоканона послужио је као основ државног и црквеног законодавства, не само у Србији, већ и у Бугарској и Русији.

Овим радом је Св. Сава успео да се створи уређење у младој држави које ће импоновати и које ће привући хетерогене елементе и сузбити још увек јаке реминисценције на самостални живот код појединих покрајина, затим извести централизацију власти, која је у таквим приликама била неопходно потребна.

Широког и снажног духа, изобилних способности, он је отворио и створио епоху на сваком пољу своје делатности. Као књижевник Св. Сава почиње први оригиналну књижевну радњу код Срба. Његово најважније дело јесте живот Св. Симеуна, које написа 1207-15 г. у Студеници и у којем је у топлим и нежним пасажима описао последње године живота и смрт његова оца Стевана Немање, нареченог у калуђерству Симеуна. Са тим својим делом он почиње једну богату књижевну радњу биографско-историску, коју ће доцније неговати махом калуђери. Једно од таквих дела („Животи краљева и архиепископа српских“ од архиепископа Данила и непознатих настављача) познато је под именом „књиге староставне“, како се иначе може назвати сав тај књижевни рад који нам данас служи као извор познавања наше прошлости.

После толиких напора, доживевши да види плодове свога рада, Св. Сава зажели да обиђе света места. Пошто је, при повратку са Христовог гроба, успео да изради пристанак патријараха за оснивање самосталне патријаршије у Бугарској, сврати у Трново, где и умре (14 јануара 1235 год). Његов синовац краљ Владислав једва је измолио од бугарског цара Асена II допуст за пренос тела свечева у Милешево, које је морао кришом однети из Трнова.

Али са смрћу Савином не престаје његова улога. Његово велико дело надживело је њега, управо он је кроз своје дело живео и дело још увек интензивно. Када је пропало велико дело Немањића и кад се под ударцима Турске скрхале Душанове државе, велико дело Св. Саве није пропало. Оно је баш тад показало на каквој је чврстој основи саграђено. Да је црква била саграђена на потребама народним, да је она одго-

варала најширим потребама душе народне, да је она била духовни вођ народа, сведочи то што је народ гдегод је могао – и поред своје сиротиње и беде – подизао цркве по неприступачним местима и што су се Турци у свом дивљачком вандализму били нарочито окомили на цркве и свештенство.

За време петстогодишњег робовања, у време највеће опасности за народност, под јармом једног страховитог дивљачког непријатеља, до фанатизма запојеног мржњом према свему што се не клања Мухамеду, српски народ је остао „сирак тужни без игђе икога“, без бранитеља, без наде. У тим тешким, пуним искушења часовима остало му је само једно место где је могао наћи утехе. Црква је била та која му је у тим мучним приликама пружала још извесне наде, толико благу реч утехе. Она је била та која је крстила националну свест да се не изгуби; она ју је освештавајући успомене из прошлости будила и подстицала.

- наставиће се -

Говор г. Драг. [омира] Поповића суплента на прослави св. Саве у чачанској гимназији 1926. год.

(Објављено у: *Преглед цркве Епархије жичке бр. 3 и 4, година VIII, Чачак, април-мај, 1926, 92-98*)

ШТА ЗНАЧИ ОВО НАСТАВИЋЕ СЕ. БРИШЕМ ЛИ...

Госпође и Господо,

Данашњи дан, када се у свима црквама наше домовине држе помени онима који своје животе дадоше за домовину, нарочити је празник у нашем народу. Од Косова до данас то је дан сећања на хероје и великане народне, дан захвалности и признања народног – и још, то је дан огледања снаге народне. Зато су и школе узеле тај дан да тада прегледају свој целокупни годишњи рад, да прикажу снагу и способност наше омладине – будућности народне – и да признаду и награде њен труд и рад.

Али при томе радосном прегледу нашег овогодишњег рада, туга нам стеже срце, јер је ова школска година обележена једним болним моментом. Догодио се један крупан догађај, догодило се нешто што је нанело претешки бол целом нашем народу а ненакнадиви губитак нашој просвети.

Тужне и болне вести стигле су 9 октобра из Француске у нашу лепу Југославију. У Марсељу је погинуо наш Витешки Краљ Александар I Ујединитељ. Пао је још један херој за добро Југославије, узидана је још једна, најскупоценија, жртва у њене темеље. Изгубили смо најплеменитијег и најумнијег Краља кога смо до данас имали, и то у моменту кад је био најпотребнији својој земљи. Изгубили смо највећег хероја и највећег Југословена, који је прихвативши свом својом племенитом душом југословенску идеју, водио свој народ из победе у победу и, преко Голготе, довео га у Југославију.

Јединство једнокрвне браће, Срба, Хрвата и Словенаца, и стварање Југославије плод су његовог мудрог рада, а његова једина жеља била је да његов народ, после петвековног робовања и после натчовечанских патњи у ратовима, које је Он и сам са својим народом подносио, да тај народ ужива у миру плодове својих борби. И док се цео народ после тешких напора одмара, Витешки Краљ једини није знао за одмор. Он је бдио над судбином народном као мајка над јединим чедом. Неуморни радник, био је главни стуб у држави, и свака његова замисао, свака акција, била је посвећења чувању и јачању народног јединства и добру народном.

Свестан значаја просвете у животу народном и њене огромне улоге у јачању духовног јединства народног, Он јој је посветио своју нарочиту високу пажњу. Схватио је њен значај, разумевао њене потребе и био јој највећи заштитник. Зато су за његове мудре владавине школе подизане и у најзабаченијим и у најнеприступачнијим крајевима наше домовине, те се тако врло много учинило на просвећивању најширих слојева народних. Све културно-просветне установе нашле су у њему највећег заштитника. О Његовом високом схватању значаја просвете, науке и уметности као и о његовој племенитости, говоре многобројне задужбине, стипендије и потпоре. Обилато је помагао све добротворне установе и сваку акцију која би ишла на добро народа, јер су му добро и напредак његовог народа били циљ живота.

Као mudar политичар, знао је да је напредак његовог народа обезбеђен само у миру, а да је мир Југославије условљен миром у Европи и у целом свету, и зато је био највећи поборник међународног мира, и сва његова спољна политика била је упућена у томе правцу. Он је иницијатор Мале антанте и Балканског пакта и вредни и искрени сарадник у стварању многобројних других међународних уговора. И измирење са братским бугарским народом плод је његове мудре политике.

У томе циљу, као поборник велике идеје светског мира, а за добро свог народа и целог света, пошао је и на свој последњи пут, у Француску. И када је, при ступању у пријатељску земљу пао погођен злочиначком руком, свој последњи осећај, своју последњу мисао упутио је своје народу: „Чувајте Југославију!“

И данас, на Видовдан, који је, као што у почетку рекосмо, посвећен у нашем народу сећању ва великане народне, признању и захвалности тим великанима, ми нисмо могли да се не сетимо тога великог хероја, те нове жртве узидане у темеље Југославије, да се не сетимо великог Краља, племенитог заштитника просвете, и да му се тим сећањем не одужимо за сва добра која је просвети учинио. Али није довољно само сећање: одужићемо се још и заветовањем да ћемо ми, просветви радници, умети улили омладини у душу његов свети аманет и да ћемо је знати спремити за испуњење тога аманета.

Слава великом заштитнику просвете, Витешком Краљу Александру I Ујединитељу!

*** Говор г. Марковића Драгомира, в. д. директора Чачанске гимназије на Видовдан 1935 године.**

(Објављено у: *Државна реална гимназија у Чачку – Извештај за школску годину 1934/1935*, Чачак, 1935, без пагинације, штампано као уводни текст ван основног текста Извештаја)

Светосавски пут – наш једини пут

Уводна реч о теми: *Чачак 1814. и 1815. год.* предаваној на св. Саву 1938 год. у чачанској гимназији

Седам векова је прошло од смрти првог српског просветитеља св. Саве, а ево ми се и данас сакупљамо и прослављамо успомену на њега. Најпотврднији је то доказ да су бесмртни они који су знали жртвовати царство земаљско ради царства небеског; који су умели жртвовати живот телесни ради узвишенијег, духовног живота; који су претпостављали вечите вредности пролазним и дневним. Вечито живе у срцима потомака они који су, као св. Сава, посветили сав свој живот и све своје снаге отаџбини и народу подижући у њима оно што је вечно и непропадљиво.

Кад се има на уму да је св. Сава родоначелник и организатор нашег духовног и националног бића, јер нам је он дао основе и указао путеве за даљи развитак и цркве, и просвете, и књижевности и културе уопште, онда се не треба чудити што су најлепше стране наше историје испуњене идеалним стремљењима ка царству небеском и што је сваки велики потхват у тој историји, који је извођен од народа, добијао узвишено етичко и морално оправдање. Целокупна наша историја била је обележавана и обележена строго етичким ставом који је имао порекло у духовној снази нашег народа и његовом смислу за жртву, праву Христовску жртву; за крст часни и слободу златну, за правду, за братску љубав и братско уједињење – то је смисао свих наших прегнућа којима се с правом поносимо. Светосавска деца нису ни могла друкче. Јер, први самосталан корак у животу њиховог великог учитеља, као и цео његов живот, били су једна велика жртва, велико одрицање и велика љубав према вечним етичким принципима Христове науке. И зато кад год смо били на том путу, на путу који нам је указао св. Сава и својим примером и својом науком – били смо дивни и велики! Зато и данас и увек! – тај пут претставља за нас једини наш пут. А он је реалан и одређен: са смерношћу служити своме народу,

поштовати изнад свега вечите духовне и етичке вредности и не плашити се жртве!

Нека нам тај пут, као аманет св. Саве, буде и данас и увек свети!

Слава св. Сави!

Драгомир Поповић, професор

(Објављено у: *Преглед цркве епархије жичке*, број 4, година XX, Краљево, април 1938, 8-9)

Слово о Сави

(одломци из светосавске беседе)

[...] Прича о Њему је наша најлепша прича.

Јунак ове приче има два имена. Једно, Растко, паганско; друго, Сава, хришћанско. Прво, верује се, значи храст, свето дрво где су се људи окупљали да приносе жртве и моле се; друго, зна се, име је свеца из Његових књига који га је одвео у Свету Гору, па све даље и даље, до неба. До симбола који ће да окупља свој народ и над њим шири своје свете гране.

Још пре оног лова на јелене, о коме казују Његова житија, млали Растко је био уловљен. Закорачио је у свет књига, чији ће јунак на крају и сам да постане, да тамо сазна „моћну ријеч и одговор“, у житија светаца, а већ су јелене из рашких, земаљских шума, заменили јелени из небеских шума. Кренуо је стопама својих књижевних образаца.

Они су Га одвели у Свету Гору. У руском манастиру св. Пантелејмона одрезали Му косу, обукли монашку ризу, затворили у олтар. Од Растка је постао Сава. У грчком манастиру Ватопеду, где се обрео мало касије, склонио је, веома тешко, њихове руке са своје главе, отворио затворену мисао која је порасла до открића да књиге не могу да замене живот, да их треба не само читати, већ писати, да пут ка небу воли кроз Дело.

[...] Хиландар је преселио у Студеницу. Свету Гору у Србију. Тамо је изградио споменик своје оцу од камена и малтера, рукама неимара и зографа, а овде споменик од слова и речи, „Житије св. Симеона“, рукама свог срца и ума.

[...] „Житије св. Симеона“ је једино дете наше књижевности рођено с брадом. Тек оглашено, а зрело, умно, образац, отац... Од тада Немања није само зрно у бројаници српских владара, већ Оснивач, Отац, Светац, Симбол.

Сава је почео да мења Србију. Као у причама, шумовиту и зверовиту земљу отрока, пастира, себара, велможа, населио је манастирима, школама, законима, књигама, фрескама. И опет, као у причама, на месту где се сусрећу свете реке Ибар и Морава, подигао је, с братом, још један „боголепни храм“ - Жичу.

Круну у неимарству, круну на Стефановој глави, круну аутокефалне српске цркве.

[...] Сава је био архимандрит, Сава је био законодавац, Сава је био дипломата, Сава је био књижевник, Сава је био лекар, Сава је био светац. Ходочастећи своме народу, више него светим местима, свим тим и многим другим својим ликовима ушао је у историју, у легенде, у поезију, у срце свога народа.

[...] Ишли смо за њим корак испред осталих, све док нас „коњица ноћи алах ил илалах“ није зауставила. И тада је кренуо на свој последњи пут, из Милешеве на Врачар, да све телесно и земно ишчезне у ватри. Сава се коначно, без остатка, преселио на небо.

Али у тој ватри, на ломачи која је крај и почетак, збило се чудо: родио се опет, у нетелесном облику. Као Идеја, Вођа, Смисао, Школа [...]

Ту је данас, да значи рођење из пепела, никао као сакрални цвет, највећи и најлепши храм православног света, да се у њему „из главе цијела народа“ огласи појање: Ускликнимо с љубављу [...]

Као и Хиландар, као и Жича, али сада изграђен рукама Његовог народа и означен Његовим светим именом, он је још један знамен на путу од земље до неба, од прозе ка поезији, од јелена из рашких шума до јелена за којима и ми трагамо „друмовима изван датума“, јер су у шумама оног света „где царује чисти бели сјај“. Света где се не умире.

Бошко Ћаловић, професор

(Објављено у: Гимназија, Чачак – *Извештај за школску 1991/1992. годину*, Чачак, 1992, 3-4)

Слово о Сави

Празник Свети Сава празнује се као школска слава од 1735. године, када је по први пут у словенско-латинској школи у Сремским Карловцима великом српском просветитељу Сави учињена почаст за заслуге што их је словенском, а посебно српском, народу утемељио за сва будућа времена.

Схватајући веома добро његов значај за српски народ, књаз Милош је 1823. године донео уредбу по којој се Свети Сава мора свечано обележити у школама и другим просветним институцијама, а већ 13. јануара 1841. године кнез Михаило Обреновић доноси Закон и утврђује обавезу школа да сваке године на дан 27. јануара славе Светог Саву као своју славу.

Овај датум, 27. односно 14. јануар по старом календару, узима се као дан Савине смрти у Трнову у Бугарској, при повратку у Србију из Свете Горе 1236. године. Постоје подаци да је он умро можда и два дана раније, међутим, вест о Савиној смрти стигла је на двор краља Владислава 27. јануара, па се тај датум узима за дан славе.

Можда се неком учини необичним да се дан смрти слави и свечано обележава, међутим, треба имати у виду да по хришћанском учењу смрт није никаква коначност, већ прелазак из земаљског у небески живот у коме царују вечна светлост и божански сјај и у коме се никад не умире. Од тог времена настаје традиција свечаности и прослава тако лепо пристала просвећености у светосавском духу која је само једном била прекинута 1946. године, но на срећу опет успостављена, јер народ наш српски није могао бити толико дуго неосетљив да затре траг једној мисији културе, хуманизма и просвећености, коју је већ на самом почетку тако лепо и филозофски чисто означио СВЕТОСАВЉЕМ.

Сава, по коме је обележена читава епоха постојања и опстајања српске државе, духовности цркве, просвете и културе, већ на самом почетку свог живота добио је име Растко. Вођен можда латинском сентенцом да је име знамен, његов отац Стефан Немања му је даривао баш то име, јер је оно својим смис-

лом покривало и прошло паганско и будуће српско-хришћанско. Символички је означавало стабло са снажним кореном и разгранатом крошњом, које се видело из огромне удаљености и из свих у то време великих метропола, а одолевало је свим олујама, и под свој хлад могло да прими много људи пружајући им заштиту од свих врста зала.

Тај Немањића храст је тада тако снажно разбокорио своје гране да су Срби заборавили да су и пре Немањића имали државу и владаре.

А он, Сава, дубоко и искрено родољубив, побожан, снажан духом, отворен, уман, проницљив а изван свега смео и сав предан природним пословима извршио је за Србију духовну и националну мисију коју му је једино само провиђење могло одредити.

Много је путовао, много видео и разуме се научио у најразвијенијим местима свога времена: Синају, Каиру, Александрији, Цариграду, Јерусалиму, Светој Гори, да би своје огромно знање и племениту мисао уткао у духовно и национално уздизање српског народа.

Као способан дипломата отклања спољне опасности са граница своје домовине а војничке и политичке успехе брата и владара Стефана Првовенчаног озваничава међународним признањима.

У најгорем времену, када је са свих страна непријатељство према православљу царовало, кад је под тим притиском чак и грчка црква посртала, он одлази у Никеју и успева да издејствује аутокефалност српске цркве и већ у јесен 1219. постаје њен први архиепископ. Организацијом црквеног живота и васпостављањем строгих правила монашког реда, Сава је подигао српском народу најтрајнији кров, јер кад је год губио своју државу и кад је бежанијама насељавао туђе терене и мочваре, једини кров над главом том народу остајао је онај црквени.

Са оцем је уздигао Хиландар, и у њему и Студеници увео правни поредак, организовао болнички живот и поставио нову синтаксу српског језика.

Написао је биографију свог оца Немање, и сам са грчког језика превео Зборник правних прописа.

Оцењујући га као писца Црњански каже да Сава родона-

челнички блиста на зачетку сјајног српског венца писаца кога су још сачињавали: Доментијан, Јефимија, деспот Стефан Лазаревић, многи непознати монаси, песници, беседници и преписивачи. А академик Павле Ивић истиче да са Светим Савом почиње историја српске књижевности, што значи и историја језика те књижевности.

Сагорео на народним пословима, умро у шездесетој години, васкрсао из пепела својих моштију да вечно остане у служби своме роду и да тако надживи и време и историју.

Нама, данас, у тешком овом времену кад нас опасности вребају са свих страна, чини се природним, да он поново узима штап у своје руке, облачи сиротињско рухо, и креће на пут да мири завађену браћу, да их учи љубави, скромности, поштењу, радиности, правдољубивости, поносу па и гордостима, с разлогом, разуме се.

Јер, народ који је имао једну такву личност у свом историјском освиту заслужио је да буде више мудар, више срећан и више поштован.

Синиша Милошевић, директор школе и педагог

(Објављено у: *Гимназија, Чачак – Извештај за школску 1993/1994. годину*, Чачак, 1994, 3-4)

Слово о Светом Сави

Свака реч о Њему више је него реч.

Када кажемо Црква - чујемо Његово појање. Када кажемо Школа - у словима смо Његове књиге. Када кажемо Свети Сава - спајамо Земљу и Небо.

Он је наше Постањс и Откривење.

Он је наш Исток и Запад, наш Север и Југ.

Он је наш друм изван датума.

И кад путујемо ка себи да сазнамо ко смо - идемо Његовим путем. И кад одлазимо да сазнамо ко су други - идемо Његовим путем. И кад сањамо Србију као Земљу Обећану - сањамо Његов сан.

Он је наше Свето Слово које је постало Азбука.

Он је Вук пре Вука.

„Живи без година, без смрти,
окружен својим вуковима.“

Из Његове књиге изашле су све наше књиге. Из Његове главе - свет који смо населили. И ми сада читамо Његове књиге и мислимо Његово мисао.

Иако није оснивач свете лозе Немањића, отац је свог оца.

Написао је сва житија, Душанов законик, народне песме, и све што је кликнуло „из главе цијела народа“, иако их није написао.

Изградио је Хиландар, и Жичу, и Милешеву, и Сопоћане, и Грачаницу и Дечане, и храм у Белом граду, на месту где је нестао у ватри и родио се у ватри, иако ни њих није изградио.

Набијан је на коље, да нас одведе у песму, и Његова се лобања у Пеле-кули, зато, смејала смрти.

Изгнао је „коњицу ноћи алах ил илалах“ из своје земље, и био изгнан из ње од друге „коњице ноћи“ „са лобањама од олова“ испод шлемова.

Сахрањен је у плавој гробници, светом месту које имају само изабрани народи, у мору земље без мора, са шајкачом и опанцима.

Затим је устао и дозвоао „излазак сунца изнад мртвих глава“.

Где све није био с нама!
 Вратио нас је кад смо одлутали.
 Створио нас је, иако смо живели и пре Њега.
 Јер свет је, као и нас, створило Слово.
 Створила га је Књига.
 А Он је наше Свето Слово и наша Књига.
 Та наша Књига о Постању прича:
 - о Оцу, Оснивачу, Немањи, који је створио српску државу
 када је створио најмлађег Сина;
 - о принцу Растку који је постао монах Сава;
 - о Оцу који је на заласку одабрао пут којим је његов Син
 кренуо на изласку;
 - о Оцу и Сину који су на том путу ка небу изградили бо-
 голепни Хиландар, да светли у нашем мраку;
 - о Браћи, Вукану и Стефану, који су позвали Смрт у
 Очево земљу да истреби више Срба него сви околни инопле-
 меници „без ногу ходећи, без ножа кољући, и толика тела по-
 лажући мртва“;
 - о мртвом Оцу и живом Сину који су измирили Браћу
 који нису били браћа;
 - о Сину који је Оца одвео на небо, „пером и чернилни-
 цом“, и освојио више српских глава него Његов Отац, Освајач,
 српских земаља;
 - о Сину који је пренео Хиландар у Студеницу и Свету
 Гору у Србију;
 - о Сину и Брату који су крај свете реке Ибра подигли
 Жичу да у њу стигне круна са Запада и овенча прву српску
 главу;
 - о другој круни, са крстом, и другој глави, али овенчаној
 сунцем, који су стигли на исто место, са Истока, из Никеје, од
 цара и патријарха, да објаве Дан рођења већ одрасле српске
 цркве;
 - о земљи зверова која је постала земља књига;
 - о шумама које су узмакле и клекле да се населе храмови
 и анђели у њима запевају;
 - о Законоправилу које је зачело Душанов законик и све
 остале наше законе;
 - о Сину који је два пуга носио своју земљу на Исток, а
 отуда доносио туђе, да бисмо свуда били код куће;

- о Сину који је умро на прагу своје Земље Обећане, да би у њу ушао не као човек већ као светац, да свето место буде онде где леже Његове мошти, да више нигде не иде а да буде свуда, да изгреје а да не зађе;

- о пепелу који је постао ватра;

- и о томе како је Син, који је постао Отац, израстао у храст, обећан у имену, с главом изнад свог народа, да над њим шири своје свете гране.

И данас, кад су нас опет иноплеменици са свих страна света опколили, као некада, „без стреле стрељајући, без ножа кољући“, из те наше Књиге учимо основне заповести: да је одбрана земље „љубав у срцу јача од смрти“ и да је одбрана земље „мисао у глави већа од главе“.

И данас, кад је Зло „подметнуло ногу“, „небо да нам се преврне, сунце да нам главу разбије“, „певачи и икари“ уче нас, у знаку Светог Слова, да се домовина брани „књигом и песмом о небу“, „лепотом и чашћу и знањем“, „животом и лепим васпитањем“.

И данас, као некада, окупља нас и штити онај који не залази, који је и на земљи и на небу, у нашој ноћи и у нашем дану, у нашој сузи и у нашој песми, у нашој прошлости и у нашој будућности.

Свети Сава је, зато, највећи Дан у српском календару.

Дан који је испунио све наше дане.

Ево, и данас, и овде, „из наших речи и Он говори“, и што смо Му ближи, даље смо од зла у себи и око себе.

Ускликнимо Му, зато, с љубављу!

Бошко Ћаловић, професор

(Објављено у: Гимназија, Чачак – *Извештај за школску 1995/1996. годину*, Чачак, 1996, 5-7)

ВАСПИТАВАЈМО СМИРЕНО

Пуни душевни мир достићи ћеш онда када до тебе не буде допирала никаква дрека и када те не буде збуњивао никакав глас било да ти прети, било да ти ласка, било да ти пуни уши обећањима и празним лажима.

(Л. А. Сенека)

Познато је да се смиреност (душевни мир) у филозофској и психолошкој литератури најчешће дефинише као способност владања емоцијама, или као умеће у контролисању и уравнотежавању сопствених поступака. Ова способност је од давнина била предметом истраживања, јер се вечно трагало за њеним постизањем, а тако исто и за методама и поступцима њеног увежбавања. Према томе, слободно се може рећи да су у прошлости ретки били периоди у којима она није била посебно апострофирана, разуме се, на начин који је одговарао одређеном добу, односно духу времена.

У античком периоду, у Грчкој, смиреност се схватала као духовна потреба којом се обезбеђивао пут у душевни живот од „разговора са самим собом (размишљања - контемплације) до разговора са другим – сучељавања супротних гледишта и идеја“, усмерено ка вечној потреби откривања знања. При том се веровало да се не може говорити о правилности мишљења ако се не постиже потребна душевна смиреност.

Грци су за ово били прави „мајстори“, јер потребну смиреност за контемплацију односно разговор (дијалогос) скоро ништа није могло спречити (пореметити), чак ни ратне прилике, што најбоље потврђује Алкабијадово сведочење о Сократовој душевној смирености који у ратном логору код Потидеје „остаје од ране зоре на истом месту, размишљајући, и кад му није полазило за руком да то реши, није сместа одлазио него је и даље остајао испитујући“.

Филозофи античке Грчке смиреност су налазили у једном од два позната принципа: апатији – потпуном одсуству свега што би дух могло да узбуђује, или у атараксији – одсуству сваке страсти. Они су, дакле, смиреност схватили на специ-

фичан начин и од ње полазили као од апсолутног принципа, како у филозофским расправама тако и у беседама.

Смиреност се код Грка, као врховни принцип пренела и у уметност, кроз начело у познатом слогану: смиреност у лепоти а лепота у смирености. Јер, Грци су полазили од уверења да ништа и не може да зрачи лепотом ако се није оплеменило финоћом смирености. Уметници су, да би то постигли, одлазили у дубине шума или на пучину умиреног мора трагајући за инспирацијом. Веровали су да им само истински мирне средине могу пружити довољно услова за постизање потребне духовне смирености и инспирацију за уметничко дело.

Претпоставља се да су се и мудраци и софисти, држећи говоре на Агори, окретали мору, тражећи сигурност у његовој мирноћи и инспирацију за сигурнији ток мисли и хармонију у континуитету говора. Остало је такође забележено да су у таквим приликама ради постизања пуније смирености руке држали испод тоге (огрточа). Један од седморице мудраца, Хилон, то изричито препоручује: „Кад говориш, не млатарај рукама, јер та особина одаје раздраженог човека.“ Зато је, вероватно, једна статуа, на острву Саламини, која је прикизивала Солона, једног од највећих грчких законодаваца, била урађена у потпуно смиреном ставу и са рукама испод тоге.

Тај став смирености важио је као основни критеријум у вредновању уметничких дела, јер извесно је да је готово свако дело из кога не би зрачила одговарајућа смиреност било одбацивано као недостојно, ружно и непотребно. Плутарх каже да је сам Аристотел предложио једном вајару (кипару) који је био урадио кип рањеног грчког хероја Мененција, да га поправи тако што би израз његовог лица учинио равнодушним – као да спава, а не да остане са грчом на лицу као изразом бола од задобијене ране. Слично су, вели он, поступили и Атињани када су одбили да прихвате кип једног њиховог борца приказаног у борби јер му се са лица читавао страх, од напора борбе или од задобијене ране, свеједно. Једном речи, за њих је то било ружно, па су грч, страх, патња, бол и слична стања у уметничким делима били непожељни, те су се због тога та дела или скривала или игнорисала, док су она која су зрачила веселошћу, ведрином и складом боја и линија посебно

ценила јер су пружала услов за духовно задовољство, блаженству најближи духовни циљ.

Стари Грци су смиреност могли да негују и у уметности и у дијалогу (разговору) пошто су схватили и знали да се истина (знање) може открити једино разговором. Био је то, како каже Милош Ђурић, „баш због тога најлепши плод духовне историје грчког народа, јер бити човек, духовно биће, значило је умети и хтети водити разговор“. То би морало да значи и данас, разуме се. Али, данас се поставља питање колико у таквом разговору има жеље, посебно оног који га води и усмерава, за искреним откривањем истине (знања). У античко доба она је учествовала свом својом пуноћом и зато је то доба и означено као „златно доба“ људске мисли коме је претходила и из кога је произилазила одговарајућа духовна смиреност.

Доласком Римљана, смиреност је као принцип знатно ослабила и настанком средњег века скоро ишчезла да би касније у хришћанској религији добила нове основе сасвим друге природе, јер хришћанска религија је заступала учење да је човек свој душевни мир изгубио још пре рођења и да га може наћи само у вери, у молитви господу богу Исусу Христу. То је био божански постулат спокојства и духовне смирености, јер се овоземаљски свет тумачио као привид и тренутна обмана из које се могло изаћи прихватањем догме да се то и не може схватити обичном људском памећу, управо зато што је дело божије. Зато и ударце судбине треба прихватити као богом дане, без опирања и мирно, и тако себи обезбедити бољи прави живот у оноземаљском свету, што једино води спокојству и стварном душевном миру.

С развојем „цивилизације“ настао је период све тежег постизања духовне мирноће, због све већег броја оних чинилаца који су човека углавном онеспокојавали. У томе је своју највећу улогу одиграла и данас игра трка за материјалним добрима која је „успешно“ пореметила све норме па и вредносни систем, подређујући готово све трци у стицању материјалне основе уопште и новца као особите робе посебно. Новац је у данашње време глорификован толико да је постао владалац над нормом – владалац над човеком.

У тој збрци „искривљених“ вредности, поремећених моралних норми и смањене хуманости, школа би морала одиг-

рати много већу улогу него што је сада игра (пored осталог и због веома неповољног материјалног положаја), у већој стрпљивости, такту (читај: смирености), кроз успешно вођен разговор професора са својим ученицима, са међусобним поштовањем и сарадњом, која духовно снажи и оплемењује, која бодри и мотивише да се истрајава у борби за праведније и хуманије друштво, бољи и људскији живот.

Сада се у школи мора опет водити онакав разговор у откривању истине (знања) какав је вођен у Старој Грчкој кад је филозоф Антистен свакодневно пешнице одлазио из Пиреја у Атину на Агору да слуша премудрог Сократа, одушевљавајући се не само његовим знањем него и смиреношћу духа, карактером, строгошћу његових начела и једнаком ведрином (оптимизмом) у свим приликама.

То би данас и у ово време морао бити поновљени идеал коме школа мора да тежи у настојању да целокупну васпитно-образовну делатност не сведе само на пуко стицање „голих“ знања, већ да снагом личности својих професора позитивно утиче на њихов духовни развој, на правилну оријентацију у добром схватању и разумевању вредносног система и живота уопште. А то би значило, без посебног апострофирања, да се у таквом раду (разговору) спонтано ствара основ за идентификацију ученика са својим учитељима уз вешто остављен простор њиховог осамостаљивања и настављања уласка у живот добро осмишљеним путем.

Тако се једино са сигурношћу може тврдити да школа (намерно или ненамерно) утиче на формирање вредносне (правилне) оријентације њених ученика.

Наставникова активност би у том процесу морала принципијелно и императивно представљати најбољи (сократовски) пример на који би његови ученици могли да се угледају, проверавајући сврсисходност учитељеве вредносне оријентације, његову праведност, хуманост и моралне ставове за које се залаже.

Да оствари тај идеал, наставник би морао да зрачи доследношћу, принципијелношћу, објективношћу, истинољубивошћу и хуманошћу пре свега. То су атрибути који у сваком времену и у свим околностима пружају ученицима довољно мотива за истрајање у напорима и сигурност у сопствене

снаге. А то је опет један од услова за постизање духовне равнотеже и смирености, разуме се сада и у овом времену потребније него икада раније.

Синиша Милошевић, директор школе и педагог

(Објављено у: *Гимназија, Чачак – Извештај за школску 1997/1998. годину*, Чачак, 1998, 5-9)

Христос посреди нас!

Никаквим случајем или обневиделим разумом вођен, већ свесно и слободно, изабрао сам овај поздрав преузет од говора Духа Светога, без Кога ничега није. Јер, ипак, данашњи дан је облик човекове славе дат самим Творцем, Пресветом Тројицом, а озакоњен гласом Цркве као сабором Бога, људи и ангела. Не дат човеком или каквим грађанским начином опхођења, мудрошћу људском произведен у радосни прилог људима, већ Оним који нас неиспитиво надилази по природи и њеним својствима. Или се уопште не ради ни о каквој слави, већ о заборау који нам прети обманом на погибао. Сви, махом, говоре о Светом Савви као о утемељивачу Српске право-славие цркве, саоснивачу прве српске државе, дакле државотворном човеку и вештом дипломати, писцу житија и црквених правилника, просветитељу и учитељу ондашњег српског рода. О монашком прегалаштву, осим у пастирским проповедима, скоро искључиво великодостојника дома Божијег, није се скоро нигде огласио глагол човечији. Или је томе била посвећена веома мала, занемарљива мера приповедања. Као да је то била некаква непревазилазна тачка уклетости која, ако се о њој прозбори, доноси неумитни удес и трагедију говорнику. Зарад благог уклањања ове немарности и утаје, ево најкраће и најупутније речи о богословском и црквеном лику Светога Савве, јер је то угаони камен, оно што је носило и одредило човечанско биће српског Равноапостола.

Шта уопште значи свети, ангео на земљи и човек на небесима? Чиме то човек превасходи сву твар и одакле му долази помисао да то превасхођење уздржава од настанка па до века? Лудошћу својом или безумљем, страхом и привиђењем прераслим у наду и утеху, дрскошћу или очајем који узаман вапе за смислом? Сећањем или самоувереношћу? Не. Само љубављу Родитеља која јавља природу и мудрост човечију. Свети је онај који је достигао меру преображења неутешне и безнађем савладане, смрћу и грехом страдалне природе, по речима светога Јована Крститеља да *Онај треба да расте, а ја да се умањујем* (Јован 3, 30), мислећи тиме на

Христоса у себи и себе самога. Дакле, Христос Живи да је мера свему. Још је Аристокле Атински казао да је знање сећање. По хришћанском науку, знање или виђење (созерцање) долази након делања (подвига) и није више само умна, теоријска економија смисла: и тело постаје знање, теорија прераста и пракса ураста у њега и оно престаје бити пуко вербално завештање мудрости и постаје најочигледнији тренутак Пресвете Тројице. Дух Господњи и даље све руководи и Он је све. Човек је, по свему и свуда, из милости и љубави створен по подобију Бога Живога; бити Христос по благодати, а не по природи, бесмртно и вечно биће посињено без остатка. Ништа лакше као реч усмена и ништа теже него ту реч привести у дело. А баш тим посињењем је Свети Савва премашао меру обичног земаљског човека, као усталом и сваки свети. Бити владар или војсковођа, жудан мудрости или врлине, ништа је, ако смрт доноси последњи печат. Умаћи гробу јесте светитељство. Трчање ка овој мети, оставио нам је Свети Савва, али да се не задржавамо на бесплодним умним спознајама и схоластичкој вери у Бога Непостиживог.

*Прва су Савина дела посвећена испосничком и манастирском животу: **Карејски** и **Хиландарски типик**. По својој природи то су црквено-правна, строго узевши неких њиховних дела. [...] **Карејски типик** је у основи превод са некога стандардног грчког, пустињачког типика, скита. Скит је нарочита вид монашке испосничке насеобине, познате и развијене нарочито у хришћанском Египту током четвртог и петог века; сама реч је коптског порекла (шиит = широка равница) и назив је целе једне пустињске области у Египту где су се јавиле прве монашке испоснице и колоније пустиње. Како вели Лазар Мирковић, по скитском уставу подвизавају се и Богу моле монаси усамљеници, који своје молитве врше у ћелији, а не у храму, док они монаси који живе заједнички у општежићу, врше своје молитве, заједничка богослужења у цркви по уставу богослужења. За вршење скитске службе није погребан свештеник и скитска служба је састављена из псалама, молитава и метанија. [...] Сава је Карејску ћелију подигао у средишту Свете Горе одмах после подизања Хиландара, управо ради таквога условног и духовног плодног осамљивања. Црквицу у њој посветио је свом монашком пат-*

рону, преподобном Сави Јерусалимском (Освећеном). Повлачио се у ту ћелију више пута, а у Србији је по образцу те исихастирије подигао Студеничку испосницу. Типик или устав (уставац, како га још зове) Сава је написао за Карејску ћелију 1199. године. [...] **Хиландарски типик**, из исте године (1199), али после **Карејског**, намењен је Хиландару, а састављен као превод и адаптација уводног дела **Евергетидског типика** из Цариграда. Цариградски манастир Свете Богородице Евергетиде (Добротворке) основао је још 1049. године неки Павле Цариграђанин, на својој бащини, наслеђеном пустом имању ван зидова Цариграда. Манастир је унапредио тек Павлов ученик Тимотеј... [...] у другој половини једанаестог века написао је и типик за свој манастир, касније допуњен и прерађен (средином дванаестог века). Ту верзију **Евергетидског типика** имао је пред собом Свети Сава када је редиговао типик за свој манастир Хиландар. Он је преписао само неке делове... [...] У сваком случају, то је у овој Савиној верзији први типик једнога великог српског општежића, по коме ће се управљати углавном и други српски манастири. Са мањим прилагођавањем, Сава је исти типик прописао манастиру Студеници 1208. године: то је **Студенички типик**. [...] Црквено-правним делима припада у пуном смислу речи Савина кодификација номоканонског права, **Крмчија**. То је зборник државних (грађанских) закона и црквених правила или канона, са тумачењима чувених византијских канониста, која су и сама била својеврсни извор права. Као и византијски номоканони, са тумачењима или без тумачења, и српска светосавска **Крмчија** је представљала капитални извор и споменик права; у средњовековној српској држави, то је извор првог реда као божанског право; тек после тога долази, на пример, законодавство српских владара укључујући и **Законик** цара Стефана Душана. [...] Савина је иницијатива и старање око израде ове компилације, а превод је вероватно дело разних аутора, и старијих и Сави савремених. Битно је, међутим, да је избор ове **Крмчије** јединствен: нема га у сачуваној грчкој рукописној традицији. [...] Књижевности се потпуно приближило Савино **Писмо игуману Спиридону**, упућено са једног од два Савина путовања у Свету земљу, вероватније са другог. То је прво дело епистоларног жанра које се сачувало у

старој српској књижевности. [...] У Хиландарском типичу је **Кратко житије светог Симеона Немање**, оснивача (ктитора) манастира Хиландара, које се ограничило само на историјат Симеоновог доласка у Свету Гору и сажето казивање о његовој смрти. Текст је састављен одмах после смрти св. Симеона, 1199. или 1200. године. По своме жанру, ово кратко житије је само једна житијна белешка, којом се фиксира дан спомена светог. Развијено житије Свети Сава пише тек у уводу **Студеничког типика**, у Студеници 1208. године. [...] Читава житијна књижевност је без обзира на своје регионалне или националне посебности у нечему ипак јединствена. Јединствена је у идеолошком погледу: свако житије служи стварању или ширењу култа одређеног лица, а овај култ је жива успомена на чињеницу једног моралног преображења, једне успешне реализације Христових заповести и јеванђелских идеала. [...] Житије саопштава одлике и врлине једне личности. Уколико је то сасвим одређена историјска личност, житије свој садржај гради на подацима историје или легенде о тој личности и може да служи као историјски извор првог реда. [...] ... мора се истаћи да Савино **Житије светог Симеона** није изузетак из жанра житија ни по форми ни по идејама и поетици текста. Усредсређен на монашки лик Симеонов, Сава је стварне биографске податке из живота Немањиног подредио идеји одрицања од престола, моћи и величине у овом свету ради небеског царства. [...] Смисао Савиног житијног стварања потврђује се и допуњује **Службом светом Симеону**, изразито култним, литургијским саставом, који се сасвим подређује поетским законима сложеног византијског жанра аколутије, састављеног од стихира, тропара, канона, кондака, икоса и других песничких облика у утврђеном литургијском поретку. [...] Основа службе је колективни ритуал; она је литургијски феномен, а у исто време књижевна целина. Њом влада тзв. латреутички моменат, моменат служења Богу или светоме, а служење је одавање достојне поште и прослављање онога који је предмет култа. [...] У религиозном смислу говори се после овога о једном још суптилнијем моменту, харизматичном или благодатном моменту, који према теолошком тумачењу представља остваривање односа између божанског

и људског у акту служења, и то дејством самога Бога, изливањем његове милости на људе.¹

Ови, по намери изречени изборни подаци, указују управо на онај најчешће прећуткивани (или скривани) чин делатности и личности Светог Савве, на активно монашко учешће у животу човековом и прегалаштво монашке свести у смислу подвига за егзистенцију овде на земљи и након њеног напуштања. Нема славе без Цркве и њене главе, Христоса. Свети Савва је прво и превасходно монах, онај који се одриче свега да би све задобио као нови Јерусалим, преображен и створен за живот у Богу без кончине у вечности, а по речима Светог апостола Павла који се односе на занат апостолства: *Ми смо будале Христа ради, а ви сте мудри у Христу; ми слаби, а ви јаки; ми славни, а ми срамотни* (Прва посланица Коринћанима 4, 10); *Да* (као што се пише) *ко се хвали, Господом да се хвали* (Прва посланица Коринћанима 1, 31). Да није био богонадахнут духом богословља, никада не би у својим и нашим очима био оно што ваистину јесте: Потом рече Бог: *да начинимо човјека по својему обличју, као што смо ми...* (Прва књига Мојсијева 1, 26).

И да завршимо овај заиста најпростији говор речима мудроносног Псалмопевца: *Све што дише нека хвали Господа!* (Псалми Давидови 150, 6) Нека молитвама Светога Оца нашег Савве Србског дођу милост и благодат Господња на све вас. Срећна Вам слава, амин!

¹ *Стара српска књижевност у 24 књиге*, књига друга; приредио проф. др Димитрије Богдановић, Просвета, Српска књижевна задруга, Београд, 1986, 14-26.

Слободан Р. Николић, професор

(Објављено у: *Гимназија у Чачку, Извештај за школску 1998/1999. годину*, Чачак, 1999, 9-12)

О милости и милосрђу

Не рече ли онај мудри, Духом и искуством одевен: *Синови човјечију! докле ће слава моја бити у срамоти? докле ћете љубити ништавило и тражити лажи? - Ти си бог који неће безакоње; у тебе нема мјеста ко је зао.* (Псалам 4, 2; 5, 4)

Намерно нећу казивати никакву реч о самом Светом Савви, пошто би се, махом, све свело на пуко препричавање онога већ познатог. Да бисмо умакли замкама досаде и наивности из непажње и небудне навике, о нечем другом ћемо говорити: о милости и милосрђу, праштању и давању. Претпостављам, сходно данашњем худом времену, да нам је то преко потребно и да је то управо она со којом треба осолити земљу. Нека је свети отац Савва Србски са својим молитвама међу нама и нека нам буде на завет саборности са Богом, ангелима и људима.

Данашњем нашем народу, за који смо несигурни од чијег је и каквог духа, потребно је указивање на Свето Евангелије из почетка, јер смо, нажалост, онде где су били и оно што беху ствари за које апостол Павле написа да су *напуњени сваке неправде, курварства, злоће, лакомства, пакости; пуни зависти, убиства, свађе, лукавства, злоћудности; / Шантачи, опадачи, богомрсци, силеције, хвалише, поносити, измишљачи зала, непокорни родитељима.* / Неразумни, невјере, нељубавни, непримирљиви, немилостиви. (Посланица Римљанима 1, 29-31) Таланат што га даје Отац кроз Сина у Духу Светом као оно творно смислу у човеку, Свети Савва је вратио као обделани и умножени плод, просветитељством назван. Али не онаквим каквим га промишљаху рационалисти и прагматичари који су се одвајкада искључиво приклањали само природном, биолошком човечијем стању или европски духови просветитељства и енциклопедизма XVIII века, већ као онај слуга верни који поима просвећивање Духом, у првом реду као крштење и ухристовљење једног народа. Колебају се мисли око сврхе човечије, васељенске и божије код оних који јуре за пролазним и метежним поретком рођеним, наравно, опет из милости која свему даје обоженост кроз човечију слободу. Тако није

код умних, јер колебање нити је милост нити милосрђе, који су непрекидно бдење над собом и над другим, над обострано истоветном људском, твојом и мојом, природом проистеклом као дар из вечних божанских Личности, чији печат носимо. То је оно од Христа нам остало: *Стражите дакле, јер не знате у који ће час доћи Господ ваш.* (Матеј 24, 42) То стражите јесте неусамљена човекова пажња над датом му природом да се ова не определи за без- или не-смисао. Да ли се сами и да ли се међусобно чувамо и бринемо ли за дар вечности у нама? Милост је огледална воља, она која се види и огледа у другој као властита, а милосрђе је делотворна воља у човеку, припадљива расту у Савршеном, дата нам Духом Светим који нас не чини ни природним ни неприродним, већ само и једино натприродним. Само нас Свети Дух узноси изван и изнад оквира познате створености. Праштање је препознавање, давање је усавршавање себе у и кроз другог. Раби Меир је рекао: *Ако ти тужитељ (Израела) каже: Ако ваш бог воли сиромаше, зашто их сам не опскрбљује? - Треба да му одговорите: Јер се ми по њима спасавамо осуде на пакао! (Талмуд, О милостињи, 188).* Нисмо ли сви ми сиромашни и не треба ли нам свима спасење од пропадљивости, трулежности и смрти? Тек онај који све пролазно изгуби може да мисли рођење у непролазној и нествореној вечности, где нема непријатеља и последњег мрзитеља, привиђења. Прво треба бити страдални Јов, па тек онда васкрсли Христос. Није ли наш архипастир Свети Савва своју паству, свој свеколики народ, вером, просвећивањем, државничком умношћу и сабратском мирољубивошћу спасавао и од телесне и од духовне пропадљивости, трулежности и међубратског мрзитељства? Не уздајте се у тело, јер то раде бездушни. Не уздајте се у душу, јер то раде безумни. Не одлазимо тамо одакле бисмо, као усамљени владика Данило, морали да говоримо: *У ад ми се свијет претворио, а сви људи паклени духови.* Не понављајмо Розановљево претешку изјаву: *Гроб... знате ли да ће његов смисао победити читаву цивилизацију.*

Преобразимо се тамо где осетљивост срца доноси живот, у оно Спасово: *Љуби ближњег свога као самога себе.* Заволимо коначно конкретног човека, јер ту су капије словесног бића и спасења. Уосталом, наша воља је увек туђа и наша

воља је наше спасење. И то је милост, и то је милосрђе. Зато нас све, опет, с надом да смо сачували чест ума, недостојан, позивам да праштамо и да се непрекидно кајемо, јер по речима Светог Јована Претече ...*приближи се царство небеско*. Праштајмо и дајимо, пошто дух човечији захтева своје право на слободу да вечно говори да, а то је смисао који почиња ван страха и ван бриге. *Онај који је савладао гнев, уништио је и злопамћење*, вели Свети Јован Лествичник. Вера је одрицање од сопствене воље, нада је позив на смисао. И то су милост и милосрђе, две руке једног истог тела. *Ако смо уморни, одустанимо; ако одустанемо, никада се нећемо одморити. Али који претрпи до краја благо њему* (Матеј 10, 22). Мир је прва и последња носталгија духа. А ја нама казујем устима евангелисте Матеја: *Љубите непријатеље своје, благосиљајте оне који вас купу, чините добро онима који вас мрзе и молите се Богу за оне који вас гоне* (Матеј 5, 44). Ово је откривено само очима вере.

Зато јој се сада окренимо јер, обратно, шта светкујемо, зашто се скупљамо и коме погледамо у лице? Светом Савви кога данас славимо? Не дај Боже да се обраћамо неком другом под видом да смо побожни, а у ствари смо пуни лажи. Слава је само у Богу Тројичном. Срећна нам слава, Равноапостолни Отац Србски Свети Савва! Нека нам је на mudar ум, трезвеност и живот вечни. Боже, молитвама Светог Савве буди милостив и милосрдан и благослови нас и наш род. Амин!

Слободан Р. Николић, професор

(Објављено у: *Гимназија, Чачак – Извештај за школску 1999/2000. годину*, Чачак, 2000, 9-10)

Са чим ћемо пред Светог Саву?

Часни оци, поштовани домаћине, колеге и ученици, желим Вам срећну славу!

Ова беседа о Светом Сави неће бити пригодан и лежеран свечарски говор, већ покушај нашег суочавања и покушај њеног хришћанског промишљања. Наиме, све нас су учили како је Свети Сава творац и заштитник српске државе, цркве и просвете, дакле градитељ три стуба на којима почива свако озбиљно друштво, држава и нација. Зато постављам питање имамо ли са чим данас, на овај свети дан, после осамсто година, ми Срби, изаћи пре Светог Саву? Шта бисмо му одговорили ако би нас запитао: Шта вам је данас са државом? Имате ли је? Имате ли њене институције? Имате ли владу, владара, скупштину, законе? Па, све сте то већ имали пре осам стотина година.

– Немамо! – одговорили бисмо.

– Шта је узрок томе? – пита нас Свети Сава. – Да се опет браћа нису завадила? Да ли је опет властољубље надвладало човекољубље? Да ли гордост опет господари кроткошћу?

– Шта нам је чинити, оче Саво?

„Устаде (Исус) од вечере, и скиде
своје хаљине, и узе убрус те се запреже;
Потом усу воду у умиваоницу
и поче прати ноге ученицима и
отирати убрусом којим бејаше запрегнут.
Онда дође к Симону Петру,
и он му рече: Господе! Зар ти моје
ноге да переш?
Исус одговори и рече му: Што
ја чиним ти сад не знаш, али ћеш
после дознати.
А кад им опра ноге, узе хаљине
своје, и сједавши опет за
трпезу рече им: Знате ли што ја
учиних вама?

Ви зовете мене учитељем
и Господаром; и право велите: јер јесам.
Кад дакле ја опрах вама ноге,
Господ и учитељ, и ви сте дужни
Један другоме прати ноге.
Јер ја вам дадох угледа
и ви тако чините као што ја вама учиних.
Заиста, заиста вам кажем:
није слуга већи од господара
својега, нити је посланик већи од
онога који га је послао.“

(Свето Јеванђеље по Јовану 13, 4-7 & 13, 12-16)

Да ли су ово икада прочитали или чули и разумели они који хоће данас да владају Србијом? Да ли знају да су њихова гордост, таштина и самољубље пут у расколе, мржње и несреће које за цену могу имати губитак државе и нестанак народа? Да ли ће икада успети да досегну циљ Учитеља, да поштују један другог, да „један другом оперу ноге“? Тај чин није никакво понижење, већ жртва, хришћанска жртва за спас народа и државе.

А шта вам је са школом, са просветом? – пита Свети Сава.

– Реформишемо је. Правимо – кажу – нову, бољу.

– А ко вам је реформише?

– Ни то не знамо! Пре две године појавише се неки људи чудних имена, не знамо одакле. Сакупило се с коца и конопца, знано и незнано, кусо и репато, владино и невладино. Они нам праве нову школу, сасвим другачију. Кажу да она твоја, стара, низашта није ваљала. Кажу да то шта је права школа не знају ни учитељи, ни родитељи, нити сва памет Србије. Кажу како само они знају. Шта нам је чинити?

„И уђе Исус у цркву Божију,
и изгна све који продаваху
и куповаху по цркви, и испремета
трпезе онијех што мијењаху новац,
и клупе онијех што продаваху голубе.

И рече им: у писму стоји:
дом мој дом молитве нека се зове;
а ви начинисте од њега пећину хајдучку.“

(Свето Јеванђеље по Матеју 21, 12-13)

И наша школа поста пећина хајдучка – храм просвећења поста пијаца политичке таштине и среброљубља. Зато морамо и ми из храма просвете истерати трговце душама и лихваре и направити школу у којој ће се људи учити добру, и стварати људи који ће добра чинити, на ползу целој Србији и српском народу. Молимо се за помоћ Богу и теби, Свети Саво, амин!

Драган Матијевић, професор

(Објављено у: *Гимназија, Чачак – Извештај за школску 2003/2004. годину*, Чачак, 2004, 9-11)

Светосавска беседа

*Боже силни, наших прадедова,
благослови са престола Свога
збор свечани народа српскога.*

Овим стиховима из „Духовне лире” Светог владике Николаја призива се небески благослов на било који свечани скуп у српском народу. А данас је, господо, свечаност у свакој српској школи и у свакој српској цркви.

Данас славимо светог и равноапостолног Саву, највећег светитеља нашег народа, који је у петнаестој години, као млади принц, владао хумском земљом, а већ у седамнаестој постао светогорски монах. Више од сто година пре Косовског боја Растко Немањић се одрекао земаљског царства и, више од тога – одрекао се овог света и свога имена а у туђој земљи, у туђем манастиру (грчком Ватопеду), определио се за Царство Небеско и за име славног претходника св. Саве Освећеног. Овај необични човек је спојио порекло принца са смиреностију монаха, помирио је визионарство модерног државника са молитвеним тиховањем испосника, а обезбеђујући самосталног српској цркви, грбу државе Србије је придодао другог орла, васпостављајући на тај начин за многе векове сагласје световне и духовне власти.

Потребно је, можда, поново истаћи оно што је за личност Светог Саве најважније, а то је његово светитељство. Он није само први српски архиепископ нити само оснивач прве српске школе и болнице. Он је, пре свега, светитељ-чудотворац који је и за живота више припадао Богу и оном него овом свету. Око њега мртвог су се отимали српски краљ и његов таст – бугарски цар. Он је духовни отац и предводник небројене војске светих и праведних, богоносних отаца наших, почев од Савиног наследника, архиепископа Арсенија, преко Максима Бранковића, па све до Николаја Новог Жичког. Не заборавимо да је светитељство највиши ступањ до кога се човек, милошћу и благодаћу Господњом, може уздићи. Бог такве људе дарује неком народу да би се исти спасао и постао Божији народ. Код

нас се често олако употребљава тврдња да смо небески народ; притом се за мерило наше „небесности” узима степен нашег страдања у ратовима којима је наша историја, нажалост, веома богата. Боље би нам било да смо небески народ по мери нашег поштовања Христових закона и што следимо примере човекољубља, наде и богопознања, подобно Светом Сави и другим нашим светитељима.

Можда грешимо, господо, што мислимо да је Савина Србија била боља држава од наше Србије данас. Нама је сада жао што Савина постојбина Херцеговина није у српској држави, жао нам је што се из Немањине Подгорице ових дана протерује српско име и што се тамо српски језик не назива матерњим као да они нису ми и као да ми нисмо од њих. Али, није ли Свети, над моштима свога оца, мирио рођену браћу од којих је један, уз помоћ туђина, кренуо мачем на другога, а недуго затим мирио рођене синовце који су поново Србе заратили са Србима. А од тога, знамо, нема ништа горе по један народ. Зато није добро, на Савиндан, очајавати над нашом данашњицом, већ треба ведро чела уздизати очи Небу. „Горе имајмо срца”, пева се на свакој Литургији и тај стих има исти смисао који има и Косовски завет св. Великомученика Лазара („Земаљско је за малено царство”).

И као што се Свети Сава за своју борбу за обожење и спасење свога рода наоружавао светоотачким предањима, поклоничким путовањима по Светој земљи и непрестаном молитвом по усамљеничким стаништима, која су и нама данас доступна, тако и ми можемо да га, бар у срцу, благо опонашамо. Можемо, господо професори, да поведемо наше ђаке у Савину испосницу у брда изнад Студенице, да походимо Савине воде и Савине цркве; да заједно закорачимо Савиним путевима, „јер другог пута и не има”, рече Бећковић. „Јер ако тим путем не будемо ишли, може нам се десити да нас, као народа, и нестане, што неће бити никаква штета”, поручује преосвећени Амфилохије. Господо ученици, било би величанствено да ви постанете свесни једне узвишене обавезе – не само да се сами изградите у светосавском, православном духу, не само да своју будућу, надам се многобројну, децу васпитавате на исти начин, већ и да ваше родитеље уведете у цркву. Ако нису они вас, уведите ви њих, као што је Свети Сава Све-

тог Симеона, јер је речено „изван цркве нема спасења”. Објасните им да је религија поновно окупљање око Творца и да је један од начина да се остане млад учење од сопствене деце, јер тако је и Свети Симеон од Светог Саве учио.

Једино тако, учећи једни од других, заједно на светосавском путу, професори и ђаци, родитељи и деца, моћи ће да оплемељују себе и истински уздижу свој народ. Једино тако моћи ћемо да будемо слободни људи и слободан народ, да имамо слободну цркву у слободној држави; да поштујемо свачију веру, како би други поштовали нашу, и да своју веру и своје свете волимо и чувамо, да би наши светитељи, уз помоћ свемогуће Божије руке, чували нас. Срећна вам слава и Бог вам свако добро даровао. На многаја љета. Амин.

Милош Ирижанин, професор

(Објављено у: *Гимназија, Чачак – Извештај за школску 2004/2005. годину*, Чачак, 2005, 8-9)

НЕМА НАСЛОВА

*Путем који у живот води, наставник и првопрестолник и учитељ био јеси, јер си најпре њиме прошао, па тек онда отечество своје просветив и породив Духом Светим, као дрво маслиново, у мисаони рај насадио јеси свеосвећена чеда твоја. Стога те, као онога који са апостолима и светитељима има престо заједнички, молимо ми који те слави-
мо - моли Христа Бога да нам дарује милост велику!*

Одговори Исус и рече му: заиста, заиста ти кажем: ако се ко наново не роди, не може видети царства Божијега.

(Јован 3, 3)

Погледај, услиши ме, Господе, Боже мој! Просветли очи моје да не заспим на смрт.

(Псалом 13, 3)

Пре равно 770 година, четрнаестог дана месеца јануара 1236. године, у царским палатама Асена Другог, у бугарском Трнову, уснуо је у Христу *првосвештени архиепископ све српске и поморске земље*, Свети Савва Србски. Пре равно 770 година започет је јасно одређени пут једног народа који се данас, горком нашем несловесношћу, одметнуо у погибао. Постали смо, нажалост, најузорнији преверници од горњих ка доњима. А по његовом црквено-предањском уверењу, *нико од нас нема да остане овде, но сви ми треба да отидемо одавде*.¹ Све смо обрнули на наличје. Оно са чим је Свети Савва кренуо у овај свет преварни засигурно није, барем не по превасходству, никакав земаљски исход, иако ни земаљско није пренебрегао. Као и сваком светитељу, на првом и последњем месту њему стоји Христос Живи, онај који по речима Крститељевим *треба да расте, а ја да се умањујем* (Јован 3, 30). Раст Господњи у палом човеку почиње покајањем. Стога, нимало случајно, Равноапостолни Свети у другој уводној глави свога **Законоправила**, одмах после Слова о васељенским и помесним саборима, даје тумачење исихастичке мо-

литве (**Господе Исусе Христе, Боже наш, помилуј нас**) и то испред тумачења *Символа вере* и молитве Господње *Оче наш*.² Јер Христос јесте и пре и после свега, Првина свима у свему, пошто нам без Њега не би било откривено ни оно двоје. Дакле, Светом Савви је и те како било познато да се Истим и почиње и завршава (бес)коначно назначење човеково. Преподобни Симеон Мироточиви је пред упокојење овако беседио: *Ја о себи ништа не знам док не видим Бога*.³

Заиста, Светитеља би требало славити свугде, али првенствено у Цркви, Телу Христовом, и срцу човечијем као живом храму Пресвете Тројице, а не на грађанским академијама које су, у најбољем случају, романтичне приредбе са добром жељом, али никако слава у Духу Светоме. Боље је не славити никако него погрешно. Христос није тамо где је људска раскош. Али обрнуто јесте. Како се вратити Промислитељу и Творцу, како задовољити најдубљу потребу да се Бог (по)зна, да Он, који је Жива и стварна Личност, не буде протеран из наших срца и доживљаван као нешто безоблично и нелично, као некаква утвара потекла скоро искључиво из моралне потребе нашег бића? *Могућност познања лежи у процесу откривања Бога као ипостасног бића и у човековој способности да уђе у дијалог са Богом*.⁴ Преподобни Исаак Сиријски разликује веру која долази од оног што се чуло од вере која је заснована на личности. Посведневни опит у постојање Бога Живога, у Његово сваковрсно пројављивање, темељ је вере. Истинско Очинство спада у лично(но)сни а не функционални аспект Цркве. Причасна трпеза нас хришћана није ни у народњаштву ни у обичајности, већ у Преображењу и Евхаристији суштога Суштим. Није човек само природно створење и није само тело (не дај Боже!). Много више је икона, онај који изражава Онога по Којем је и кроз Којег је све саздано. *Јер учење духовно није игра нити безумље мисли човечјих*...⁵ То је говор најмање две личности које се сусрећу по Очинској милости и творе нераскидиву **заједницу односа** у вечности. Зато Христос и јесте Богочовек. Па ипак, мада и у слави и за славу створен, као уосталом и сва твар, човек представља *један парадоксални 'додатак', један 'сувишак' у поретку бића*.⁶ Не заборавимо науку која није заслуга човечија, већ је благодат Божија. *Не живи човек само о хлебу, но о свакој речи која из-*

лази из уста Божијих (Матеј 4, 4). Све ово је врло добро познавао Свети Савва и то је познање чувао дубоко у свом срцу. Зато и јесте оно што јесте – живи стуб христообразни око којег се, на сву срећу, Срби још увек окупљају, последња нам брана пред пропашћу. Мало ко данас сведочи своју веру, мало ко се усуђује да буде друговесник живота који долази након ове земље. *Јер, гле, ја ћу створити нова небеса и нову земљу, и што је пре било неће се помињати нити ће на ум долазити* (Исаија, 65, 17). Уосталом, *Што је рођено од тела, тело је; а што је рођено од Духа, дух је* (Јован 3, 6). Покајмо се и верујмо. Зло ионако господари светом. *Али Христос је надвладао свет* (Јован 16, 33). Ко може да прими, нека прими.

Нека је Многомилостиви и Дуготрпеливи Господ, молитвама Светог Савве Србског, увек крај нас. Толико смо озлобљени, да нам остаје још само незаслужено избављење. Да ли смо цариници или црквеници? Безгранични обитава једино у срцу оних који се моле. *А род је духовни љубав, радост, мир, трпљење, доброта, милост, вера, кротост, уздржање; на то нема закона* (Посланица Галатима 5, 22-23). Дубоко верујем да таквог рода још има и да се управо таквих ради одржава овај свет убоги.

Све нас не сазиреш и не знаш, о мој Боже,
Но тек оне што те љубе...⁷

Фусноте:

¹ Доментијан – **Живот Светога Саве** // Живот Светога Саве и Светога Симеона (*Стара српска књижевност у 24 књиге*, књига четврта), Просвета; Српска књижевна задруга, Београд, 1988, 186.

² Петровић, Миодраг – **Омиљена молитва Светога Саве** // Свети Сава (приредили Крсто Миловановић и Димитрије Калезић), Народно дело (библиотека Монографије), Београд, 1995, 51.

³ Теодосије – **Житије Светога Саве** // Житија (*Стара српска књижевност у 24 књиге*, књига пета, свеска прва), Просвета; Српска књижевна задруга, Београд, 1988, 142.

⁴ Брија, др Јован – **Речник православие теологије** (друго, редиговано издање; превео с румунског епископ источно-амерички Господин Митрофан), Хиландарски фонд при Богословском факултету СПЦ, Београд, 1999, 187.

⁵ Доментијан – *op. cit.*, 151.

⁶ Флоровски, Георгије – **Појам стварања код Св. Атанасија Великог** // Теолошки погледи бр. 4, година VI, Београд, 1973, 258.

⁷ Симеон, Преподобни Нови Богослов – **Химне божанствене љубави**, Октоих (едиција Свјетска књижевност), Подгорица, 1994, 54.

Слободан Р. Николић, професор

(Објављено у: *Гимназија, Чачак – Извештај за школску 2005/2006. годину*, Чачак, 2006, 8-10)

Даме и господо, уважени пријатељи Гимназије у Чачку!

Ево стоседамдесетог Савиндана у овој школи да га прославимо онако како нам вера и предање налажу – са свећом, славским колачем, житом и молитвом Светом Сави, кога тропар описује као *наставника пута који води у живот*. Свећа коју прислужујемо даје нам светлост, а „светост” и „светлост” у српском језику имају исто етимолошко језгро, јер за Србе, као и за остале православне баштинике ћирило-методијевског језичког наслеђа, просветитељство је обасјавање човека несазданом светлошћу љубави и доброте Божје, па тек онда учење и стицање знања потребних за живот у овом свету. Свећа је, дакле, симбол једне више просвећености. Хлеб, славски колач, сведок је хлеба насушног – Христа – који се у Еванђељу назива „Хлебом живим који сиђе с неба”, и сведок нашег јединства и узајамности, потврда доброте на коју смо призвани (не каже се узалуд у нашем народу да је неко „добар као хлеб”). А жито се спрема за покој душа оних који су нам славу предали, јер је пшеница знамење васкрсења у вечни живот. Колико је све ово везано за нас, данас, када улазимо у стоседамдесетогодишњицу постојања! Јер, најбољи међу нама, и професори и ђаци, ево већ седамнаест десетлећа желе да Гимназија у Чачку не нуди само пламичак разума, него и светлост љубави; не хране се само каменом чињеница, него и хлебом доброте; и труде се да не забораве своје заслужнике и заветнике.

Игуман Стефан, телесно слеп, а духовно видовит, на Божић српске слободе у „Горском вијенцу”, осећа како се душе предака радују. И ми данас, пред иконом српског првоучитеља, Саве Немањиног, радујемо се са свим нашим претходницима, са свима онима који су своје животе уградили у ову школу, тврђаву смисла у доба нихилизма. С нама су данас и владика Никифор Максимовић, који се залагао да се у Чачку отвори гимназија; и први професори и први ђаци; и Божа Кнежевић, и Васа Филиповић, и породица Радовић, и Гргур Јакшић, и Сима Тројановић, и Јаша Продановић, и Мита

Петровић, и Дис, и Мома Настасијевић, и Брана Петровић, и сви они које помињемо и које не помињемо, али који су нам предали ову славу. Радују се с нама и професори и радници ове школе који су у пензији, бивши ђаци, а сад угледни научници и културни посленици, људи на свом месту у свом времену; и садашњи ђаци, а будући творци будућности слободне Србије. И ми, професори данас, који, како својевремено рече колега Ћаловић, ако и нисмо на висини оних старих, ипак не ометамо своје ученике у расту ка знањима, што доказују и резултати њихови на факултетима и радним местима. Данас је велика радост, чији је симбол вино којим се колач и жито преливају: сто седамдесет година на путу Светог Саве, са кога се понекад и скретало (да би се ишло ћорсокацима недостојних смртника, којима су се неки клељали да са њиховог пута неће скренути!), али на који се, ипак, враћамо. Лепо је бити део Гимназије, упијати светлост сунца која обасјава њене прозоре и удисати ваздух у коме се мешају мириси креде и сунђера са деџим гласовима и смехом. Лепо је и мени док ово говорим, јер сам, пре двадесет година (зар већ има толико?), као ђак учествовао у прослави стопедесетогодишњице и радовао се скором статусу матуранта.

Бити просветни радник није нимало лако. У древној Грчкој, педагог је био роб који је децу својих господара водио и доводио из школе и приморавао их да уче због чега су га млади племићи често мрзели и правили му свакојаке пакости, што је педагог (роб, рекосмо!) морао стоички да трпи. И ми, данашњи детоводитељи (што је буквални превод грчке речи „педагог“), морамо да трпимо штошта, трудећи се да децу водимо путем знања и поштења. Али, све бриге се забораве кад се уђе у радост учионице умивене деџим лицима, у гласове који су пуни белине, у погледе, гнезда из којих свакодневно излећу птице наде.

др Владимир Димитријевић, професор

(Објављено у: *Гимназија, Чачак – Извештај за школску 2006/2007. годину*, Чачак, 2007, 9-10)

Ове године изговорене су две беседе, тако да су обе овом приликом заступљене у својој изворној верзији

Светосавска беседа

Духовно лице доба? - Доба нема духовно лице. За доба је управо карактеристично да је духовно потпуно негативно. Дух се из њега повукао, далеко...¹

Које милошћу и благодаћу Пресвете Тројице посињен у Њему? *Бестрасним се, дакле, у правом смислу речи назива и јесте човек који је тело начинио непропадљивим, који је ум уздигао изнад свега створеног, који је сва чула покорно уму а душу своју представио Господу, пружајући се вечито к Њему и преко својих моћи.*² Дакле, онај који није подлегао видљивој и опипљивој творевини као смислу. Али, шта са опипљивим и видљивим светом, са сопственим телом, који по природи својој тежи уређености? Свети човек брине и о томе – о држању света на уређеном окупу. И ми злехуди Срби имамо свог небоземног брижника – Светог Савву Србског.

Светосавље не подразумева само небеску државност. Оно покрива и поље практичне владавине, али основане на божанској правди. Човек има тело и оно, мада не цело, припада овосветском државном животу. Свети Савва је знао да као што тело има облик, тако и оно што га споља уређује мора имати облик који ће му бити најподеснији за благочестиво постојање. Свети је био научен да се држава горња и држава доња огледају једна у другој, с тим што је горња смисао, а доња пут. Но, и једна и друга су човека ради саздане.

*Небо и Земља трају
дуго.
Ако небо и земља трају
дуго,
То је стога што не живе за себе.
Ето, зашто бескрајно трају.
Не остварују ли себе
баш зато што не живе за себе?*³

Говорећи о веровањима и учењу Византинаца, Сергеј Аверинцев наводи да је код њих *закономерност светских процеса схваћена као послушност небеских сфера и четири стихије, као њихова монашка смерност, одрицање од своје воље, аскеза. [...] Према томе, кретање, сијање и само постојање небеских тела јесу њихово монашко послушање што га са тугом, али и с трпљењем примају од Бога а на корист људима. Они би желели „да се ослободе и буду са Христом“, да се извуку испод јарма „кретања“ – космичког клатна неослобођене твари; али напор свог подвига они претпостављају сопственој духовној глади.*⁴ Какву онда ми жртву да принесемо љубави Божијој? Нама најтежу – послушност. *Божја власт над човеком не остварује се као ћутљиво оперисање са ствари, већ као усмено изражена наредба у заповести - од једне воље ка другој; и управо због тога човек може да откаже послушност.*⁵ Ниједан човек по природи својој није властан над својим животом, али јесте над избором да ли се или неће кретати ка њему. Та му власт јесте дата. Пробудити се од заборављања и сетити се свог царског достојанства значи осетити своје понижење, кривицу и стид. Тек одатле почиње човеков раст у славу првоствореног у врту, а врт је управо Јерусалим ка којем се смисаоно крећемо. Научимо се послушности од твари. То ће бити наша држава у коју нас упућује Свети Савва. Научити се томе није нимало лако, јер се до спасоносне послушности стиже понижењем. *Сваког тренутка пиј од воде понижења као да је вода жива...*⁶ Светска мисао тешко ће ово разумети, а још теже се овоме приклонити. Али, хришћанин ионако не тражи смисао у свету, нити му се овде нада, нити му овде верује. Требало би се настанити у Царству које је светлости и љубав, које од почетка јесте, а које тек долази. Парадокс је наше спасење, јер *исправан начин живота није практично питање, него духовно.*⁷

Где да пронађемо ту жељену државу, тај Небески Јерусалим, осим у Литургији која је заустављена садашњост, једино (могуће) Царство Божије на овој земљи. Само ту можемо чути Ја сам Онај који јесте. Тако себе назива Онај код Којег се суштина поклапа са постојањем. Да ли ми данашњи, који се налазимо у несамеривом искушењу и тешко досежном расуђивању, уопште јесмо? Само нас црквено-национално

очинство Светог Савве може разбудити за истинско јестање, само оно пружа истинску државност за нас несрећне Србе. Литургија и јесте држава у којој Творац и творевина слушају једно друго по љубави, а не по нужди. Зато тамо и да се настанимо, молитвама Светог Савве Србског, амин!

*Стога оном коме је царство
драгоцено као он сам
може се дати царство,
А онај који воли царство
као самога себе
Достојан је да управља њиме.⁸*

Али, тешко је управљати земаљском државом, јер то подразумева управљање собом према законима који нису човечански користољубиви и који се не завршавају пуким а бесмисленим појединачним задовољењем пролазне и погибелне жеље од тела рођене, *јер чувари наше државе треба да буду васпитани да поштују богове, а сами да буду божански колико је то људима уопште могуће.*⁹ Данас је, нажалост, множина постала мерило свега, а не исправност мишљења, говорења и делања. Осредњост и дволичност нису одлике владара. Неправичност није његов родитељ, нити је притворност његов пород. А како је данас у земљи Светог Савве, какви се цареви у њој налазе? Како је данас на земљи уопште? *Врхунац неправичности је у томе да изгледаш правичан а да то ниси.*¹⁰ Господе, разбуди нам разбориту одговорност према Теби, према ближњему и према себи и избави и нас и ову земљу од туге која притиска. Амин!

Господе Исусе Христе, молитвама Светог Савве Србског, милостив нам буди у дан праведног и доброг суда Свога и подај нам да мирно и непостидно из ове пређемо у Твоју државу. Амин!

*Зла многа је лако постићи;
Пут до њих је гладак, а крај где станује
близу.
Али пред врлину богови зној поставише.¹¹*

Фусноте:

¹ *Хамваш, Бела - Дух и власт* (превео Сава Бабић), *Књижевне новине, Београд, 15. август-15 септембар 2002, 20.*

² *Лествичник, Свети Јован - Лествица* (друго издање, превод са грчког, предговор и коментари Димитрије Стефановић), *О земаљском небу и васкрсењу душе пре свеопштег васкрсења... - поука XXIX, Сфаирос* (едиција Светотајинска сфера, књига 1), *Београд 1988, 270.*

³ *Изабрани списи* (Лаоце - Конфуције - Чуангце) - Лаоце, *Књига Тао Те, Начела Таоа, Песма VII, Просвета* (едиција Светски класици, коло треће, књига 17), *Београд, 1964, 37.*

⁴ *Аверинцев, Сергеј Сергејевич - Поетика рановизантијске књижевности*, *Поредак космоса и поредак историје, СКЗ* (едиција Књижевна мисао), *Београд, 1982, 102-103.*

⁵ *Ibid.* 4, *Понижење и достојанство човека, 93.*

⁶ *Ibid.* 2, *О блаженој и незаборавној послушности - поука IV, 78.*

⁷ *Ibid.* 1, 20.

⁸ *Ibid.* 3, *Песма XIII, 43.*

⁹ *Платон - Држава или о правичности* (треће издање, књига друга), *БИГЗ, Београд, 1983, 65.*

¹⁰ *Ibid.* 9, 40.

¹¹ *Ibid.* 9 (навод из Хесиода, *Послови и дани, 287-290), 43.*

Слободан Р. Николић, професор

(Објављено у: *Гимназија, Чачак – Извештај за школску 2007/2008. годину, Чачак, 2008, 9-11*)

Светосавска беседа

Ако су ми речи горке, треба ли да их кажем или да их прогутам? Ако ми је корак уплашен, да ли да поклекнем или да закорачим? Ако чујем глас предака у себи, смем ли да га ућуткам? Докле је дошло, душо моја, ако не умем да те водим? Докле је дошло ако не знам гладну да те нахраним и голу да те обучем?

Чиме да ти се похвалимо, најлепши цвете Немањићке лозе? Државом – она је обogaљена; владарима – они су јаничари; војском – она је осакаћена; народом – он је растрљан; Косовом – оно је раздевичено. Са чиме да изађемо пред твој принчевски престо, данас кад нам се чамац из благе луке, у коју су га привезале твоје руке, ковитла по побеснелим таласима олује? Како да ти пружимо руку кад је у катанцу и ланцима закључана? Чиме да те погледамо у очи ако више нисмо људи?

Шта да ти одговоримо, учитељу наш? Ти си учио и васпитавао народ – да дете постане човек, да брат остане брат, да отац буде узглавље породице и државе. А данас твоји учитељи немају времена за своје ђаке. Уче их свему, осим да постану људи. Од кошница у којима се сабирао мед, школе су нам постале пустаре у којима нема начела. Слепи су данас учитељи твоји. Живот нам је онакав какве су обogaљене генерације ђака, које они нису васпитали, које нису извели на прави пут. Твоји учитељи заборавише да није знање корен речи образовање, него образ. Шта да ти славословимо, учитељу наш?

Како да ти принесемо молитву, архиепископе наш, кад први људи међу нама, свештеници и владике, измешаше речи, па се нико не разуме, као у време Вавилона? Рачунају и пазаре, столују и наређују, склапају договоре са вуковима док им се заблуделе овце окрећу на ражњу, док се сузе стада, горке и жучне, сливају низ напуштена лица. Владике и свештеници твоји заборавише Јеванђеље, заборавише да окрену други образ, да оперу ноге своме народу. Заборавише твоје путоказе и стазе, а код тебе нас зову. Како да ти принесемо молитву, архиепископе наш?

Како да ти запевамо здрављем, први лекару наш? Ти си лечио мелемом и травом, речју и љубављу, силом коју ти је Господ дао. А данас твоји лекари лече само за шаку сребрњака. Лече незнањем, гордошћу, похлепом, хладноћом. Није им свет човек јер су престали бити људи, није им свет родитељ јер није њихов, није им свето дете јер убијају новорођенчад, није им света болест јер је прогласише курвом на којој као подводачи зарађују, није им свет живот јер су косачи смрти. А твој народ, излечитељу наш, никада болеснији. Деца су килава, млади су мрзовољни, стари полуживи. А смрт се осмелила, па кренула да једе. Нема више правила у твојем народу да ли ће прво прадед или унук, син или отац, мајка или ћерка на самртнички одар. Нема здравља непољуљаног, нити снаге окрепљујуће. Заборавише твоје лекове и мелеме, али са поносом називају болнице твојим именом. Како да ти запевамо здрављем, први лекару наш?

Како да ти заглагољамо, први књижевниче наш? Дао си нам слова и подигао свој народ од мотике до оловке. Данас твоји писци и песници певају о аду. Што им је песма црња, то је вреднија. Што им је роман пунији жвала и црва, крви и демона, насиља и блуда, то су они већи у својој генијалности. Трују изгубљене и несигурне душе које се хватају у омчу за сопствено вешање. Заборавише писци твоји на поуку, морал као лек за дух, на то да опамете, оплемене и уздигну човека. Куну нам се у твоје житије, а својим делима као клетвама нас дарују. Како да ти заћириличимо, први песниче наш?

Са чим да изађе пред тебе твој српски народ? Мајке убијају своја чеда, уместо колевке, утробе им ковчези. Мужеви варају своје жене, а онда и своје љубавнице, као да нису од твоје вере. Деца се губе странпутицама страсти, дроге и блуда, стављају руке и прсте, главу и живот на пањ за сечење. Народ ти је постао крдо. Пљачка и краде своју државу, под чијом се земљом тресу кости предака, које су пале да би та држава постојала. А данас постоји да би је унуци пљачкали. Пљује твој народ и сакати своју прошлост, своју историју. Стиди се својих споменика, својих крајпуташа, својих богомоља, својих светитеља, своје ћирилице и језика. Изгубљен је данас народ твој: од двора спао на сутерен, од парламента направио подрум, огњиште претворио у буцак, а сваки пут изгубио да би

га заменио странпутицом. Изгубљен је данас народ твој, а сам је себи стазе завао.

Светитељу и оче, Руко којом се дављеник спасава, Речи којом се поклекао диже, Планино са које се виде небеса, Кључе којим се отвара тамница, Шљиво крај извора, Зрно у хлебу, Грозде у вину, Кућо и Доче, Молитво наша једина, коју приносимо Цару Војски и Спасу, Сузо из нашег ока, Уље у нашој лампи, Жару у нашој ватри, Апостоле који васкрсаваш,

*Чуј нас, свети оче, који одјекујеш
Од звона и клепала који траже спаса!
Кад ћеш нас чути, ако нас не чујеш
Данас, кад немамо ни језика, ни гласа.*

Ненад Гугл, професор

(Објављено у: *Гимназија, Чачак – Извештај за школску 2007/2008. годину*, Чачак, 2008, 12-13)

О трпљењу

Али који претрпи до краја, благо њему...
(Матеј 10, 22)

Настањени смо у добу када се све у човеку заверило против Смисла, гоњено духовима поднебесја на рат, како вели Хобс у *Левијатану*, свих против свих (*Bellum omnium contra omnes est vita hominis*). Воља се окренула смртохтењу, ум блудољубљу, а чула непослуху. Човек је бестидно устао на све темеље који га држе на окупу. Сав се његов труд свео не на заједницу (за Једног), већ на успостављање несрећне самоће окружене неподношљивом мржњом и горком нетрпељивошћу. Све се разилази. Овако говори Соломон, син Давидов, о свим злохотним временима: *Ходи с нама да вребамо крв, да заседамо правоме ни за што; / Прождрећемо их као гроб живе и свеколике као оне који слазе у јаму; / Свакојакога блага добићемо, напунићемо куће своје плена...* (Приче Соломонове 1, 11-13). У плен спада и душа човечија. То је време људско од пада до данас. Њему би требало умаћи.

Но, ум наш је у сродству с Божанством. Имамо слободу чињења и слободу нечињења, слободу да примимо и прихватимо и слободу да одбијемо и порекнемо Живог и Животоодног. И наше тело, премда недовољно пространо, прима у себе Онога који своје свепространство скучава добровољном љубављу. Слични смо Оцу као, усталом, свако дете свом родитељу. Словесна смо творевина, јер смо Слову захваљујући постали. Свети смо, јер нас Дух Свети осењује благодаћу да јесмо. Зато се у Канону Евхаристије, непосредно пред Свето Причешће, дакле, пред примање Несместивог а Свеобухватног, изговара возглас *Светиње светима*. Сродно сродном. Овако говори Свети Савва, син Симеона Мироточивог, у тринаестом одељку своје Беседе о правој вери, изречене на црквено-државном свесабрању у Жичи о Вазнесењу Господњем 1221. године: *Шта је боље од овога: не окусити смрти довека? Јер само то неокушање смрти већ је далеко од греха, јер је окушањем греха укус смрти ушао у сав род људски до*

*Христа. Ради тога окуси смрт Он, Који је безгрешан и бесмртан по Свом првом рођењу од Оца, но окуси је ради нас, и пострада, да и ми вером у Њега окусимо бесмртност. [...] Зато чеда моја богољубљена, ми, који Га љубимо, треба да чинимо дела вере у Христу Исусу Господу нашем, ми, који смо примили од Њега бесмртну веру, толики дар - да не умremo никада!*¹

Но, пре дарова следи време кушања, време опробавања душе и њеног трпљења. Кроз то се нечиста ковина преиначава у злато, кроз то се стихије уобличавају у частице Тела. Наш стари језик чува то знање, јер некадашња словенска реч чест (**честъ**)² значи част, часност, поштовање, богатство. Чесност (**честность**)³ је светост, достојанство, поштење, а одатле долази наша данашња реч честица која означава део нечега, део достојанства и светости нечије. И најпре ово последње. Још једна стара реч нам открива сву раскош нашег смисла. Част (часть) означава основу, подлогу, изобиље, а од ње изведена реч **причасник** (онај који се причешћује) односи се на удео, удеоничара, на онога који узима учешће у нечему, тј. Некоме. Део смо Некога, нечије Личности, логосна, а не бесловесна деца безумног случаја. Учите се знању кроз језик, а не само кроз разум који је млађе чедо но реч. У најбољем случају, можда су само истоврсни близанци потекли из истог Извора.

И Хајдегер је у свом предавању у вези са језиком половином прошлог века рекао: *Размишљати о језику значи доспети у говорење језика на такав начин да се то говорење дешава као оно што јемчи боравиште за суштину смртника.*⁵ А језик је саздан од речи које проистичу из Речи. Уосталом, одатле све проистиче. *Именовање... позива у реч.*⁶ Али доћи до овога (знања) подразумева трпљење. Но, не оно које проистиче из ожалостиности светом, већ оно које доходи из богољубља и човекољубља. Само је бестрасно трпљење смисаоно. Човек страда због својих грехова, а грех је белег промашаја предвечног назначења, промашај синовства. Оно што свети апостол Павле назива *унутрашњим човеком срца*, онај скривени и неизобличени образ Божији у нама, дат с почетка, адамска првотност која се, Мудрим нагнана, повукла дубоко у наше биће, добија се само подвижништвом. А оно нужно подразумева трпљење. *Не сабирајте себи блага на*

земљи где мољац и рђа кваре и где лупежи поткопавају и краду; / Него сабирајте себи благо на небу где ни мољац ни рђа не кваре и где лупежи не поткопавају и не краду; / Јер где је благо ваше, онде ће бити и срце ваше. (Матеј 6, 19-21)

Стога онај који хоће да допре до скривеног, а увек, свуда и у свима присутног Смисла, мора да подноси јарам тренутног бесмисла. То је време човечије од покајања до Васкрса. Њему би се требало приклонити. Подвигом трпљења задобити бесстрашће. То је једино природно човеково стање и душе и тела.

Бестрасност више не зна за непријатељство, не зна за пад, не зна за неверје, нема потребе да чува трезвеност, нема жељу ни за каквом вештаственом ствари, не осећа бол због туђе мржње и њена слава велика је и несравњива.⁷

Овако говори Христос, Син Божији: *А ја вам кажем: љубите непријатеље своје, благосиљајте оне који вас куну, чините добро онима који на вас мрзе и молите се Богу за оне који вас гоне. [...] Будите, дакле, савршени као што је савршен отац ваш небески. (Матеј 5, 44; 48)* То је вечност у Царству, то је обележје савршене љубави. У њој би требало завршити. Но, по други пут, пре дарова следи време кушања, време опробавања душе и њеног трпљења. Али, које је то трпљење смислено? Један светогорски старац је говорио: *Данашњи монаси спасавају се једино благодарeћи искушењима, јер врлина више не постоји. [...] Довољно је ако издрже искушење, јер је трпљење без гунђања једнако молитви. Ђаво нас не искушава онолико колико би он то хтео него онолико колико му то Бог допушта. Непријатељ покушава да постављањем замки отупи човекову свест, да у њега удахне безнађе и очајање или да узрокује разметање и хвалисање непостојећом светошћу. [...] Уколико желиш да те непријатељ не напада, довољно је да једеш, пијеш, спаваш и чиниш све што хоћеш. [...] Не узнемиравај демона и он ће бити миран.⁸* Све ово се може применити и на мирјане. Искушења и трпљења су и у пустињи и у насељу. Али, исто тако, и спасење Божије обитава на оба места. Јер, милост не подлеже разлогу, темељ јој није у узроку и последици. Једини извор-узрок јој је љубав. Но, тек је она једина безузрочност, тако да, опет, дођемо на почетак. Зато је *добро благодаћу утврђивати срца, а не јелима...* (Посланица Јеврејима 13, 9).

Окренимо видљиво и невидљиво човештво трпеливости

и нероптивости, јер је тако чинио и јер нам је то у наслеђе овоземаљско оставио Бог Ваплоћени. Јер то нам је последња брана пред помамом свеопштег бесмисла. Царство дође потом, као плод и милостиви дар за трпељивост. То је Горњи Јерусалим, насеобина мира... *Онима који духовно још младенствују, кажем: средина између просветљења и богоостављености је искушење, а средина између туге и радости је нада.*⁹

Господе Исусе Христосе, Сине Бога живог, молитвама светог оца нашег Савве Равноапостолног, милостив нам буди и подај нам да, кроз трпељење, будемо наследници Царства Твога. Амин!

Фусноте:

¹ Свети Сава, *Беседа о правој вери* /у преводу владике др Атанасија Левтића/ (приредили Крсто Миловановић и Димитрије Калезић), Народно дело, Крагујевац, 1995, 17.

² *Речник црквенословенског језика* /израдио прота Сава Петковић/, Сремски Карловци, 1935, 312, 314.

³ Ibid.

⁴ Ibid.

⁵ Хајдегер, Мартин, *Мишљење и певање*, Нолит /библиотека Сазвежђа, књига 79/, Београд, 1982, 173. (предавање *Die Sprache* одржано у Билерхеу 1950. године)

⁶ Ibid. 5, 181.

⁷ Авва Исаија, *Шта је мера бестрашћа, шта су њена својства и како их човек стиче*, у: *Евергетинос /зборник богогласних изрека и поука богоносних и светих отаца/*, Православна мисионарска школа при храму Светог Александра Невског, библиотека Образ светачки, књига 61, Београд, 2003, 355.

⁸ Архимандрит Јоаникије (Коцонис), *Светогорски старечник /изреке светогорских старца/*, Задужбина Светог манастира Хиландара, Београд, 2004, 339-340.

⁹ Свети Дијадох, *Како се дешавају Божије допуштење и богоостављеност и шта у том случају треба чинити како би се вратила благодат Духа*, у: *Евергетинос /зборник богогласних изрека и поука богоносних и светих отаца/*, Православна мисионарска школа при храму Светог Александра Невског, библиотека Образ светачки, књига 61, Београд, 2003, 390.

Слободан Р. Николић, професор

(Објављено у: *Гимназија, Чачак – Извештај за школску 2009/2010. годину*, Чачак, 2010, 11-14)

Поштовани гости, драги професори и ученици,

Поздрављамо вас на овај свети дан, у светосавском духу, скромно, тихо и поетским речима, прво онима које је Свети Сава у „Житију господина Симеона” приписао своме оцу:

„Кратак је пут којим ходимо, дим је живот наш, пара, земља и прах. Замало се јавља, па брзо пропада. Зато је, уистину, све таштина. Јер овај живот је сенка и сан, и низашта се не цени сваки земаљски, као што рекоше књиге. Када сав свет стечемо, онда се у гроб селимо, где су заједно и цареви и убоги. Зато, чеда моја драга, пустите ме одмах да идем видети утехе Израилеве.”

На почетку пута којим ходимо, тек препознајем и спознајем мудрост којој учи сачинитељ ових речи, Свети Сава, и у њој одјек Премудрости Соломонових и призвак поука Псалама, али и поруке индијских, кинеских и грчких мудраца и великих светских писаца из свих времена. Ипак, јасно разумем да је „утеха Израилева”, којој се, како Свети Сава поручује, треба надати, Исус Христос.

Још један наш велики писац, Данило Киш, коме је као дечаку, у мутним годинама Другог светског рата, примање православне вере у Успенској цркви у Новом Саду спасило живот, тврдио је да ми „Југословаци и остали Мађари”, прихватамо да забављамо свет нашим политичко-егзотичким темама, пристајемо да будемо homo politicus, увек и на сваком месту, а да поезија и форма, а да игра и игарије: ко сам? одакле сам? куда идем?, замишљеност над смрћу или заноси љубави, тобоже, нису за нас. Поезија осуђује све опсесије које желе човека да лише његових богатстава, његове метафизичке мисли и његове поетичке сензибилности, које желе да га сведу на само једну димензију, zoon politikon или, превешћу, голог ангажованог човека, који сиромашан духом животари, не промишљајући оно што нама, младима, трагаоцима за идентитетом, не да мира: ко сам, одакле сам, куда и коме идем. Зато хоћу да будем homo poeticus упркос свему, духовно биће, пре свега. Јер нам је свесно тражење и налажење или оживљавање

Онога у себи, као идеал, поставио српски принц, а потом светогорски подвижник, српски савладар и мудри дипломата, чудотворац, исцелитељ, књижевник и, на крају, светитељ – Свети Сава.

Своју беседу о правој вери отпочео је 1221. године у Жичи, речима које као да су изговорене за данашње време и омладину:

„Браћо и пријатељи и оци, чеда богозвана, приклоните бољубива срца ваша да чујете божанске заповести. И чувши ове свете речи, ставите их, браћо, у ваша срца и у савести душа ваших и пред очи ума вашег, и разумите их.”

Светитеља и првог српског писца, који је, имајући познање речи, Господа прослављао, покушаћемо да усхвалимо речима његових наследника, српских песника, који су одувек уносили светлост у таму свог времена и постали зубље наше будућности и своје вечности. Ово је „Похвала светлости”.

Беседу, најаву поетско-сценског приказа „Похвала светлости“, изговорио је Душан Вукашиновић, ученик IV разреда, а написала је Ана Ранђић, професор српског језика и књижевности

(Објављено у: *Гимназија, Чачак – Извештај за школску 2010/2011. годину*, Чачак, 2011, 7-8)

Светосавска беседа

Док се Европа стварала, дошли смо овде и почели да изграђујемо себе, да стварамо и мењамо границе и боримо се против оних који су хтели да нас нема. Почели смо да градимо темеље које је Немања поставио. Онда се појавио он који нас је просветлио и чија ће нам светлост помоћи да подигнемо храмове, створимо законе, али и да се мачем бранимо од пошаста са запада и некрста са истока који су покушавали да све то униште. И када је некрст превладао, његова светлост нас је водила кроз вишевековни мрак.

Прошлост нам је била бурна, најчешће праћена патњама. Увек смо били нечија сметња, али смо и сами грешили. Грешили смо онда када смо га заборављали и када смо светосавске мењали за лажне вредности.

Стефан Немања је био далековиди државник, танани дипломата и храбри ратник, ујединитељ српских племенских државица у једну велику државну целину српскога етноса, која ће да стане и ту да остане раздвајајући сфере утицаја Цариграда и Рима. Сава Немањић организовањем православне цркве као самосталне цркве даје православљу етно димензију, а српство стиче свеправославну извесност.

Историчар који настоји да обухвати разноврсност његовог живота и рада – као владарског сина, калуђера, епископа, ходочасника, дипломате, администратора, мецене, писца и учитеља свог народа – готово неминовно долази до тога да је у грчком и словенском свету источноевропског средњег века мало коме било дато да за 60 година постигне тако много. Савино завештање припада српском народу, чак и више од његовог овоземаљског живота.

Свети Сава је, и за живота и после смрти, иако душом међу анђелима горе, остао сав међу својима на земљи доле, творећи и даље еванђељска дела: исцељујући болесне телом и болесне душом. Тела је исцељивао од телесних недуга, а душе од душевних недуга: невере, маловере, безвере, очајања, безумља, лудила, мржње, пакости, злобе, властољубља, сластољубља, грехољубља, ђавољубља. Овај чудесни исцелитељ

тела био је у исто време и чудесни исцелитељ душе.

Манастиром Хиландаром Сава је положио основе наше средњовековне културе. То није био само јединствени пренос византинизма, већ ова култура добија своју словенску и српску црту. Његов типик је почетак српске средњовековне књижевности, оснивач је монашког реда и манастирских закона. Његово књижевно дело показује да је Сава добио брижљиво васпитање, а културни центар рашког двора крајем XII века високо је утицао на цео развитак наше просвећености.

Он је дао онај садржај хришћанској ренесанси Срба који је најбоље одговарао њиховој природи и потребама. У његовом животу и делима осећа се хармонија побожног и лепог, божанског и људског, оног што је Христово завештање и оног што човека, прихватајући ту реч, доводи у близину блаженог осећања живота. Он је проповедао универзалну љубав, али је, ипак, најбрижније био наднесен над својим српским народом.

И завршимо ову нашу беседу деловима оне која је, изнад свих беседа, изговорена у част нашег светитеља. У Беседи о правој вери Св. Сава каже: „Браћо и пријатељи и оци и чеда богозвана, прислоните богољубива срца ваша да чујете божанске догмате. И чувши ове свете речи, ставите их, браћо, у срца ваша и у савести душа ваших и пред очи ума вашег и разумите их.“

Славица Негојевић, професор

(Објављено у: *Гимназија, Чачак – Извештај за школску 2011/2012. годину*, Чачак, 1996, 9-10)

О човековом достојанству и унижености

Опора ће и намах безводна бити ова беседа. Али, ово је слово једног приватног мишљења и једног несмислом помућеног осећања које нити суди нити обавезује. Само опомиње себе и другог, ако опомињање данас уопште има неку сврху.

Зашто уопште призивамо било ког светитеља, зашто се уопште сабирамо у име његово и у дан њему посвећен? Чему наше, значењем и смислом, испражњене речи? Због Духа и неземаљског Смисла коме би земљу требало привести? Или због трпезе и удовољења трбуху? Ми смо, нажалост, узорно окоштали пагани који скоро да више немају додира са Христом Ваплоћеним, Распетим, Васкрслим и Вазнетим. Наше се позвање завршава нашим телом. Љутили се или не, наш закон је закон несловесног, а самим тим и неправедног случаја и простодушне зоологије. *Доцније, са блеском у којем су се рађали један за другим небројни генији на свим пољима мисли и акције, све више се утврђивало мишљење старих рапсода да су богови и људи истог божанског порекла – онако исто као што, од пре једног века, ми верујемо да су људи и животиње истог порекла, постали различни само диференцирањем фела. За некадањег атинског човека наш горки дарвинизам би изгледао или један незграпно изражени култ животиња, или крајња безбожност да се једино по извесној аналогiji физичких феномена оспори оно што је непобитно божанствено једино у човечјој мисли и стварању. У оба случаја, ареопаг би тражио смртну казну.*¹ Но, да не идемо тако далеко као стари Хелени. Ипак смо облагодаћени неким другачијим Духом. Али, где је ту Свети Савва Србски?

Не разумемо ни оно што је телесно, а немоли оно што је по Духу. Ја сад говорим по Првом, а овде другореченом. Ево једне простодушне приче коју слободно назвах **Парабола о чистом и прљавом на извору:**

Сретоше се двојица људи крај извора бистре воде. Један бејаше у ритамa и прљав, а други у сјајним, царским одорама. Овај други рече: Пријатељу, зашто се не умијеш у чистој води која истиче крај твојих ногу? Други одврати: А зашто

се ти не разоденеш у облатиши овако као ја? Опет први каза: Шта је лепше – кад човек види или кад је лишен ока, па нити он види ко је нити даје другоме да га сагледа? Извор подножја (Божјијег) извор је главе (човекове). Извор горњи (ум) извор је доњег (тело). Голотиња је пад. Иди па тумачи.

Али, ми више не верујемо ни у шта осим у неутешиву науку и логику која скоро да ништа не објашњава, а камоли у невидљиви Дух. Сећање на то ко смо прекривено је најтамнијом непрозирношћу. *Погрузи се у самога себе и нетремице се загледај у своју душу, као у неко огледало, разабери у њој своје устројство, и угледаћеш самога себе, створеног по образу и подобију Божијем. Духовна и бесмртна суштина твоје душе, неименована и неспознатљива, представља образ неименованог, неспознатљивог и бесмртног Бога.*² Ми не знамо ни шта је душа, нити шта су погружење и устројство, образ и суштина, нити нас то, нажалост, уопште интересује. Најинтимнија и најпрвороднија жеља човекова је жеља за бесмртношћу, односно за божанским, беспочетним и бескрајним животом. И њу смо одавно напустили и заменили је низином видљиве твари која управо од нас очекује да не буде низина. Стари Византинци су овако схватали положај нашег бића: *Човек је створен од земље и тиме је укључен у низ ствари; али он није створен: ако је његово тело начињено, као ствар, душа му је удахнута као дух самог Бога и тиме изузета из низа ствари [...]* Али за разлику од природних бића која не могу да изгубе свој не-божански, не-богоподобни лик, човеку је дата могућност да својим рукама уништи своју боголикост.³ Ту смо могућност, као ниједну другу, оберучке прихватили. Упозорава нас Свети апостол из Тарса: *И који овај свијет употребљавају као да га не употребљавају: јер пролази обличје овога свијета.*⁴ Постоје, дакле, и тело и одуховљена душа. Требало би се бринути о обоје, а не само о једном или другом. Ми се, људи данашњице, повиновасмо, својом вољом, само тварној природи свога битија. Пуну смо голе земље. Додуше, нисмо први пут ту – између бездана благодати и бездана ништавила. А *Смисао личности је у остварењу човека, у његовом поновном рођењу и учествовању у нествореној обожујућој енергији Божијој.*⁵

Господо, ставите руку на срце, па нелажно реците: може

ли се назвати образованим и васпитаним, а то децу учимо да буду, онај који непрестано прича о томе шта ће да купи, а скоро никада шта ће да дарује. Говоримо о тричавој земаљској одежди, куповини и опремању станова и попрошћеним проводима, а поред нас издишу сиромашни, болесни и невољни којима и један динар или један поступак, које ми и не примећујемо, понекад живот значе. Претворили смо се у узорне Харпагоне и Кир-Јање, шкртице и саможивце тврда срца. Само да има за мене и моје најближе, а за остале не хајем. Знамо где се налазе продавнице у иностранству, а ретко ко је посетио и наше, а некмоли туђе музеје, локалитете, споменике... Знамо оно што нам не служи ничему, дичимо се школским, свакодневним знањем рођеним из навике, а не трудимо се да дознамо оно што је више од тога – да пред нама стоје живи људи, а не формуле, обрасци, тачно одређени и унапред одмерени поступци. Оправдавамо се мртвим стварима. Смрт најпре изнутра нагриза, а споља завлада. Прво оболу душа, па онда тело. *Наши штит је мртав. Прави смисао традиције могу разумети само они који су одбили да се покоре мрачњачком традиционализму, али се нису дали завести ни скоројевићким модернизмом, оном најгрђом традицијом која се традицији руга и у којој дух конформизма налази своје најсигурније уточиште. Ти најсавременији духови, једини прави чувари традиција, налазе се међу онима који су, заронивши у поноре несвесног, угледали свој унутрашњи заробљени свет, али су у њему разабрали и обресе давних, заборављених светова, у којима је читава прошлост народа боравила.*⁶

Научимо се нечему, ми који верујемо да себе разазнајемо, од твари која саму себе не разазнаје. Понекад и виши мора да учи од нижег, господар од слуге. *Према томе, кретање, сијање и само постојање небеских тела јесу њихово монашко послушање што га са тугом, али и с трпљењем примају од Бога а на корист људима. Они би желели „да се ослободе и буду са Христом“, да се извуку испод јарма „кретања“ – космичког клатна неослобођене твари; али напор свог подвига они претпостављају сопственој духовној глади.*⁷ И ми бисмо могли да потрпимо другога ради, кад већ друго трпи нас ради. То је најпростодушнији поредак чак и видљиве правде, али и огледало Духа који предњачи.

Смемо ли да се запитамо какво је наше огледало? Наш одраз у њему овако изгледа: „Гогољ каже за Хлестакова да је то „човек спретан, прави *comme il faut*, паметан, можда чак и честит“, сигурно није одвећ глуп и зао. Он има најобичнији ум, најобичнију, као и сви лаку и „помодну савест“. У њему има свега што је сад у **моди** и што ће се касније сматрати **баналним**. Хлестаковљева суштина и јесте баш у тој неодређености, незавршености. „Он није у стању да се концентрише на неку мисао“, није у стању да се усредреди, да доведе до краја ниједну своју мисао, ниједно своје осећање. Он је, како би то рекао Ђаво Ивана Карамазова, „изгубио све своје крајеве и почетке“, он је оваплоћено негирање свих крајева и почетака, оваплоћена морална и умна осредњост и просечност.⁸ То је прави интелектуалац, онај који је изгубио свој лик и који се крије иза некада пуне, а данас празне речи. Уместо да кажемо својој деци да су им отворена сва врата у овој земљи, ми им кажемо да су им отворена сва врата ка туђини. Све што пропустимо да урадимо за другога, стићи ће нас. Немамо, ни као народ ни као појединци, тренутно ни стрпљења ни трпљења, одатле ни разумевања. Имамо само грабежљивост као једини посед. Додуше, тако је у целом свету. *Грабеж је био сврха свих устанака моје расе; као вуци на животињу коју нису они убили*⁹, немилосрдно нас трезни деветнаестогодишњи Рембо. Нимало случајно, ово његово разголићење наше стварности налази се у рукопису који је аутор именовао као **Боравак у паклу** и то у одељку **Зла крв**. Пренебрегли смо било какву врсту било каквог подвига, покрета нагоре, ка ономе што је нестворено. Заправо, за нас то нестворено суштински и не постоји. Ми не желимо рођење. Нама је сваки преображај бесмислица. Па где смо то ми данас? Нисмо ли у оном понору последње егзистенције који нам је Кафка одавно предочио, отворивши нам очи ка унутрашњости, ка скривеном смислу: *Једном ли се одазовеш лажном звоњењу ноћног звонцета – никада више то не можеш поправити*.¹⁰ Само ли се једном одазовеш погибелном паду, не-битијној (лажној) страни свог постојања, никада га се више нећеш ослободити. А то значи не видети другога који је, заправо, ти. Бела Хамваш је 1939. године објавио есеј под називом **Дух и власт: И ситуација која настаје под овим**

околностима јесте следећа: попустљивост се не зауставља. Увек треба све више попуштати. Треба одустајати од све више ствари и све важније ствари увек долазе под зуб компромиса. Књижевност и уметност постају петпарачки, захваћена је наука и начето друштво и држава, а и религија је постала петпарачка [...] За све је карактеристична она лавовост, отвореност према доле и незаштићеност која је резултат умерености. Одустаје се од нечега данас, сутра треба више одустати, прекосутра још више.“; „Одбрана умерене осредњости, напредовања само малим корацима, испоставило се да је то почетно обездуховљење...“¹¹

Архимандрит Софроније Сахаров вели да Крајње искушење слободе човекове (и уопште слободе постојећих духова) јесте да уобличава сопствено битовање, да одређује себе у свему, да сам постане бог а не само да узима оно што је дато, јер то би у њему створило осећање зависности. Човек дакле, по свом биолошком рођењу, нема апсолутну слободу.¹² А из непоседовања слободе, из неосмишљене плоти, долази сваковрсно спољашње и унутрашње, горње и доње, ропство. Тако је по закону душе потчињене телу. Али је потпуно другачије по Духу који је једном и заувек осветио створену душу. Слободна воља по Духу је ненарушава, чак и самим Творцем који је даде! Одатле се несмисао разраста у Смисао, трулежно преображава у нетрулежно, страдално тело и страдална душа подижу у нестрадални Дух Божији. Будимо, бар на трен, иако смо нејаки, одвезани од потреба земље. И то је доста. Тако нас уче Свети Оци. Ја им се без остатка приклањам.

Ово су мој суд и моја мисао. Знам да боле. Нека свака неистина иде на моју душу.

Свети Равноапостолни Савво Србски, моли Христа Бога за нас!

Фусноте:

¹ Дучић, Јован – Друго писмо из Грчке – Атина, септембра 19**, у: *Јован Дучић, Градови и химере, Сабрана дјела, књига II /библиотека Културно наслеђе/*, Издавачко предузеће Свјетлост, Сарајево, 1969, 235-236.

² Свети Григорије из Нисе, у: *Господе, ко је човек? (православна антропологија и тајна личности)*, архимандрит Кипријан Керн, **Антрополо-**

гија Светог Григорија из Нисе, Православна мисионарска школа при храму Светог Александра Невског, библиотека *Образ светачки*, књига 57, Београд, 2003, 81.

³ Аверинцев, Сергеј Сергејевич – **Понижење и достојанство човека**, у: *Поетика рановизантијске књижевности*, СКЗ, Београд, 1982, 93.

⁴ Свети апостол Павле, Прва посланица Коринћанима 7, 31.

⁵ Влахос, Јеротеј митрополит – **Ипостас – личност у философији и богословљу**, у: *Господе, ко је човек? (православна антропологија и тајна личности)*, Православна мисионарска школа при храму Светог Александра Невског, библиотека *Образ светачки*, књига 57, Београд, 2003, 268.

⁶ Мишић, Зоран – **Критика песничког искуства /Савременост и традиција/**, СКЗ, коло LXIX, књига 464, Београд, 1976, 227.

⁷ Аверинцев, Сергеј Сергејевич – **Поредак космоса и поредак историје**, у: *Поетика рановизантијске књижевности*, СКЗ, Београд, 1982, 103.

⁸ Мерешковски, Дмитриј – **Стваралаштво**, у: Дмитриј Мерешковски, *Гогољ и ђаво*, Службени гласник, Београд, 2009, 17-18.

⁹ Рембо, Артур – **Voravak u paklu (Une saison en enfer)**, у: Artur Rembo, *Sabrana dela*, Nolit – Beograd; Jedinstvo – Priština, 1991, 132.

¹⁰ Кафка, Франц – **Сеоски лекар**, у: Франц Кафка, *Изабрана дела (књига четврта)*, *Целокупне приповетке*, Нолит, Београд, 1978, 284.

¹¹ Хамваш, Бела – **Дух и власт**, у: Књижевне новине, 15. август – 15. септембар 2002, 20.

¹² Влахос, Јеротеј митрополит – **Етос слободе и слобода етоса**, у: *Господе, ко је човек? (православна антропологија и тајна личности)*, Православна мисионарска школа при храму Светог Александра Невског, библиотека *Образ светачки*, књига 57, Београд, 2003, 318.

Слободан Р. Николић, професор

(Објављено у: *Гимназија, Чачак – Извештај за школску 2013/2014. годину*, Чачак, 2014, 9-14)

О људској (не)моћи

„Jer današnji čovek s podjednakom mržnjom odbacuje i apstraktnu, široko shvaćenu besmrtnost koju nudi filozofija i naivna nebesa prvobitne religije. Pa ipak materijalistička suvoparnost i ništavilo izazivaju u njemu osećanje užasa.“¹

„Разрешење човека, његов чист лик, настане од тренутка кад светињом себе посвети друге.“²

Ко је Свети Савва? Увек већи и шири од онога што о њему можемо да кажемо или помислимо или што већ јесмо помислили или рекли. Зашто? Јер се у њему настанио цео Свеобухватни, Свудаприсутни и Неизговориви. Свети Га је добровољно угостио у једином дому достојном Несместивог Господа – срцу човечијем. То је онај образ којим нас Творац обдари с почетка, оно божанско, неишчезиво семе у природи људској. А до подобија се, које је обожење, расте. Свети Савва се обожио. И зато је необухватив нашим помислима и речима као, уосталом, и сваки подвижник у правди и истини нетелесне љубави.

Чији је Свети Савва? Сваки је свети понајпре Божији, па онда човечији. Стога је он васељенски, односно свачији. А ми Срби смо благодарни што је благоизвољењем свише своје тело добио у нашем роду и што је потоњу народну лозу обрменио мноштвом богоугодних изданака као дар за наручје Очево. Последњи нама знани убрани светосавски грозд са чокота Виноградаревог је, тврдо верујем, упокојена душа светлог патријарха Павла. Но, какво је данашњег доба, осам векова након Светога? Шта то износимо пред његово лице?

Постоји у Чеховљевој причи *Наступ* из 1889. године овакав део: „Васиљев је ишао за пријатељима, гледао у њихова леђа и размишљао: „Једно је од ово двоје: или се нама само чини да је проституција зло и ми то преувеличавамо или, пак, ако је проституција такво зло каквим се сматра, онда су моји драги пријатељи исти онакви робовласници, насилници и убице, као што су били становници Сирије и Каира. Они сад

певају, смеју се, трезвено расуђујући, а зар нису баш они мало пре експлоатисали глад, незнање и глупост? Баш они - био сам сведок. А шта је онда са њиховом хуманошћу, медицином, уметношћу? Наука, уметност и узвишена осећања ових убица подсећају ме на једну анегдоту. Два разбојника заклаше у шуми просјака; почеше да деле између себе његову одећу и нађоше у торби комад свињског сала. „Баш је добродошло“, рече један од њих, „дај да презалогацимо.“ „Шта ти је, како бисмо могли?“, ужаснуо се други. „Зар си заборавио да је данас среда?“ И нису јели. Они који су заклали човека изашли су из шуме убеђени да су добри верници...“⁴³ Пол Гоген, згађен стањем европског духа, одређује, по сопственом уверењу, унутарњу меру модерног човека: „Цивилизовани! Поносни сте што не једете људско месо. Заузврат сваког дана једете срце ближњег свог.“⁴⁴ Пред нама су два примера крајњег домета осамостаљене логике као подељка разума. Трећи, можда најпотреснији и најпоразнији, долази после читања Пекићевог романа *Како упокојити вампира*. Зашто је човек данас толико узорно (не)моћан, зашто смо толико пали испод сваке ствари?

Свет је, по ко зна који пут, премда данас, чини се, више него икад, опустошен грехом. „Злом доброта, мудрост изгледају зле. / Гаднима је горко укусно једино... / Ако небо брзо не пошаље видљиве / Духове да бесне укроти грешнике, / Доћи ће се дотле / Да човечанство само себе ждере / Попут чудовишта у мору дубоком.“⁴⁵ Слабост и крајњу немоћ људске рационализоване представе о нама самима, поготово о савременом нараштају, до краја су нам, више него болно, оголили Кафка и Бекет. Са друге стране, сву наду у избављење и неразориву природу човечанску насталу из чисте љубави, више него радосно, скоро светоотачки, понудио нам је Достојевски. Но, постоји један по средини који их мири у њиховим тамно-светлим виђењима. Саввина бесмртност пружа руку онима који се оплеменише покајањем и допустише праштању да покуца на њихова врата срца. Али, она ту не застаје, иначе би била начета немилосрђем које води ка смртности. Преко прага који размеђава он позива и оне који су пали и посустали од сваковрсне помаме који им нуди кушач из пустиње. То је мој отац по милости – Свети Савва. Његов боголики крст требало

би носити, јер у њему је наслеђе детета. Према езотеричном философском предању, Питагора је овако говорио: „А народи су оно што од њих богови чине, али се богови показују само онима који их призивају.“⁶ Не важи ли то данас више него игда пре? Да ли је на делу остварење онога што је још Достојевски наслутио (или јасно увидео?), а што је пред немим Христосом изговорио Велики Инквизитор: „О, ми ћемо их убедити да ће тек тада постати слободни кад се одрекну своје слободе ради нас и кад се нама покоре. И хоћемо ли тада бити у праву или ћемо лагати? Слобода, слободан ум и наука завешће их у такву прашуму и ставиће их пред таква чуда и неразрешиве тајне, да ће једни између њих, непокорни и свирепи, сами себе уништити; други непокорни али слаби, уништаваће једни друге; а трећи, који остану, немоћни и несрећни, допузиће до ногу наших и завапиће нам: *Да, ви сте били у праву, ви сте једини владали његовом тајном и ми се враћамо вама – спасите нас од нас самих.*”⁷

Немоћни смо и по ономе што говоримо, по свом језику. Ништа више не схватамо као обавезујуће, а камоли озбиљно, ни у причи ни у делима. Антички дух, осећен тражитељном мудрошћу, ствари је посматрао посве другачије: „Много пре него што је њихов дух створио ту мисао, њихово око је ствари већ посматрало оним погледом којем се ниједан део света никада није приказивао као подвојен за себе, појединачан, него увек само увршћен у живу повезаност целине из које је добијао положај и смисао. [...] Баш на дубокој укоренености грчког духа у том тлу заједнице почива његова надмоћна снага. Идеале који су кристализовани у облик у његовим производима, дух стваралачких људи, који су их уобличили, извучао је борбом из моћног наиндивидуалног живота целине. [...] Грчко васпитање није збир приватних вештина и припрема чији коначни циљ представља самозадовољно савршенство индивидуума. [...] То је права грчка паидеиа – човек као општеважећа и обавезујућа слика рода.“⁸ Поседујемо ли ми данас ма какав корен, ма какво сабрање, *да ли смо обавезујућа слика рода?* Не мислим притом на видљиви, материјални темељ нити окупљеност око неке користољубиве а смртносне цивилизацијске ствари (увек ми се чинило да је почетак цивилизације заправо почетак истинског човековог пада), већ

на једини истински сабор – сабор по и у духу. Дакако, немамо ни једно ни друго, а понајмање смо ово треће (скоро да уопште и нисмо), јер су мудрост и увиђање врлине духа који стоји над здрављем, јачином и успешношћу тела. Средњовековни наук опетује исту узвишену идеју о твораштву и смислу човековом: „Песништво је схватано као подвиг, свет и велик, подвиг који тражи жртву и потпуно саображавање песниковог живота идеалима његовог песништва. Идеал је у светости; доживљај светога, нуменозног, сакралног, корен је и основни мотив овога песничког стварања. Потреба да се изрази, основна потреба сваког уметника, јесте у овом случају на првом месту потреба испољавања свога односа према божанском, субјективна психолошка нужност успостављања личнога односа са божанским [...] Лепо је оно што је израз божанског идеала лепоте, оно што тежи ка ступњевима на којима се налазе богонадахнути изабраници лепоте. [...] Важно је само то да уметничким стварањем овде господари закон који не трпи „да о светим стварима зборе нечисте усне.“⁹

Данас као да се води последњи, пресудни и одавно смишљени бој против благородних, честитих, трудољубивих, учених и невидљивом Смислу окренутих икона Божијих којима се посведневно ругамо. Посматрамо уживо грч у рову трећепозивца који брани последњу преосталу земљу дату му као посед за живот. Да ли је Свети развидео ово свом народу у душесазерцатељним му молитвама? Уколико јесте, било му је адски тешко. Много смо зли. „Ми смо раздвојили васпитање душе, тела и духа. Наше физичке и природне науке, веома одмакле као такве, апстрахују принцип душе и њеног постојања у свету, наша религија не задовољава потребе разума, наша медицина неће ништа да зна о души или о духу. Савремени човек тражи задовољство без среће, срећу без знања и знање без мудрости.“¹⁰ Не заборавимо да је књига из које је преузет овај навод штампана 1889. године!

Шта би требало бранити или барем настојати да се очува ма и најситнија мисао у срцу о сопственом смислу? Да се удостојимо одбране и спољашње, али још више унутрашње образованости, да не постанемо, ако већ дубоко нисмо, као византијски цар Михаило II Аморијац (770-829), познат и као Михаило Муцавац, за којег се говорило „и то да ће други про-

читати читави књигу док он разабере сва слова сопственог имена. [...] Када су крсташи 1204. године заузели Цариград и привремено срушили Византијско царство, с презрењем су говорили о Византинцима као писмењаковићима, а не војницима, ругајући се њиховој навици да са собом носе тршчана пера, мастионице и књиге.¹¹ Није ли пред нама данас истоврсни крсташки поход изнутра најнеукијих и стога најподлијих, само овога пута најпре на моралну ученост која призива трезвеноумље што води у истинско постојање бића, а потом и на онтолошку датост, две темељне одреднице смисла. Ако то уништимо, ако нам је дато да и то урадимо, као што смо у најпразнијој надмености успешно разорили све око нас, онда нека нестане ова нама позната, а до бесмисла доведена, творевина звана уједињеност људска. То је крајњи домет наше (не)моћи чији је отац слободном вољом изабрана гордост. „Таштина над таштинама, вели проповедник, таштина над таштинама, све је таштина.“ (Књига Проповедникова 1, 2) „Исквариле су се и саме Мистерије, јер су доушници и куртизане примани на светковине у Елеусини. Кад се душа замути, религија постаје идолатрија; када се мисао материјализује, филозофија запада у скептицизам.“¹² Никога не смемо одбацити, никога не смемо осудити, ни на кога не смемо подићи руку, али исто тако не смемо допустити да изопаченост и мрзитељство, противприродност и слобода ка ништавилу, уперени против човека и света, преплаве све и однесу превагу, јер тад више ничег неће бити. Нека останемо, ако не може другачије, два потпуно раздвојена света. Ко воли смрт нека иде к њој, ко воли живот њега иде к Њему. Пресвету Тројицу не морамо да бранимо. Рат против Бога не постоји, јер је немогућ. У питању је само војна против човека као иконе Творчеве. Пред нама је безнађе, последња постаја сопственог пораза, јер „... неразумна гомила, а она / Не памећу својом но очима воли“.¹³ Одбацимо напокон погибелћу неразумност насталу из непоузданих очију или ма ког варљивог чула. Само нас ученост у Духу благодати може вратити у првобитно и вечно човечанско лице, заправо у првобитну и вечну боголикост која нам је намењена.

По уверењу Светог Апостола Павла немоћ је страдање, спознаја своје ништавности, али кад би се само на то сводило

човек би пао у очајање. Отуда Господ дарује немоћ као савршену благодат како бисмо схватили да нам се она пружа као оружје које користимо да бисмо задобили спасоносну хришћанску врлину – смирење. „Зато ћу се најрадије хвалити својим немоћима, да се усели у мене сила Христова. Зато са добре воље у немоћима, у поругама, у невољама, у гоњењима, у тескобама за Христа, јер кад сам слаб онда сам силан“ (Друга посланица Коринћанима 12, 10). **Слабост** је, дакле, подилажење и непротивљење греху као природној датости, а **немоћ** знање да је грехопад победив само натприродном благодаћу. Управо одавде, из крајње неподношљивих безнађа, пораза и немоћи, дотиче спасење. Прихватимо знање које нас узводи, исцељује и сједињује са Тројичним Родитељом, а не оно које до краја раслојава и човека и творевину дату му на чување, оно које то ради чак и са самим почетним елементима од којих је све саздано. Зато, „Заборављајући оно што је позади и за оним што је пред нама пружајући се...“,¹⁴ окренимо унутарњу срчаност Светоме да нас избави од најдубљег невидела у који смо доспели својом вољом.

У чему је наш, толико пута поменути и толико прижељкивани, смисао, где је одговор на нашу трагичну запитаност *зашто и чему живот?* у маловременом нам телу? После осам векова Свети Савва нам одговара, овога пута кроз мисао коју је изрекао Момчило Настасијевић: „Пут је, дакле, човеков: из једносмислености животиње у двосмисао врлина – порок ка једносмислености овејаног човековог бића *изнад греха и смрти*; Јер ко је Христос ако не, у последњем тренутку и са чудном тачношћу поклапања времена и простора, *остварени лик човека*.“¹⁵

Такав нам просветитељ треба – преподобан и безлобан, по својим делима далек од нас грешника. Стога, „Ћутећи језиком а срцем вапијући...“¹⁶ помолимо се Светом Савви да нас молитвама својим растрезни и да се за нас заузме пред престолом Оног који уразумљује и избавља за вечност. И једино што можемо рећи јесте оно што је већ казано у ирмосу шесте песме Молитве пред Свето Причешће: „Боже, изведи ме из трулежи.“

Последујмо ономе што је Свети рекао у Уводном слову **Хиландарског типика** из 1199. године: „У кротости примите

ову реч која може спасти душе ваше. Будите творци речи, а не само читаоци, помишљајући у себи, да који слуша речи и не чини оно што је заповеђено њима, такав је сличан човеку који гледа лице своје у зрцалу: јер позна се, и отиде, и одмах заборава какав је био.”¹⁷

Јер, шта је светосавље, то на српски начин доживљено искуство правоверја? У 41. глави поменутог типика њен састављач рече житељима Лавре: „... међусобно се љубити и старати се да сваки свакога надвисује и смерноумљу, саосећајући невољу један другог као удови једног тела и попуњавати недостатке један другог. Не устремљавати се у завист ни на недоличну љубав или незаконито скупљање и расцепе, чувати се првих места и светских почести. А само на једно пазити: по врлини живети и ништа друго...”¹⁸

Свети оче Савво Србски, моли Христа Бога за нас и надомести нашој (не)моћи.

Фусноте:

¹ Šire, Eduard – *Veliki posvećenici /Pitagora - Delfske misterije/*, Službeni glasnik, Beograd, 2016, 255.

² Настасијевић, Момчило – *У одбрану човека*, у: *Сабрана дела Момчила Настасијевића* /у редакцији Новице Петковића/, књига четврта /Есеји – Белешке – Мисли/, Дечје Новине – СКЗ, Горњи Милановац – Београд, 1991, 77.

³ Čehov, Pavlovič Anton – *Nastup*, у: Anton Pavlovič Čehov, *Sabrana dela, knjiga šesta*, Jugoslavijapublik – Beograd; Zrinski – Čakovec, 1990, 172-173.

⁴ Гоген, Пол – *О уметности*, у: *Записи цивилизованог дивљака*, БЕПАР ПРЕС, Београд; DBR Publishing, Београд; Студентски културни центар, Крагујевац; Београд, 1997, 206.

⁵ Шекспир, Вилијем – *Краљ Лир* /војвода од Олбанија; четврти чин, сцена друга, у: *Celokupna dela Viljema Šekspira, knjiga 10*, Kultura, Beograd, 1963, 88.

⁶ Ibid. 1, 229.

⁷ Иван Карамазов, у: Ф. М. Достојевски – *Браћа Карамазови, Велики инквизитор* /књига нема, Pro et contra/, ИП Рад, Београд, 1960, 344.

⁸ Jeger, Verner – *Paideia (oblikovanje grčkog čoveka)*, Književna zajednica Novog Sada, Biblioteka Nova Theoria, Novi Sad, 1991, 10; 12; 11.

⁹ Богдановић, Димитрије – „Византијски књижевни канон у српским службама средњег века“ /предговор/, у: *Теодосије – Службе, канони и Похвала* (Стара српска књижевност у 24 књиге, књига пета, свеска друга), Просвета – СКЗ, Београд, 1988, 11.

¹⁰ Šire, Eduard – *Veliki posvećenici /Hermes - Tajne Egipta/*, Službeni glasnik, Beograd, 2016, 102.

¹¹ Радић, Радивој – *Византија /пурпур и пергамент/*, Evoluta, Београд, 2008, 12.

¹² Šire, Eduard – *Veliki posvećenici /Isus – Poslanje Hristovo/*, Službeni glasnik, Beograd, 2016, 324-325.

¹³ Шекспир, Вилијем – *Хамлет* /краљ Клаудије, четврти чин, сцена трећа/, у: *Celokupna dela Viljeta Šekspira, knjiga 9*, Kultura, Beograd, 1963, 203.

¹⁴ Теодосије Хиландарац – *Заједнички канон Светом Симеону и Светом Сави на осам гласова, песма осма*, у: *Србљак, књига прва /Службе - Канони - Акатисти/*, библиотека Стара српска књижевност, СКЗ, Београд, 1970, 425.

¹⁵ Ibid. 2, 73.

¹⁶ Теодосије Хиландарац – *Заједнички канон Светом Симеону и Светом Сави на осам гласова, Канон истима чије је крајегранесије овако: Да помогну с Богородицом мојој худости, песма седма*, у: *Србљак, књига прва /Службе - Канони - Акатисти/*, библиотека Стара српска књижевност, СКЗ, Београд, 1970, 439.

¹⁷ Свети Сава – *Сабрани списи*, у: *Стара српска књижевност у 24 књиге /књига друга/*, Просвета, Српска књижевна задруга, Београд, 1986, 46.

¹⁸ Ibid. 17, 83-84.

Слободан Р. Николић, професор

(Објављено у: *Гимназија, Чачак – Извештај за школску 2016/2017. годину*, Чачак, 2017, 7-13)

Гимназија у Чачку некад и сад (уместо светосавске беседе)

У свом писму кнезу Милошу од 12. априла 1832. Вук Карачић пише „...да би ваљало, осим Велике школе у Београду, уредити таке три школе: једну у Шумадији, другу доље преко Мораве, а трећу горе преко Колубаре“. Ове три главне школе односиле су се: „горе, преко Колубаре“ на Шабац, „преко Мораве“ на Зајечар и „у Шумадији“ на Чачак. Даља, практична, реализација ове Вукове замисли конкретизована је 22. августа 1836. кроз „План за школе како имају постојати“. Овај план је нека врста Закона о школама и предвидео је да Гимназија у Чачку буде главна школа са две класе.

Настава је почела у јесен (највероватније на Митровдан) 1837. са два наставника и два ученика. Први наставници били су Живојин Керечки и Тодор Живковић, а први ученици Лука Миловановић из драгачевског села Вирова и Јевтимије Јовановић из Чачка. Обојица су касније постали учитељи и радили у својим местима.

Августа 1892. отворен је пети, а следеће године и шести разред Гимназије у Чачку. У августу 1894. отворен је и седми разред и све до 1898. школа је радила са седам разреда и имала је ранг Више гимназије. Почетком августа 1898. укинут је седми разред и школа је остала као шесторазредна, под називом „Гимназија господара Јована Обреновића“. Под овим називом радила је све до 1904. године, а затим као Гимназија у Чачку. Иначе, у овом периоду број часова по разредима је био од 29 у првом до 21 у осталим разредима недељно, и био је од два до десет часова мањи него крајем осамдесетих година 19. века.

Први извештај о раду штампан је школске 1879/1880. под називом „Годишње оцене“ и то је урађено још за 1880/1881. Иначе, у последњој деценији 19. века број ученика у Гимназији био је од 196, школске 1889/1890, до 314 школске 1896/1897. године. Крајем 19. века Чачак је имао око 4000 становника и овај број ученика био је изузетно велики.

У 20. век чачанска Гимназија ушла је као шесторазредна,

са основном жељом да постане потпуна, осморазредна гимназија и добије нову зграду која ће бити функционална и омогућити да се и даље повећава број ученика. Проћи ће пуних двадесет година и 1919. биће отворен седми, а 1920. и осми разред и тако ће се остварити сан многих Чачана да град добије потпуну, осморазредну гимназију. Што се тиче нове зграде, свест о њеној потреби јавила се већ 1905. године. Општина чачанска је основала фонд за зидање гимназијске зграде, али су чести ратови ометали почетак градње. У јесен 1913. почели су припремни радови, а у пролеће 1914, кад су подигнути темељи и почело зидање, рат је све обуставио. После завршетка Првог светског рата, ранији фонд је допуњен државном помоћи и зидање је настављено у пролеће 1924. Зграда, коју је пројектовао угледни архитекта Драгутин Маслаћ, довршена је у лето 1927. а усељена је у августу. У тексту који је поводом освећења нове зграде Гимназије у Чачку објавила *Политика* 1. новембра 1927. Каже се да је то „...најлепша зграда у Чачку и највећа ...ово је пуна гимназија и једина у Рашкој области са близу 1000 ученика...“.

Приликом стогодишњице Гимназије у Чачку, владика жички Николај Велимировић је, између осталог, беседећи у чачанској цркви Светог Вазнесења, рекао: „Данас чачанска Гимназија прославља стогодишњицу од њеног оснивања и ја нећу да се дотакнем судбоносних збивања у земљи због навале црне интернационале на светосавску православну цркву, зато вас позивам да се уједините, заборавите своје туге и болове и будете радосни ових дана славља велике просветне установе у Чачку, чија се дивна зграда налази преко пута овог храма и улива у срца присутних поштовање, понос и победу српског народа.“ Преводећи реч „гимназија“ да значи „вежбаоница“, повукао је паралелу између гимназије и вежбаонице храма, која је вежбаоница мисли, срца и воље. „Без хармоније тих чињеница не може се замислити ни прави човек, ни добар хришћанин. Просвета као продукт мисли у садашње време без контакта са срцем ствара огроман развитак науке и технике, али та наука иде на штету људског рода што се и види из грозоте садашњих ратова. Воља без сарадње ових двају чиниоца, мисли и срца, ствара грубо насиље, што се такође види у садашњости а сусреће се свуда наоколо.“

У периоду после Другог светског рата школа је радила углавном као класична гимназија са природно-математичким и друштвено-језичким смером. У периоду од 1977. до 1990. године, у време тзв. „усмереног образовања“, када је практично укинута гимназија, школа је радила као Основна организација удруженог рада мешовитих струка „Филип Филиповић“. Ипак, у последњу деценију 20. века и у 21, свој трећи век постојања, школа је ушла као Гимназија у Чачку.

За време свог постојања, ова школа је образовала преко 32.000 ученика и дала многа значајна имена у области науке, уметности и спорта. Она је, поред тога, и велика ризница сећања.

Сваки јубилеј, па и њена 180-годишњица, коју смо славили 2017, јесте повод за сећање, а сећање је човеков најближи и најдражи завичај, унутрањи простор у коме се обнављамо и проналазимо себе на нутевима на којима смо били лепши, светлији и радоснији него сада. Зато је Достојевски у „Браћи Карамазовима“ рекао да можда читав човеков живот зависи од неколико лепих успомена из детињства.

О тајни светлости гимназијског памћења говорио је, поздрављајући вршњаке своје генерације, незаборавни наш стилиста, професор Бошко Ћаловић, и сам у непролазном календару школе:

„Опет смо заједно да оживимо оно што нас све време спаја откад смо се, сад већ давно, одселили из наше школе, нашег духовног завичаја, на све стране света.

Где смо стигли и да ли смо нашли „себе вољене“, да ли смо оно што смо сањали додирнули рукама и да ли смо се изгубили у загонеткама живота, сазнаћемо тек када стигнемо на „крај пута што никуд не води“.

Овде смо, више него игде, обасјани обманом да нам сунце излази и кад залази.

Овде отварамо врата која нас не затварају.

Овде смо ми којих више нема.

По ходницима још одјекују наши кораци и кораци наших професора. На клупама су још наша имена, формуле, обрасци, преводи, ликови и многа чуда наших знаних и незнаних зографа.

Овде, као да нисмо отишли, опет можемо да видимо

сунце, сишло са кубета Страцимирове цркве или високих кровова наше школе, како се на прозору смеје или плаче. /.../

Данас је, у нашем сећању, и дим од угља из старих пећи за зимских дана као мирис тамјана, а учионице, ходници и сале су као света места.

Њега су удисали и њима су ходали, као и ми, они којих више нема, а који живе у нашим причама као да је време прошло време садашње: Маргита, Драгиша, Лука, Бацо, Сергије, Докман, Ристо, Мишко Боровски, Мица, Клара, Мила, Богдан... Сва света имена, све празници у нашем школском календару.

Тамо смо, у том времену и свету, ми којих више нема.

А ево, сада, овде, после много година и нас којих има.

Овде можемо, ми којих има, да обманемо време које нам се све чешће смеје и да видимо своје некадашње лице, иако већ одавно у огледалу уместо свог гледамо неки туђи лик.

Иако је време многима савило леђа, увећало стомак, оплевило косу, повадило зубе, исписало азбуку бора, изменило оптику, успорило ход, а ускоро ће нам ставити и штап у руке, ипак на овом месту мање видимо себе садашње, а више себе прошле, мање свет изван ових зидова, а више свет међу овим зидовима.

Овде нас све охрабрује као да смо на почетку, као да је све пред нама, као да нам се путеви тек отварају, овде смо опет витки, светлооки, бујнокоси, на лицу нам се смеје „хармоника с два реда дугмета од порцулана“, „пева нам да у граду нема топола“ и све је „зелено, зелено, волим те, зелено“.

Овде нема одлазака.“

Песник Александар Ристовић, један из плејаде гимназијских песника (међу којима су и Дис, Момчило Настасијевић, Брана Петровић) написао је стих: „Видим врата једне школе са утиснутим пољупцима.“ Та врата воде у чачанску Гимназију, па вас позивамо да нам budete гости.

др Владимир Димитријевић, професор

(Објављено у: *Гимназија, Чачак – Извештај за школску 2017/2018. годину*, Чачак, 2018, 15-18)

Светосавска беседа

(Овогодишња Светосавска беседа подељена је у неколико целина, неодвојивих од стихова који их прожимају. Из тог разлога, програм Академије преносимо у целости.)

Поштовани гости и професори, драги ученици, сретан Савиндан!

Сретна нам слава о којој се већ два века у српским школама поје „Пјесн светитељу Сави, архиепископу сербскоме“, коју је управо извео и наш гимназијски хор, предвођен диригентом, проф. музике Мирјаном Јаневском.

Сматра се да је ову громогласну химну још почетком 18. века певао један од фрушкогорских монаха, надахнут од Бога да потомству остави „пјесму над пјесмама“, чији би стихови требало да су наша најузвишенија мисао, истина и одбрана. Због тога је у једном писму и свети владика Николај Велимировић забележио:

Сви они малишани, сва омладина што сваког јануара пева „Ускликнимо с љубављу светитељу Сави“ - јесу најновије књиге Савине. Он их не исписује мастилом, него Духом Бога живога. И не пише на хартији, него на срцима. Нити пише речи пролазне, но вечите; не речи смрти, но речи живота...

...Писао је Свети Сава и кроз малтер и кроз циглу, и кроз законе државне, и кроз цркве и школе. Хиландар и Жича његово су писање. Но, све су то само помоћна средства његових бесмртних дела - душа људских, у које он жели да уброји и твоју душу.

Нажалост, често се чинило на овим просторима - тамна је ноћ, па се и душа помрачила. Нема краја рестрикцијама у нашој кући напред друма, на раскршћу Истока и Запада, у земљи којој су прекрајане и историја и географија, па Савин извор и Савина страна обједињени, чини се, стоје само у песми Матије Бећковића, недавно изгнаног из завичаја.

*Када је негде око Савина дана
Написао Савином страном,*

*Напали су га пси,
Као што и сад нападају
Свакога ко се упути Савиним траговима.
Путник је најпре саставио три прста,
Како је одредио да се и ми крстимо,
Плашећи их знаком од ког су још више
побеснели,
А они до данас нису узмакнули.
Онда се сагнуо да дохвати камен,
Али камење беше смрзнуто,
Везано за земљу студеним синџирима,
Јер беше јака зима,
Као и ове године,
Као увек око Савина дана.
Већ су разнели Савина стопала,
Савин кук и Савин лакат,
По долима и јаругама земље
Због које је подељен свет,
Кад је Свети отпасао мач уста,
Једино оружје које је носио,
А које је и нама оставио,
Говорећи ове речи:
Нека је проклета земља у којој су
Паишчад пуштена, а камење свезано.*

„Множе се они што могу да купе све, а не могу ништа да створе“, па малопре поменути песник није усамљен у страдању. Изгнанство је било и Дучићева и Кишова судбина, погибија је досуђена Миљковићу, а на Теразијама шездесетих, како је упозоравао Ава Јустин Поповић, разапет је и Св. Сава. Јер, у најстаријој нашој престоници био је заборављен деценијама, није помињан на универзитетима нити је похођен у напуштеним Божјим кућама. Због тога и данас, попут Хазара из Павићеве приче, носимо гранично камење у рукама, не знајући где да га спустимо, како да утврдимо међе. Млади их све чешће прелазе, сеобе не престају. Само, не странствују једино они у расејању. Постоји и духовна емиграција. У тој је туђини Савиндан само онда када је јака зима, а Св. Сава тек јунак из бајке о принцу, који је некад био и земаљско, зарад небеског царства, оставио.

*Али Исус се сагнуо
И писао прстом по земљи
Мајко тако су заостали и прости
Да морам да показујем чуда
Стварам такве смешне и непотребне ствари
Али ти ћеш схватити и опростићеш сину
Претварам воду у вино
Васкрсавам мртве
Ходам по мору
Они су као деца
Треба им стално показивати нешто ново
Замисли
Када су му се приближили
Матеј Марко Лука и Јован
Заклонио је и избрисао слова
Занавек.*

Дакле, не збивају се чудеса једино у бајкама. Она су предуслов сваког истинитог, правог и пуног живота, јер је чудо рођења и стварања, чудо љубави и буђења, смрти и васкрсења, чудо преображења...

Ходећи Савиним стопама своје и наше овоземно, за малена нам дато царство, Свети кнез Лазар заменио је оним које траје „за вијек и довјека“, Никола Тесла и Михаило Пупин, од дечаштва загледи у бескрајно небо над нама, померили су цивилизацијске путеве, а Његош је открио тајну „Луче микрокосма“. По народном предању, српски микрокосмос Свети је Сава расветлио, градећи прозоре на кућама, исцељујући слепе водом са извора. Поезија тврди да док „путује по мрачној земљи, штапом пред собом мрак на четворо сече“, а историја зна да нас још обасјава ватра којом је Синан-паша хтео у пепео и прах да претвори не само светитељеве мошти, него и духовно биће нашег народа.

*Глас Светог Саве израста на Врачару
из пламена,
преко кога његов Народ досеже
свог заборављеног Бога,
бродећи, као преко неба,*

кроз Своју вечну душу.

Чинећи наново чудо ватре из пепела, Свети Сава је и више него до тад заживео у народним легендама и епским песмама, у безброј видова: као калуђер, просјак, сејач, чамција, путник на мору, ловац и пастир, лекар, непобедиви борац против Турака и, најзад, у вечној инкарнацији - као господар вукова.

Универзални човек - ишао је не испред свог, већ изван сваког времена. Био је син владара, монах, епископ, ходочасник, дипломата, администратор, мецена, писац, творац наше самосталне цркве (ево, баш ове године се навршава осам векова). Био је и учитељ свога народа.

Ипак, најважија од свих његових дела забележена су, како Свети владика Николај рече, непролазним словима у младим душама. Значи, преко хиљаду Савиних посланица у овој школи, а наша Гимназија - права Савина кућа.

Докле год се у њој, на младим душама, исписује жива књига Савина, светлост ће бити старија од несреће, ма како да нам је сизифовска судбина.

*Сизиф је био Србин
У животу најпре, затим у смрти, одлаганој
увек
Усудом који га води до камена
И враћа са каменом,
Тешким колико Божја суза.
Они што тврде да је Сизифов камен сунце,
Што тврде, дакле, да је Сизифов занат
светлост,
Разлог да кажемо: јутро -
Они проповедају
Да је светлост старија од несреће.*

У „Причи о смрти Светога Саве или Невидљивој страни Месеца“ Милорад Павић бележи:

Кажу да је српски песник и принц из владарске лозе Немањића, Св. Сава, имао на место душе Месеца. Осећао је како

Месец у њему упија туђу светлост и изазива плиме и осеке. Када је 1235. Свети Сава умро, он је заборавио све своје песме, сваки стих и сваки редак житија који је икада написао. Знао је да је то природно, јер све то, као и његово тело, припада земљи. Његове молитве, осећања и песме биле су раније као замена за њега, као послање, упућене са земље ка месту на којем је сада и сам био и сада више нису имале никакву сврху. Уместо своје послате речи био је присутан лично. Сада је био исто што и молитва или песма.

Из пера Ивана В. Лалића, али и душе сваког од нас, потекао је „Шапат Јована Дамаскина“. Он се давно, у 8. веку, нашао на путу иконоборца, који су га лажно оптужили да кује заверу против владара - калифа, због чега му је одсечена десница којом је, наводно, завереничко писмо забележио:

*Опрости ми то шаптање у тмини,
У созерцању таштине, што иште
Насушно чудо које светлост чини
Кад услед мрака ствара уточиште;
Опрости, али боли ова шака
У зглобу преразана, ови прсти
Којима дробим хлеб, којима се крстим;
Опрости ми што крварим из мрака.*

*Опрости ми, и учини да срасе
Са својом кошћу кост, са стаблом грана;
У сребро ћу да скујем своје красте,
Да слава твоја буде моја рана;
Опрости преступ моје пролазности
Која се чуду као правди нада,
Опрости мојој кости, мојој злости,
Али учини чудо. Овде. Сада.*

Заиста је Мајка Божја, пред чијом је иконом оклеветани Јован Дамаскин шаптао у тмини, учинила чудо - са кошћу је срасла кост, одсечена десница припојена је телу. Њом је Дамаскин, у знак захвалности, исписао каноне, који су и данас основ литургијског певања. Своје оживље заиста је сковао у

сребро, начинивши икону Богородице Тројеручице, коју је из далеке Палестине Свети Сава донео у своју задужбину, нашу највећу светињу - манастир Хиландар.

Ожиљци који остају на месту зарастања, понекад се чини, незацељивих рана, заправо су сведочанства о чудима. Има их на телу и души сваког од нас, па и на души читавог народа, у чије име песник Љубомир Симовић изговара „Десет обраћања Богородици Тројеручици хиландарској“. Чућете и препознати као своја нека од њих.

*Мајко Слова и Спаса, Тројеручице,
нека наше чамце у благе луке
из густих олуја с пучине доведу
птице, излетеле из Твоје треће руке!*

*Тројеручице, док нас лове и мере
метром, литром, кантаром, тегом и врећом,
Ти, двеју руку склопљених пред кантарцијом,
измери нас, и помилуј нас, трећом!*

*Двема рукама сахрањене, Тројеручице,
у ову земљу, испуњену муком,
нек нас из ове црне земље у облак
понесе храст, засађен трећом руком!*

Наш народ се, због недостатка цркава, за време ропства под Турцима окупљао испод великих храстова. И Други српски устанак је отпочео након скупа под храстовом крошњом. И обичај паљења храстових грана као бадњака проистекао је из оног првог пламена, који је обасјао Витлејемску пећину на дан Христовог рођења. Зато храст означава вечност, баш као и дрво бора, чије крошње расту ка небу. Ако је веровати забелешци Бранислава Нушића, о два бора, рукосаду краља Милутина и цара Душана, казује песма „Расти, расти, мој зелени боре“. Настала је пре више од сто година у селу Неродимљу, у ком су у средњем веку столовали Немањићи.

*Господ убија и оживљује, послује
У нашем свакодневљу, као баштован:*

*Калеми, чупа коров, подрезује,
И влажне хрпе лишића пали у позну јесен;
Дим штима очи, сузе нас горче пеку.*

*Послује као болничар који се мува, ћутљив:
Намешта јастук, удева иглу у вену,
Његови су отисци прстију на боци
Из које капље милост; мења завој, мрље су крви
Ко мрље вина на столњаку последње вечере.*

*Он је тај који спушта у гроб и извлачи; сем тога
Он удешава намере: не можеш буву да здробииш
Ноктом о нокат палца, ако ти писано није.
Он је тај који удене буру у ноћ, здробии брод,
У црно обоји вуну некој мајци на преслици.*

*Господ раставља и опет саставља ствари
Изрециве и чулне: он ломи, кида и спаја,
Лемује, лепи, заварује, стапа без шава
Кад му се прохте: таласе мора, на пример.
И чини да изнемогли опашу се снагом.*

Како и бива код песника, личну трагедију, смрт јединог сина у бродолому крај Венеције, Лалић је преточио у стихове о неукротивости мора и броду здробљеном у ноћи. Опевајући grubим речником нашег доба сва лемовања, лепљења, заваривања и муку савременог човека, изговорио је вечну, библијску истину - о избављењу и љубави у Господу. На концу свега, свака бура, макар страшна као потоп била, баш као и свака година коју за живота проведемо у мраку, у трбуху немани, у ком је у старозаветној причи био пророк Јона, могућност је за поновно рођење, за преумљење, за нас боље.

У мутним нашим данима, у којима смо, како негдашњи гимназијалац Дис рече, васкрсли све пигмеје и репове и, понижених гробова и живота, затровали све изворе будућности, преостаје нам да удахнемо живот прошлости. Сећање на њу сачувале су гусле које су, као и ћирилица, инструмент универзалног балканског говора. Тело им је, нимало случајно, начињено од племенитог дрвета јавора, које у народном веровању,

због разгранатог корења и богате крошње, означава да су прошлост и садашњост неодвојиви, односно да савременост има смисао једино уколико је чврсто укорееена у прошлости. Врат гусала често је у облику орла, још са Немањићког грба чувеног симбола небеског живота. Дакле, да бисмо узрастали на Савиној стази ка себи најбољима, чувајмо, у нашим данима, вредности укорееене у биће нашег народа.

Није могуће Светога Саву нити свет и себе сагледавати изван Христа и пута љубави без које ништа не бива.

Ана Ранђић, професор

(Објављено у: *Гимназија, Чачак – Извештај за школску 2018/2019. годину*, Чачак, 2019, 15-22)

Свети Сава, личност садашњице

Ни о једном Србину се није више говорило, нити ће се говорити него о Светом Сави. Ничији рад није донео више користи нашем народу од дела Светог Саве.

Цели његов животни пут и дело поука су за народ, за све оне који љубе свој род и Цркву и желе да својим животом и делом буду на корист овом свету.

Кад год уђеш у цркву, сети се свог светитеља. Знај да је он био онај који је написао прве песме, прве молитве, прве типике, прве законе и правила манастирска.

Будемо ли данас унапређивали наше школе - радићемо у духу Светог Саве. Будемо ли више пазили на нашу породицу - радићемо у духу Светог Саве.

Будемо ли имали на уму да без честитости, чврстих моралних основа, нема опстанка, ни појединцу, ни породици, ни држави - радићемо у духу Светог Саве.

Помажимо и усавршавајмо српску школу, али упоредо уздижимо и српску породицу у којој српски подмладак треба да се васпитава у вери и поштењу, скромности и пристојности, постојаности и вредноћи и штедњи, једном речју, у свим моралним врлинама. Старајмо се о томе и бићемо на путу светосавља.

Свети Сава је распростирао светлост и светост јеванђељске науке и уместо предрасуда истицао истину Божију. Уместо суровости, заједничку љубав у свом народу. О томе сведоче српска лавра бела Студеница, седмоврата Жича, дивна Милешева и надалеко чувени Хиландар, све Савине задужбине.

Свети Сава је знао да је и пре њега било у свету подоста науке, али мало мудрости. И Богом уразумљен познао је разлику између Божије и људске просвете.

Људска просвета је лепа, дивна ствар. Она богати разум корисним знањем, али ако ова просвета данас не доведе до мудрости, онда је промашила свој циљ.

Вредност просвете мери се по степену мудрости. Богомудрености. Целомудрености.

Извршивши све ово, Сава је погледао на свој род и схватио да га треба просветити. „Мој род може временом пасти у тешка искушења, може пострадати, до пропасти доведен бити. Ко ће га у таквим искушењима водити и одржавати? Ко ће га сачувати од очајања?” У нашем народу српском треба да се одомаће добродетељи: побожност и страх Божији, честитост и милосрђе и праштање. Зато: ПРАШТАЈТЕ БРАЋО!

А за то нам треба света Божија просвета!

Свети Сава је био човек велике душе и још већег срца. Душа му је тежила ка небу, а срце је куцало за свој народ. И баш зато се предаје духовном аскетизму да би прикупио снагу за рад, како би га развејао на добробит и срећу свога народа српског.

Када су палили његове свете мошти, мислили су да ће тиме угушити православну свест српског народа. Напротив! Тиме се она још више распламсала.

Са развејаним пепелом светитеља разнео се и дух његов по целом српству, разгрејала се побожност у грудима сваког Србина.

Радуј се, Светитељу Саво!

Радуј се, српски просветитељу!

Радуј се, српска просвето!

Ђорђе Матијевић, професор

(Објављено у: *Гимназија, Чачак – Извештај за школску 2019/2020. годину*, Чачак, 2020, 15-16)

Светосавска беседа о злом времену

*О мили часи! Где ми је
Живот пре епидемије?*

Ламент,
Драган Хамовић

Када сам, пре тачно четврт века, први пут био у Хиландару, ноћу је манастир споља осветљавала једино месечина, а изнутра свеће воштанице. Недуго потом набављени су агрегати које би Свети Сава сигурно благословио, јер би први, убеђен сам, на Свету Гору увео струју и интернет, да би се, кад сврши све црквено-државне послове, осамио у некој келији или испосници и на миру се предао посту и молитвеном тиховању.

Млади принц, па млади монах-исихаста (а по мишљењу преподобног Јована Лествичника *монаси воде анђеоски живот који се остварује у вештастvenом и прљавом телу*), касније највиши црквени великодостојник, велики је Божији светитељ за кога одавно не постоји време, јер су у Богу сви свети и праведници вавек живи. Познато је да је овај наш универзум створен не у времену, већ са временом (*Mundus non fuerit in tempore, sed cum tempore*). Као некаква универзална димензија време је, због своје брзе пролазности, велики непријатељ човека, а доба Светог Саве било је зло као и данашње. Тада није било короне, али је био куге и других пошаста и братоубилачких ратова, па је Свети морао да мири најпре браћу над моштима заједничког оца, а касније и синовце.

Да је наш Равноапостолни светитељ међу нама, како ли би нас подучио да се односимо према злу нашег времена, поготово овом глобалном, очигледно добро испланираном и спроведеном, када су се, како каже песник, *од кинеске вароши Вухана, уместо мириса благоухана... светом размилеле и завладале... транше сићушног окота*, све до овог нашег еснафског зла, које све нас везане за школу не мање боли, јер увиђамо да се нормално образовање плански замењује суро-

гат онлајн наставом, погодном можда само за пунолетне студенте и постдипломце.

Да ли би нас наш Свети окуражио да се узјогунимо и уверио нас да смо ‘...наречени борци непрестани / и на унутрашњој и на спољњој страни / за наш живот - пакет тајни, скупоцени’. Или би нас упутио да појачамо молитве Творцу, свих за све, па и за господаре нашег доба, не би ли сви спасли оно најсветије чиме смо даровани - бесмртном душом (мој омиљени песник људску душу дефинише као - пут самоповреда!). Можда би нас само подсетио да се све на овом свету догађа по Божијем допуштењу, а по нашој заслуги јер, како је говорио наш дивни патријарх Павле: „Све ће нам бити боље кад ми будемо бољи.“

Да ли би нас наш Свети, *онај који мрак пред собом на четиоро сече*, укорио што заборављамо да је у богонадахнутим списима све давно већ објашњено са јасним упутствима како да се понашамо, почев од оних основних заповести да љубимо свог Творца и једни друге као себе саме, преко бројних порука из дела апостолских истог смисла и значења (*Бдите, стојте у вери, мушки се држите и све да вам буде у љубави* - Прва посланица Јеврејима 16, 13-14)?

Проћи ће и ово зло. Да ли ће права, класична школа опстати, да ли ће се људи вратити нормалној комуникацији, која подразумева руковање и загрљаје и неопходну људску блискост, да ли ћемо икада сазнати ко је, како и зашто произвео оволику светску кризу, шта је то или ко заиста дубока држава и да ли је она повезана са антихристом? Свако од нас има право да суди о овом времену зла по свом нахођењу, јер је свима дат бесцени Божији дар (слобода) и свачије понашање је легитимно. Са или без маске, за или против вакцине - нека нам је свима Бог у помоћи. И да нико никоме ни за шта не суди, јер нам је свима Један Непогрешиви и Праведни Судија.

Мени је најлакше и најлепше да се браним изабраном поезијом, као што каже Милосав Тешић: *Чиме се храним, тиме се нашем / молитвом срца и Оченашем*. Наиме, Рајко Петров Ного је *Камену уснаванку* Стевана Раичковића назвао најлепшим сонетом XX века. Есејиста и песник млађе генерације, Краљевчанин др Драган Хамовић, у сасвим свежој збирци *Две хиљаде двадесета*, штампаној у Београду 2021.

године, певао је сонет **Контра-успаванка**, који са задовољством наводим и којим завршавам ово писаније у славу Свете Тројице, Светог Саве и свих светих.

Контра-успаванка

*Узјогуните се, тестом позитивни,
Поспешите елан делатни и дивни!
Опседнуто тело, побуни се, живни
И разбијај мучки напад, инфективни!*

*Усмери, човече, силе и не брини!
И ниско и врло високо фебрилни,
Затечени, сви који нисте спремиле
Имуни одговор на талас немили.*

*Не клоните бића за дахове орна,
Кад су заптивања и респираторна.
Нити подлежите рђавој процени.*

*Сви смо наречени борци непрестани,
И на унутарњој и на спољној страни,
За наш живот - пакет тајни скупоцени.*

Др Драган Хамовић

Милош Ирижанин, професор

(Објављено у: *Гимназија, Чачак – Извештај за школску 2020/2021. годину*, Чачак, 2021, 17-19)

ВЕРОУЧИТЕЉИ ГИМНАЗИЈЕ У ЧАЧКУ

1. **Сретен Поповић**, свештеник

Био је веома угледна личност у Чачку, како због своје професије, тако и због свог образовања. На службу у чачанску цркву долази 1862. године. Био је велики пријатељ Мите Петровића (оца Надежде Петровић), као и чувеног чачанског доктора Јарослава Кужеља који му постаје зет узевши његову ћерку Милеву за жену. Емануел д'Омерсон је 1877, након посете Чачка, записао: „Наш доктор (Јарослав Кужељ) се оженио ћерком једног попа. Поп је врло угледна личност у Србији. Љубе га у руку кад га сретну. Ретке служавке које се могу наћи у Србији, понашају се као њихове домоуправитељке... Поп нас је увео у један велики салон, украшен патриотским портретима и окружен диванима... Ако има добрих производа у Србији, онда су то они поповски: то је био случај и у Чачку. Наш домаћин нам је понудио белог и црног вина (које је) одскакало од ужасних киселих вина која су уобичајена у српским механама.“ У чачанској Гимназији је од 20. августа 1877. предавао веронауку и црквено певање, а оставку је поднео 26. августа 1879. године. Учествовао је као војни свештеник у српско-турским ратовима. Преминуо је у Чачку 1880. године.

2. **Љубомир В. Вуковић**, свештеник

Рођен је у Чачку (отац му је био чачански свештеник Василије Вуковић). Постављен је за вероучитеља у Гимназији 28. новембра 1877, а оставку је дао 16. августа 1880. године. По други пут постављен 18. фебруара 1884, па разрешен 7. децембра 1887. године. Предавао је веронауку и црквено певање.

3. **Лазар Теодосијевић**, свештеник

Постављен за вероучитеља у Гимназији 16. августа 1880, на којој дужности је остао до 18. фебруара 1884. године.

4. **Сибин Ђорић**, секретар Жичке конзисторије

Рођен је 20. јуна 1858. године у Пољни код Трстеника. Бо-

гословију је уписао 1874, а због рата са Турцима завршио 1879. године. Након тога радио је као учитељ у Свилеуви, Ратковићу, Медвеђи и Трстенику. Рукоположен је 20. јула 1884. године у Саборној цркви у Београду за ђакона, а одмах сутрадан за свештеника и послат на Бунарску парохију у Јагодинском округу. Године 1876. премештен је у парохију у Краљево и постављен за секретара Жичке конзисторије. За хонорарног вероучитеља чачанске Гимназије постављен је 7. децембра 1887. и на тој дужности остао је до 11. септембра 1890. године. Указом краља из 1888. године постављен је за члана Жичке конзисторије, а доцније и Духовног суда.

У „Хришћанском веснику“ је 1886. године објавио текст *Данашњи наши друштвени положај и један предлог свештенству* и у њему предложио стварање свештеничког удружења. Прво је 1888. основано Жичко епархијско удружење, а 1889. године Свештеничко удружење у Краљевини Србији. У Крушевцу је основао Женску радничку школу и предао је на старање Женској подружини.

Био је члан издавачког одбора часописа „Жича“ и сарадник више црквених часописа. Објавио је велики број теолошких и књижевних текстова у црквеним часописима: „Хришћански весник“ (1885-1887), „Црквени гласник“ (1887, 1888), „Жича“ (1889), „Весник Српске цркве“ (1891-1899), „Друштвени лист“ (1892), „Глас епархије нишке“ (1899). Био је повереник „Српске књижевне задруге“, а прикупљао је и народне умотворине. Његова „Збирка народних песама“ (у рукопису) чува се у Архиву САНУ.

За ревносну службу и свештенички рад одликован је Црвеним појасом, а за свештеничке и грађанске врлине, на Цвети 1899. године, указом краља Александра Обреновића, Орденом Светог Саве V реда. Упокојио се 17. фебруара 1901. године. Сахрањен је у Крушевцу.

5. Сретен Михаиловић, свештеник

Сретен Михаиловић рођен је 30. јануара 1854. године од оца Јова, чачанског механције, и мајке Станије. Основну школу завршио је у Чачку, а гимназију у Ужицу и Београду. Београдску богословију завршио је 1873. године као први богослов из Чачка, а његов брат Ђорђе одлучио се за официрску

школу (у каријери стигао до чина ђенерала). Одмах после богословије службовао је као учитељ у Котражи и Жежевици. У Другом српско-турском рату 1877/1878. био је комесар артиљеријске бригаде Моравског корпуса. Рукоположен је за свештеника 23. септембра 1878. године од стране епископа ужичког Вићентија.

Од тада постаје један од највиђенијих духовних и културних делатника града. За члана Окружног статистичког одбора постављен је 1888. године. Био је члан Управног одбора и један од оснивача Удружења жичког свештенства и редакцијског одбора часописа „Жича“ 1889. године. На дужност окружног протојереја (архијерејски намесник) ступа 10. јануара 1893. године. Био је хонорарни професор веронауке у чачанској Гимназији (1891-1903), свештеник Десетог пешадијског пука „Таковског“, председник варошке читаонице, оснивач и члан Месног одбора Црвеног крста. Са искуством доброг организатора и јавног радника упућен је од стране митрополита Димитрија у Велес 1913. године као изасланик Архијерејског сабора да уреди цркве и манастире у ослобођеним крајевима. По повратку у Чачак 1915. постао је талац окупационе посаде. Спречио је скидање средњовековног звона са Чачанске цркве.

По обнављању Патријаршије изабран је за њеног првог секретара. Као одличан познавалац црквених послова био је судија Великог духовног суда (18 година), председник Удружења свештенства жичке епархије и председник подоодбора у Чачку. Дужности архијерејског намесника у Чачку разрешен је у дубокој старости, крајем 1935. године.

Учествовао је у покретању и био један од уредника часописа „Преглед цркве Епархије жичке“ (1919) и члан редакционог одбора библиотеке „Св. Лазар“ (1921). Прилоге је објављивао у „Прегледу цркве Епархије жичке“, „Чачанском покрету“ и другим црквеним листовима. Написао је прву историју Чачка која је изгубљена, осим појединих делова које је преписао прота Радомир Кречковић. Дневничке белешке сачуване су у фрагментима. У црквеном часопису Преглед Цркве епархије жичке објављује многе текстове међу којима издајамо Неиспуњени аманет, Кроз Јужну Србију, Мало историје из живота епархије Жичке. Са свештеником Миланом

Гавриловићем написао је *Споменицу јунацима изгинулим и по-мрлим у ратовима за ослобођење и уједињење 1912-1918. из Чачка и чачанске црквене оштине* (1922).

Био је оснивач хуманитарних удружења и добротвор Фонда ученика чачанске Гимназије, Фонда ученика чачанских основних школа, Чачанског соколског друштва, Чачанске женске подружнице, Чачанског учитељског удружења, Дома старих у Чачку, Друштва за подизање храма Св. Саве, члан утемељач Друштва „Св. Саве“ у Београду и „Просвјете“ у Сарајеву. Као оснивач Месног одбора друштва Црвеног крста у Чачку изабран је за почасног председника (1934).

За свој културни и национални рад одликован је Орденом Светог Саве IV и III реда, свештеничким црвеним појасом, напрсним крстом и Златном медаљом Друштва Црвеног крста.

Његов син Константин Коста Михаиловић био је директор чачанске Гимназије до новембра 1944. када је убијен од стране комунистичких власти.

Прота Сретен Михаиловић умире у Чачку 7. фебруара 1937. године као најстарији грађанин Чачкау том тренутку. Његовој сахрани присуствовао је велики број грађана, а опело му је служио Свети владика Николај Велимировић. Сахрањен је у породичној гробници на Чачанском гробљу.

6. Митар Трипковић

Премештен из Врања за суплента чачанске Гимназије као предавач веронауке 1906, одакле је премештен у Крагујевац 9. септембра 1908. године.

7. Милан Бошковић

Постављен за суплента чачанске Гимназије 11. октобра 1906, одакле је премештен у Врање 30. јануара 1908. године. Предавао је веронауку.

8. Јордан Хаџи Видојковић, професор

Рођен је 1869. године у Јерусалиму, а крштен у реци Јордан. По завршеном основном образовању, отац га води у Русију где прво завршава Кијевску богословију, па Духовну академију у Москви. По повратку у Србију био је професор веронауке у Крагујевачкој гимназији, па у Пожаревцу, Шапцу,

Нишу и Чачку. Премештен из Ниша 21. фебруара 1914, а пензионисан 27. марта 1919. године. Једно време био је судија Духовног суда у Зајечару, потом архијерејски намесник у Алексинцу, па окружни протојереј у Крагујевцу. У балканским ратовима као војни свештеник учествовао је у бици на Једрену и другим положајима, а после Првог светског рата као пензионер долази да живи у Београд, где остатак живота проводи у писању. Преминуо је 1935. године.

9. **Милан Гавриловић**, свештеник

Рођен је у Чачку 15. августа 1869. године. Основну школу и гимназију завршио је у Чачку, а богословију у Београду. Чин ђакона добио је 1894, а свештеника 1896. године. Био је капелан 22 године. Као хонорарни вероучитељ предавао је у Чачанској гимназији (1898-1918). Био је црквени певач и велики познавалац црквеног појања. За сталног пароха постављен је 1919, а протојереј-ставрофор постао је 1921. године. Епископ жички Николај Велимировић га је због великих заслуга предложио за највише одликовање у Српској цркви (напрсни крст). Српска црква га је одликовала 1940. Преминуо је у Чачку 26. априла 1959. године.

Није имао порода па је цео живот посветио хуманитарном раду. Помагао је сиротињу. Приликом удаје новчано је помагао више девојака. Његов млађи брат био је пуковник Драгутин Гавриловић.

10. **Радосав Симић**, свештеник

Прота Радосав Симић рођен је 5. августа 1882. године у селу Бранешци, Срез златиборски. По свршетку богословије имао је тек 20 година, а по ондашњем црквеном закону свршени богослов није се могао запопити пре 25 године старости. Чекајући да испуни услов за ступање у свештенички чин, био је на служби вероучитеља гимназије у Чачку у првој деценији двадесетог века. На Св. апостола Тому, 6. октобра 1907. године, епископ жички Сава Дечанац рукоположио га је у чачанској цркви за ђакона, а месец дана касније и у чин свештеника у Сирчанску парохију, Срез жички. Службовао је у Рогачици, Доњој Краварици и Ужицу и свуда је подизао чесме, градио путеве, обнављао цркве и просвећивао народ.

Учествовао је у балканским и Првом светском рату, прешао са српском војском Албанију и дошао у Француску, где је радио као фабрички радник, а потом је за свештеника упућен у Мондофен, где је оформио цркву и српску колонију која је касније пресељена у јужну Француску у Драгињон. По завршетку рата вратио се у земљу.

Био је председник управе Црвеног крста, члан управе Планинарског друштва, председник „Ђачке трпезе“ која је до 1941. године обезбеђивала оброке за више од 150 најсиромашнијих ђака. Заслужан је за оснивање модерног летовалишта на Златибору тридесетих година прошлог века. Тадашњи комплекс на Оку, који је прота осмислио по угледу на развијена француска планинска одмаралишта, имао је летње купатило, први отворени базен у Србији, тушеве, свлачионице, плажу и рибњак. Дечје одмаралиште, које је изграђено на плацу са шумом који је прота поклонио за ту намену, било је једно од најмодернијих у Србији и, поред свих удобности, имало је електрично осветљење из сопствене мале централе.

За плодан свештенички и друштвени рад одликован је црвеним појасом, камилавком, протским чином и напрсним крстом, највећим црквеним одликовањем. Од стране грађанских власти одликован је Орденом Светог Саве IV и V реда, Орденом Југословенске круне V реда, Албанском споменицом и Сребрном медаљом Црвеног крста.

Овај смирени молитвеник, протојереј-ставрофор, умро је 1966. године у Ужицу, благодарећи Господу Богу што му је даровао здравље, разум, снагу да се могао, како је умео и знао, одужити Богу, цркви и свом народу.

11. **Михаило Радовић**, свештеник

Био је прота Миоковачке и Љубићке парохије, народни посланик и предавач веронауке у Чачанској гимназији. Живео је у селу Вранићи. Породица Радовић становала је у старој, скромној кући угледних домаћина Василија и његових синова Сретена и Светозара Чолића, подигнутој још 1864. године у шумадијском стилу са великом оцаклијом, једном већом, једном мањом собом и подрумом испод целе куће. Кућа и данас постоји и под заштитим је државе као споменик културе.

У овој кући родило се шесторо деце проте Радовића, од којих четири изванредна интелектуалца, један одличан радник - машиновођа и једна ретко племенита сестра, изврсна школована домаћица.

Из ове породице изнедрио знаменити дечји песник и писац афоризама Душко Радовић као син најстаријег сина проте Радовића Угљеше. Протина ћерка Маргита Радовић дипломирала је на Филозофском факултету у Београду, после чега се вратила у Чачак и од 1923. године предавала српски језик у Гимназији. Касније је обављала и функцију директора од 1948. до 1953. године.

Прота је био човек изузетних квалитета: тих, одмерен, озбиљан, скроман, честит, пун такта у опхођењу с људима. Зато су га његови парохијани необично ценили, поштовали и волели, па у два маха бирали за народног посланика.

Једно време, од 1909. до 1911. године, прота је хонорарно предавао веронауку у Чачанској гимназији, па нам је остала забележена оцена његовог педагошког рада изречена од министарског изасланика, професора универзитета др Бране Петронијевића, нашег познатог филозофа, на крају школске 1910. године: „Он свој предмет предаје идеално. Бољи се наставник не може замислити. Он своју веронауку не везује за догматику, већ у своја предавања уноси разум и морал.“

Све у свему, и као човек, и као свештеник, и као народни посланик, и као предавач веронауке, прота Радовић је био комплетна личност у пуном смислу из чијег је светитељског лица вазда зрачило поштење и честитост на сву његову ближу и даљу околину, нарочито на његово шесторо деце.

12. Љубомир Ђурић, свештеник протојереј, секретар духовног суда Епархије жичке у Чачку

Родом је из Чачка, мобилисан 1912. године (редов Дринске дивизије, обвезник чиновничког реда, помоћник начелника војне станице у Вишеграду). Као хонорарни вероучитељ предавао је у чачанској Гимназији непосредно пре избијања балканских ратова. Разболео се од тифуса и преминуо у Вишеграду 1. децембра 1914. године. Сахрањен је на Чачанском гробљу.

13. **Александар Илић**, ђакон

Као хонорарни наставник предавао је веронауку у чачанској Гимназији непосредно пре избијања балканских ратова. Преминуо је 1918. године.

14. **Живојин Алексић**, свештеник

Рођен је 3. априла 1884. године у Ужицу. Основну школу и гимназију завршио је у Ужицу, а Богословију у Београду. Као учитељ службује четири године у Ужичком округу, а свештенички чин прима 1908. и наредне три године служи на парохији брековачкој у Пожешко-ариљском намесништву. Од 1912. године прелази на службу у Духовни Суд епархије жичке у Чачку, прво као секретар, а касније као судија.

Поред своје службе у Духовном суду, Алексић се видно истакао и активно сарађивао у свим чачанским хуманитарним и просветним друштвима. Предавао је веронауку и етику у Гимназији од 1919. до 1925, па поново од маја 1932. године, а био је чест гост на јавним трибинама, предавањима, разним духовним и световним свечаностима. Нарочито се ангажовао у друштву Црвеног Крста где је дуго био председник. Као истакнутог јавног радника, аустроугарске власти су га 1915. интернирале у Нежидер у којем остаје до свршетка рата.

Прота Алексић био је веома ангажован и на књижевном пољу. С малим прекидом, он је од оснивања полуслужбеног листа свештенства епархије жичке „Преглед“ био његов уредник. Уређивао је и издавачку делатност Жичке библиотеке, а једно време и њен народно-православни календар „Свети Лазар“. Писао је бројне текстове, беседе и расправе о разним црквеним и друштвеним питањима у часописима „Преглед“, „Епоха“, „Политика“, „Весник Српске Цркве“, „Пијемонт“, „Хришћански весник“. Написао је и штампао неколико књига: „Споменица скадарског јунака Живојина С. Ђукнића“, Београд, 1913; „Промисао и друге приче из народа“, Чачак, 1920; „Наше славе“, Чачак, 1921; „Страдање Христово“, Чачак, 1921; „Пионери“, Ниш, 1927; „У земљи туђој“, Чачак, 1930.

Због великог уважавања и одличног познавања црквених и свештеничких потреба, свештенство епархије жичке у неколико махова бирало га је за свога представника у Главном

одбору свештеничког удружења у Београду, а такође и за свог председника све до пензионисања 1930. године. Био је веома цењен и уважаван и ван епархије жичке о чему сведоче бројна писма и дописи сачувани у МИАЧ-у и библиотеци храма Вазнесења Господњег у Чачку.

За свој културно-просветни рад одликован је орденом Светог Саве IV степена и златном медаљом друштва Црвеног Крста.

Упокојио се 10. октобра 1936. године у Чачку. Опело је служио Епископ жички др Николај Велимировић.

15. Драгомир Ф. Мијатовић

У току Првог светског рата са војском одлази на Крф. По ослобођењу, као протођакон и секретар Жичког духовног суда, био је вероучитељ у чачанској Гимназији 1919/1920. године. По одласку владике Николаја из Жичке епархије у Охридску, Драгомир одлази са њим на службу секретара епархије у Битољу.

16. Светозар Богдановић, протојереј

Рођен је у селу Сивчине под Јавором 3. новембра 1873. године. После Чачанске гимназије, завршава Богословију Св. Саве у Београду 1898. године. Након школовања постављен је за свештеника у родном селу. За народног посланика Самосталне радикалне странке за Чачански округ биран је 1905. и 1908. године. Био је и секретар Народне скупштине. У току ратова био је стално на војној дужности, како за време борби у земљи, тако и за време изгнанства (са војском прелази преко Албаније). Почетком 1920. постављен је за секретара жичког Црквеног суда, а убрзо постаје и његов председник. На тој дужности остаје све до пензионисања 1932. године. До 1936. у истом суду служи као хонорарни архијерејски заменик, када због болести даје оставку. Од доласка у Чачак до пензионисања радио је неколико година као хонорарни вероучитељ у Гимназији. Упамћен је као изванредан говорник. Умире у Чачку 3. јула 1938. године.

17. Радомир Кречковић, протојереј

Рођен је 1875. у ујичком селу Забучје. По завршетку Бо-

гословије службује као ђакон при ужичкој цркви и вероучитељ у тамошњој гимназији. Касније постаје парох у пожешкој Каменици где остаје 20 година. Учествовао је као војни свештеник у балканским ратовима, а у току Првог светског рата био је интерниран са сином у логор Нежидер. По повратку у Србију обнавља срушену цркву у Каменици, а недуго затим, по жељи владике Николаја Велимировића, 1920. прелази у Чачак на службу судије у Жичком духовном суду, а до 1925. предаје веронауку у Гимназији. Од првог дана свог доласка у Чачак активно сарађује у свим хуманитарним и задругарским покретима града. Његов плодан интелектуални и истраживачки рад огледао се и у писању бројних текстова објављиваним у црквеним гласилима, као и бројних чланака и расправа из области задругарства и пчеларства којима се озбиљно бавио. Написао је и монографије манастира Враћевшница и Никоље, као и прву историју града Чачка и неколико књига у вези са црквеним правом. Године 1932. основао је хуманитарно друштво „Сиромашни малишан“. Био је одликован као војни свештеник у балканским и Првом светском рату. Преминуо је 1. фебруара 1934. у Чачку.

18. **Милован Милутиновић**, свештеник

Рођен је у Ивањици 13. фебруара 1897. године. Након Богословије Светог Саве у Београду 1920. долази у Чачак као писар, али брзо постаје секретар Жичког духовног суда и свештеник чачанске цркве. Предавао је веронауку у чачанској Гимназији школске 1925/1926. године. Због своје разборитости и знања изабран је за старешину цркве и архијерејског намесника. Покренуо је обнову Страцимирове задужбине, а касније са владиком Николајем покреће обнову овчарско-кабларских манастира који су до тада били запустели или потпуно срушени. Иницирао је изградњу црквице „Савине воде“ на врху Каблара и у збег-пећини Кађеници. У Чачку је неуморно радио у црквеним, просветним, културним, хуманитарним и националним друштвима и установама. Дуги низ година био је председник Црвеног Крста, хуманитарног друштва „Сиромашни малишан“, Дечијег хранилишта, благајник-секретар реномираног часописа епархије Жичке „Преглед“, „Жичке библиотеке“, календара „Свети Лазар“. После

рата бежи од комунистичке одмазде у Београд. У престоном граду био је намесник и старешина Вазнесењске цркве, а патријарх Герман га 1968. поставља за архијерејског заменика АЕМ београдско-карловачке на ком остаје до краја свог живота 1969. године.

19. **Хранислав Ђорић**, свештеник

Његова светост патријарх српски Герман (Хранислав Ђорић) рођен је 19. августа 1899. године у Јошаничкој Бањи од оца Михаила, учитеља (који је касније рукоположен у чин ђакона и презвитера), и мајке Цвете. Основну школу је учио у Великој Дренови и Крушевцу, а деветоразредну богословију, у Београду и Сремским Карловцима 1921. године. Извесно време је студирао права у Паризу, а потом је завршио Православни богословски факултет у Београду (1942).

У чин ђакона рукоположио га је епископ жички Јефрем Бојовић и поставио га за писара Духовног суда у Чачку. Предавао је веронауку у чачанској Гимназији школске 1925/1926. године. Из здравствених разлога напустио је црквено-административну службу и 1927. постављен за пароха у Миоковцима где остаје до 1931. године када је премештен у Врњачку Бању. После избора патријарха Гаврила 1938. постављен је за референта Светог архијерејског синода. Као удовог свештеника, замонашио га је у манастиру Студеници епископ шумадијски Валеријан давши му име Герман.

На заседању Светог архијерејског синода 1952. године изабран је за епископа будимског. Новоизабрани епископ је, у исто време, примио и дужност главног секретара Светог архијерејског синода, коју је вршио све до избора за епископа жичког 1956. године. У исто време, уређивао је „Гласник“, службени лист Српске православне цркве.

На патријарашком трону наследио је патријарха Викентија 1958. године. Патријарх Српске православне цркве био је 32 године (1958-1990).

20. **Душан Константиновић**, протојереј из Скопља

Премештен из Јагодине за професора чачанске Гимназије 3. августа 1926. (предавао веронауку и латински језик), одакле је премештен у Београд 28. октобра 1933. године.

21. Божидар Јокановић, пензионисани прота Округа кумановског

Настанио су у Чачку где је постављен за хонорарног вероучитеља у чачанској Гимназији у периоду од 1927. до 1930. године.

22. Милорад Крстић, свештеник

Био је вероучитељ у чачанској Гимназији школске 1929/1930. године. Свештеник чачански постаје 1933, а врбски од 1937. године.

23. Владимир Лијескић, протојереј

Био је вероучитељ у гимназији пуних седам година (од 1929. до 1936). Сматрали су га за веома строгог професора.

Рођен у ужичком селу Дрежник 15. јула 1878. године. Носилац свих свештеничких одликовања, протојереј Лијескић обављао је функцију љубићког пароха, архијерејског намесника Среза љубићког и члана Духовног суда. Истакао се као војни свештеник у Првом светском рату. У борбама око Смедерева преузима команду над батаљоном и доноси победу у борби против Аустроугара, за шта је одликован. Преминуо у Чачку августа 1938. године

24. Иван Винодолац, жупник

Као душебрижник новоосноване жупе у Крагујевцу долази у чачанску Гимназију за вероучитеља римокатоличког катихизиса 1923. године.

25. Михаило Микица Поповић, свештеник

Упамћен као маштовит, тих и музикалан вероучитељ гимназије, у којој је на тој дужности провео девет школских година (1930-1938).

Прота Михаило Поповић рођен је у Чачку 1902. године. Потиче из старе свештеничке породице која је изнедрила више од стотину свештенослужитеља. По завршетку Карловачке богословије постављен је за писара Духовног суда у Чачку. Дуго година је служио као ђакон владике Јефрема Бојовића, а владика Николај Велимировић производи га у чин свештеника и поставља за пароха чачанске цркве. Поред

свештеничке дужности, око петнаест година био је и вероучитељ у чачанској Гимназији. Од црквених власти добио је сва могућа одликовања предвиђена за свештенике. Умире 25. септембра 1985. године.

26. Сава Петровић, свештеник

Био је вероучитељ у чачанској Гимназији у периоду од 1932. до 1934. године. Судија Духовног суда Епархије жичке у Чачку, касније у Краљеву. Након Другог светског рата, заједно са монахињама које су водиле Дечије хранилиште у Чачку, одлази у манастир Љубостињу.

27. Крунослав Мисило, жупник у Краљеву

Иво Мисило, монашко име фра Крунослав, рођен је 21. јануара 1903. године у Крешеву. Похађао је Фрањевачку класичну гимназију у Високом, а после матуре студирао је теологију и филозофију на католичким теолошким факултетима у Сарајеву и Падерборну. Дипломирао је 1927. у Сарајеву и исте године постављен је за свештеника. Кратко је био капелан и викар у самостану у Крешеву и већ 1928. постао предавач у Фрањевачкој класичној гимназији у Високом за наставу латинског и грчког језика с књижевностима. Иако је те језике, посебно латински, добро научио у гимназији и на теолошким факултетима, ипак је одлучио да усаврши своје знање. Због тога је у јесен 1930. на Филозофском факултету Универзитета у Београду уписао класичне језике: латински и грчки језик с књижевностима као први, историју старог века и археологију као други главни, те немачки језик и књижевност као изборни предмет. Свештеничке дужности током његових студија у Београду усклађене су тако што је 1933. био именован за жупника у Краљеву. У то време постаје и хонорарни вероучитељ римокатоличког катихизиса у школској 1933/1934. години у чачанској Гимназији. Дипломирао је 1934, а професорски испит положио је у Београду 1939. године. По повратку у Босну ради као гимназијски професор и пионир модерне археологије. Преминуо је 1971. године.

28. Серафим Сарих, жупник

Вероучитељ римокатоличког катихизиса у чачанској Гимназији у периоду од 1934. до 1936. године.

29. **Тугомир Гелић**, жупник у Краљеву

Рођен је 1. јула 1906, а свештеник је постао 24. марта 1929. године. У августу 1949. године, док је био жупник у Овчареву, лишен је слободе. Нису познате појединости у вези с његовом оптужбом, кривицом, висином казне и евентуалним местом издржавања затворске казне.

30. **Јовиша Танасковић**, свештеник

Рођен је у Милићевцима 1905. године. Чачанску гимназију је завршио 1923, а Богословски факултет у Београду 1935. године. Од 1937. до 1939. ради као вероучитељ у чачанској Гимназији одакле полаже професорски испит. Из Чачка 1939. године одлази на парохију у Негбину (Златибор). После рата прелази на Горачићку парохију, а од 1956. до 1978. године био је чачански парох где због великих заслуга добија највиши свештенички чин (протојереј-ставрофор). Говорио је немачки и руски језик који је предавао у горачићкој школи. Преминуо је у Чачку 1984. године.

31. **Милан Туцовић**, свештеник

Иако пореклом из златиборског Гостиља, из чувене свештеничке и официрске породице Туцовић, Милан је рођен у рачанском селу Дубу 14. децембра 1895. године. Као одличан ученик уписује богословију Светог Саве у Београду. Балкански ратови и Први светски рат осујетили су његову намеру, те се као млад богослов заједно са својим професорима и колегама даје на располагање својој земљи и народу. У рату је учествовао као пешак борац и као болничар на Крфу, због чега је одликован Албанском споменицом и Медаљом за војничке врлине.

Са Крфа, заједно са својим професорима, пет студената и педесет богослова београдске Богословије Светог Саве, одлази на колеџе Англиканске цркве у Кадесдону, Дорчестеру и Оксфорду. Дипломирао је на Оксфорду у Кадесдону почетком јануара 1919. године. Поред богословског знања, беспрекорно је савладао енглески језик и стекао нераскидиве везе са најумнијим и најутицајнијим људима Српске православне цркве. На позив владике Николаја Велимировића од 20. октобра 1919. године, теолог Милан Туцовић долази у Чачак, седиште

епархије, на место званичника, касније писара у жичком Духовном суду. У чачанској Гимназији предаје веронауку у периоду од 1934. до 1940. године. Званични парох друге чачанске парохије постаје 1935. године. У периоду између два рата отац Милан се свесрдно ангажовао на пољима културе, образовања и хуманитарне делатности.

Красили су га изузетна елоквенција и љубав према поезији и прози, коју је исказивао често цитирајући омиљене песнике, књижевнике и филозофе. Писао је о актуелним проблемима Цркве и целокупног друштва, износећи ставове о моралном, материјалном и социјалном статусу свештеника, критикујући њихову неслогу и пасивност. Писао је и говорио о односу према властима, васпитању омладине, као и новим идеологијама које су постајале све присутније. Поред дужности у чачанској Гимназији био је и председник Црвеног крста у Чачку.

Нема сумње да је пре и у току Другог светског рата отац Милан био противник комунистичке идеологије, али не и појединаца који су били њом загрижени. Чачански свештеник Микица Поповић рекао је за оца Милана да је умео деловати као „пас и човек“. Ту изјаву је образложио следећим догађајем: „Једном приликом, у јеку рата, мајка неког његовог гимназијског ученика утрчала је у свештеничку канцеларију молећи оца Милана да спасе њеног сина кога су као комунисту ухапсили Немци. Наишла је на оштру критику због васпитања свог детета, његовог друштва и интересовања, на шта јој је отац Милан и раније указивао да поведе рачуна. Мајка разочарана, без наде, напусти канцеларију у сузама, а он, видећи да је отишла, обуче свој капут и пожури у полицију да моли за милост посрнулог младића.“ И сам је у току рата, као брат од стрица Димитрија Туцовића, привођен и испитиван од стране Немаца и љотићеваца. Као угледан грађанин и интелектуалац, постављен је за председника Равногорског одбора за Срез чачански. Састајао са Дражом Михајловићем који га је молио да му помогне око набавке санитарског материјала и прикупљања новца, што је отац Милан и учинио. Био је преводилац у Прањанима у разговорима са пуковником Мекдауелом.

Као опасност за комунистичку власт, отац Милан је ухапшен у јануару 1945. године и оптужен као народни не-

пријатељ. На монтираном судском процесу који је трајао месецима (уз присуство великог броја Чачана), 18. априла проглашен је кривим и осуђен на петнаест година робије, губитак грађанске части и конфискацију целокупне имовине. Након писмене жалбе његове супруге, која је износила доказе његове невиности за сваку тачку оптужбе, из Вишег војног суда 21. априла стигао је акт да је пресуда преиначена казном СМРТ СТРЕЉАЊЕМ. Казна је извршена по хитном поступку 23. априла 1945. године на чачанском стратишту крај Мораве, где леже кости хиљаде Срба немилосрдно стрељаних од стране своје браће.

Импровизирана судница у Дому ученика била је препуна света. Ређали су се сведоци, многи од њих ученици оца Милана који су довођени са циљем да лажно сведоче о његовој кривици, али је било једнако и оних који су бранили његову част и углед. За време боравка у притвору отац Милан је мучен и пребијан, све до извршења смртне казне. По изласку на губилиште у раним јутарњим сатима, везан жицом и исцрпљен, није био у стању да пружи било какав отпор. Егзекуција је извршена на зверски начин, где су се целати иживљавали над њим. На послетку је закопан у плитком гробу у близини данашње бране на Морави. По сазнању о смрти, породица се брзо организовала и ноћу ископала његово тело које су сакрили у запрежне санке и исте вечери кришом сахранили у породичној гробници родитеља његове супруге. Сина оца Милана, Љубодрага (Ћида) Туцовића спасили су школски другови Пуриша Ђорђевић, Бранко В. Радичевић и други (многе од њих је као комунисте отац Милан спасавао од Немаца у току рата). Након много година страха, ћутања, бризања сваког сећања на страдалнике комунистичког режима, Суд у Чачку рехабилитовао је свештеника Милана Ј. Туцовића 7. октобра 2011. године.

32. Никола Ђорђевић

Постављен за суплента чачанске Гимназије (предавао веронауку) 21. августа 1922, да би био премештен у Прву женску гимназију у Београду 30. октобра 1922. године.

33. Влајко Убавић, теолог

Свештенички син родом из Босне, завршава богословски

факултет и почиње са радом као вероучитељ. У чачанској Гимназији предавао је веронауку школске 1935/1936, а 1937. прелази у Шесту београдску гимназију као професор веронауке и хришћанске етике. Средином 1944. отишао је у партизане и као официр-политички комесар могао се видети у ослобођеном Београду. Као веома образован и свестран човек од 1952. до 1978. године био је директор Народног позоришта у Сарајеву. Сматрају га најзначајнијим функционером ове установе која је за време његовог управљања доживела своје златно доба.

34. Радослав Доброта, професор Учитељске школе у Ужицу

Додељен на рад чачанској Гимназији 8. априла 1936, а премештен у Трећу женску гимназију у Београду 26. септембра 1936. године. Упамћен је као мрзоволни догмата-теолог.

Писао је уџбенике из веронауке – „Хришћанска наука“ (1939) и „Историја Новог Завјета“ (1940).

35. Божидар Муњић

Предавао је веронауку у чачанској Гимназији од 1939. до 1942. године, а као гимназијски вероучитељ помиње се и крајем Другог светског рата.

36. Миливоје Милетић

Долази у Чачак као избеглица из Македоније. Предавао је веронауку у Гимназији у периоду 1941. до 1943. године.

37. Драгутин Булић, свештеник

Драгутин Булић је рођен 1910. године у драгачевском селу Вичи. Након завршене гимназије у Чачку, одлази на богословију у Сремске Карловце где је завршио пет разреда. Поред свештеничке службе студирао је и положио дипломски испит на Београдском теолошком факултету. По положеном испиту и после породичне трагедије напустио је службу парохијског свештеника и прешао за наставника у чачанску Гимназију у којој предаје веронауку од 1937. до 1942. године. Објављивао је филозофско-теолошке расправе, преводио са руског језика, био надахнут и уверљив говорник. Као заговор-

ник идеја и лични пријатељ Димитрија Љотића заузима високо место у покрету Збор. Своја политичка и идеолошка убеђења посебно је истицао у раду са ученицима Гимназије. Ова школа је пред сам рат постала место сукоба (не само вербалних) за превласт у ђачким организацијама са већ раширеном комунистичком делатношћу. Духовни покретач изразито националне фракције био је управо професор Булић. У току рата био је осветнички настројен према комунистима и њиховим симпатизерима, а ништа мање није био озлојеђен и на припаднике равногорског покрета. Све је кулминирало 30. јула 1942. када је после првог неуспешног извршен и други атентат на професора Булића. Убијен је на Градској пијаци од стране четничке црне тројке.

38. Јелисеј Поповић (Михаило), монах

Јеромонах Јелисеј рођен је као Михаило Поповић у грузанском Борчу, 16. марта 1908. године. Како није имао средстава за школовање, истовремено је изучавао абаџијски занат и учио вечерњу основну школу. После тога је завршио средњу трговачку школу, а затим шестогодишњу богословију. У манастиру Трескавцу код Прилепа је на Малу Госпојину 1930. године примио монашки чин и име Јелисеј, да би након тога уписао и успешно завршио и Теолошки факултет у Београду.

После завршених студија рукоположен је за ђакона и јеромонаха (1939), а затим и за катихету у чачанској Гимназији којој је предавао у периоду 1941. до 1943. године и то као сабрат манастира Благовештење. Године 1940. постављен је за старешину манастира Света Тројица, где је довео свог болесног пријатеља из студентских дана Гојка Стојчевића, потоњег патријарха српског господина Павла.

Јеромонах Јелисеј је тешке године крвавих сукоба проводио помажући народу, често удружен са својим учитељем, великим аввом Јустином Поповићем. Равногорски покрет је 1944. године у грузанском селу Борчу организовао верски курс у оквиру програма световног и духовног уздизања становништва. Јелисејева хришћанска мисионарска делатност се није допала новим властима, па је због тога прогањан, а неколико пута хапшен и привођен. Две године провео је у скривању од власти, да би му се 1947. године изгубио сваки траг.

Загонетка о смрти Јелисеја Поповића разрешена је тек после 50 година. Пред своју смрт, један од тројице убица на исповести признаје да су једног дана оца Јелисеја на путу од манастира до железничке станице Овчар бања, по директиви ОЗНЕ, мучили и убили батинама.

39. Бранко Цисарж, свештеник

Рођен у Чешкој 1908. године. По свршетку ниже средње школе дошао је у Југославију као обраћеник у православље да изучава богословске науке. У Сарајеву је завршио богословију 1928, а 1934. године завршава Богословски факултет. У међувремену је ступио у брак и постао свештеник у Лозовику. Одмах по свршетку студија постаје суплент, а онда и професор Битољске богословије у којој га затиче ратна 1941. година. Тада напушта Битољ и долази у Чачак где прима парохију и кратко ради на месту вероучитеља у Гимназији школске 1941/1942. године. Један је од наших најзначајнијих стваралаца црквено-богословске књижевности, библиограф, хроничар, истраживач и покретач многих црквених гласила и часописа. Протојереј-ставрофор Бранко Цисарж преминуо је 1982. године.

40. Гаврило Стојковић

Предавао је веронауку у чачанској Гимназији у периоду од 1943. до 1945. године.

41. Велимир Маринковић

Предавао је веронауку у чачанској Гимназији у периоду од 1943. до 1945. године.

Милош Живановић

Списак аутора беседа заступљених у овој књизи

(хронолошки поредак)

1. Радомир Радојевић - предавао српски и старословенски језик, литерарне облике, српску и општу историју и географију од 1892. до 1897. и од 1899. до 1904. године

2. Живојин Видановић - предавао географију, историју, немачки и латински језик 1897/1898. и од 1898. до 1902. године

3. Душан Милојковић - предавао грчки и латински језик од 1902. до 1909. године

4. Миодраг Ристић - професор француског језика; предавао 1903/1904. године

5. Јеротије Новитовић - предавао математику и физику од 1905. до 1920. године

6. Урош Кубуровић - предавао француски језик, географију и математику од 1906. до 1911. и 1919/1920. године

7. Драгољуб Милојевић - предавао историју, земљопис, српски и француски језик од 1912. до 1919. и од 1922. до 1928. године

8. Драгомир Марковић, директор - предавао математику, хемију и јестаственицу од 1921. до 1926. и од 1932. до 1936. године

9. Бошко Ћаловић - професор српског језика и књижевности; предавао од 1968. до 2001. године

10. Синиша Милошевић - директор и педагог; у Гимназији радио од 1981. до 2002. године

11. Драган Матијевић - професор философије; у Гимназији предаје од 1988. године

12. др Владимир Димитријевић - професор српског језика и књижевности; у Гимназији предаје од 1995. године

13. Милош Ирижанин - професор математике; у Гимназији предавао од 1996. до 2020. године

14. Славица Негојевић - професор историје; у Гимназији предаје од 1998. године

15. Слободан Р. Николић - професор српског језика и књижевности; у Гимназији предаје од 1998. године

16. Ана Ранђић - професор српског језика и књижевности; у Гимназији предаје од 2000. године

17. Ђорђе Матијевић - дипломирани теолог; у Гимназији предаје од 2012. године

18. Ненад Гугл - професор српског језика и књижевности; ученик Гимназије од 1997. до 2001. године

ПОГОВОР

Светосавских беседа нема пуно, с обзиром на старост школе, а поготово на указ Совјета Књажества Србског из 1840. године који је, на предлог Атанасија Николића, ректора Лицеја у Крагујевцу, установио Светог Савву као школску славу. Разлози могу бити следећи: или нису забележене или дословно нису биле ни написане ни изговорене. Мало их је, скоро занемариво, чак и предратном и међуратном периоду (што је прилично зачуђујуће, јер нису постојале никакве политичко-идеолошке забране које су и те како одредиле њихово одсуство у поратном периоду (после 1945), пошто их нема све до 1992. године, када бележимо прво поратно слово Светитељу у част које је уобличио проф. Бошко Ћаловић).

Најстарија од њих потиче из пера Радомира Радојевића и штампана је у *Извештају* за 1901. годину (*Гимназија Господара Јована Обреновића у Чачку, Извештај за 1900/1901. школску годину*).

Беседа у Извештају за школску 2012/2013. истоветна је оној из 1996. године, само што ју је прочитао проф. Владимир Димитријевић, а написао почивши проф. Бошко Ћаловић, тако да она није уврштена у овај избор како се не би простодушно поновила.

Сви текстови прештампани су дословно у изворној верзији, без икакве правописне интервенције, чак ни тамо где би то требало нужно урадити, а све зарад жеље да се донесе дух једног доба кроз тадашњи његов језик. Неки од њих нису били написани за сам празник или тематски нису непосредно у вези са њим, али су донекле, ма и у најмањој мери, блиски учењу Равноапостолног Светилника, па су из тог разлога присутни у овом избору (Радомира Радојевића из 1901, Живојина Видановића из 1902, Миодрага Ристића из 1904, Јеротија Новитовића из 1907, Душана Милојковића из 1909, Уроша Кубуровића из 1910. и 1919, Драгољуба Милојевића из 1914. и Драгомира Марковића из 1935. године).

Књига је подељена на два дела. Први подразумева само беседе изречене на дан када се прославља Свети Савва, а које су дело некадашњих и садашњих професора, док се други односи на свештенике који су радили у Гимназији и својим умећем и прилежношћу обрађивали поверени им виноград у славу Господњу и част србског Светитеља – период од 1877. до 1945. године, односно

од Сретена Поповића и Љубомира В. Вуковића до Гаврила Стојковића и Велимира Маринковића. *(Изучавање вере било је, а и даље представља, веома важан фактор за разумевање темељних нивоа друштвеног живота. Још од успостављања образовног система у Кнежевини Србији, веронаука се деценијама налазила међу првим наставним предметима. Поред образовно-васпитне, она је имала и значајну улогу у формирању и учвршћивању националног идентитета. Самим тим су значај предмета и углед вероучитеља били на највишем нивоу у најважнијој образовној институцији у Чачку. Увидом у архивску евиденцију која сеже од оснивања Гимназије открили смо да су верску наставу предавали локални свештеници и чланови Жичког Духовног суда у Чачку, углавном хонорарно. Први вероучитељ који се помиње у архиви био је Сретен Поповић (почео са радом 20. августа 1877. године). Није познато зашто нема пописа вероучитеља од 1837, али претпостављамо да су неки од потенцијалних катихета у том периоду били чачански свештеници Радован Поповић и Василије Вуковић. Биографије гимназијских вероучитеља нису комплетирани због недостатка историјске грађе. Последњи пописани од њих били су сведоци перфидног избацивања предмета из школе. Комунистичка власт није на брз нити груб начин укинула верску наставу, већ ју је у почетку свела на факултативни предмет, да би до краја 1945. у Гимназији престала да постоји. У школе је враћена 2001. године. Од тада је кроз елитну чачанску установу прошао низ високообразованих вероучитеља чија имена и биографије због обима ове књиге остављамо за неко друго издање. – Милош Живановић)*

Сви текстови у вези са њима долазе из истраживачког труда вероучитеља и дипломираног теолога Милоша Живановића. Господину Живановићу захваљујем и за откриће беседе Драгомира Поповића (тада суплента, а касније и професора Гимназије) штампане у *Прегледу цркве Епархије жичке бр. 3 и 4* из 1926. године.

Нека нас све скупа, као и васцели род србски, молитвама нашег најсветијег изданка, помене Христос Бог у Царству Своем. Амин!

Слободан Николић, проф.

На Преп. Симеона Мироточивог 2022. године

Садржај:

Предговор.....	5
Светосавске беседе.....	14
Свештеници (кратке биографије).....	201
Списак заступљених аутора.....	220
Поговор.....	222